

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eda LALE

CUMHURİYET DÖNEMİ EDEBİ METİNLERİNDE DEPREMİN PSİKOLOJİK
YANSIMALARI: KÜBLER ROSS'UN YAS SÜRECİ BAĞLAMINDA ŞİİR, ROMAN,
HİKÂYE VE PİYES İNCELEMESİ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ANTALYA, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eda LALE

CUMHURİYET DÖNEMİ EDEBİ METİNLERİNDE DEPREMİN PSİKOLOJİK
YANSIMALARI: KÜBLER ROSS'UN YAS SÜRECİ BAĞLAMINDA ŞİİR, ROMAN,
HİKÂYE VE PİYES İNCELEMESİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Tarana OKTAN

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ANTALYA, 2025

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Eda LALE'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Gürhan ÇOPUR

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Tarana OKTAN

Üye : Doç. Dr. Bedia KOÇAKOĞLU

Tez Başlığı:

CUMHURİYET DÖNEMİ EDEBİ METİNLERİNDE DEPREMİN PSİKOLOJİK
YANSIMALARI: KÜBLER ROSS'UN YAS SÜRECİ BAĞLAMINDA ŞİİR, ROMAN,
HİKÂYE VE PİYES İNCELEMESİ

Tez Savunma Tarihi : 24/06/2025

Mezuniyet Tarihi : 17/07/2025

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Dönemi Edebî Metinlerinde Depremin Psikolojik Yansımaları: Kübler Ross’un Yas Süreci Bağlamında Şiir, Roman, Hikâye ve Piyes İncelemesi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Eda LALE

04/07/2025

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Eda LALE
Öğrenci Numarası	202252042010
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Türk Dili ve Edebiyatı
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Tarana Oktan
Yüksek Lisans Tez Başlığı	CUMHURİYET DÖNEMİ EDEBİ METİNLERİNDE DEPREMİN PSİKOLOJİK YANSIMALARI: KÜBLER ROSS'UN YAS SÜRECİ BAĞLAMINDA ŞİİR, ROMAN, HİKÂYE VE PİYES İNCELEMESİ
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2710081824
Rapor Tarihi	04.07.2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %8 Alıntılar dahil: %9
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 78 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe: Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Dr. Öğr. Üyesi Tarana Oktan İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	ii
TABLolar LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜBLER ROSS'UN YAS SÜRECİ BAĞLAMINDA CUMHURİYET DÖNEMİ ŞİİR, ROMAN, HİKÂYE, PİYESLERİN İNCELENMESİ

1.1. Elisabeth Kübler-Ross ve Yas Evreleri.....	11
1.1.1. İnkâr-İzolasyon Evresinin Cumhuriyet Dönemi Edebi Metinlerine Yansıması.....	15
1.1.2. Öfke Evresinin Cumhuriyet Dönemi Edebi Metinlerine Yansıması.....	28
1.1.3. Pazarlık Evresinin Cumhuriyet Dönemi Edebi Metinlerine Yansıması.....	41
1.1.4. Depresyon Evresinin Cumhuriyet Dönemi Edebi Metinlerine Yansıması.....	46
1.1.5. Kabullenme Evresinin Cumhuriyet Dönemi Edebi Metinlerine Yansıması.....	66
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA.....	80
ÖZGEÇMİŞ.....	85

KISALTMALAR LİSTESİ

ark.	:	arkadaşları
BŞEÜ	:	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
ÇKÜ	:	Çankaya Karatekin Üniversitesi
diğ.	:	diğerleri
haz.	:	hazırlayan
JAMA	:	Journal of the American Medical Association (Amerikan Tıp Derneği Dergisi)
KAREFAD	:	Karatekin Edebiyat Fakóltesi Dergisi
MUTAD	:	Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi
S.	:	Sonuç
TMMOB	:	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğı
TOTBİD	:	Türk Ortopedi ve Travmatoloji Birliğı Derneğı
vb.	:	ve benzeri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Ölmenin Evreleri.....13

Tablo S.1 Kübler-Ross Yas Süreci Evrelerinin Yüzdesel Dağılımı.....74

ÖZET

Türkiye cumhuriyet tarihi 1939 Erzincan, 1983 Erzurum, 1999 Kocaeli-Gölcük ve 2023 Kahramanmaraş depremleri gibi birçok büyük felakete tanıklık etmiştir. Bu felaketlerde ani ölümler yaşanmış, bireyler güvenli alanlarının yıkılışına şahit olmuştur. Bunların sonucunda depremin etkilerinin yalnızca fiziksel yıkımla sınırlı kalmadığı; yakınlarını kaybeden, enkaz altında ölümle burun buruna gelen ve büyük travmalara tanık olan bireylerin psikolojik durumlarının da büyük önem taşıdığı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda yas sürecinin sağlıklı yönetilmesi için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyet Dönemi edebiyatında yer alan şiir, roman, hikâye ve piyeslerinde de yas sürecinin izleri görülmektedir. Bu çalışmada, deprem gibi büyük bir travmatik olayın insan psikolojisi üzerindeki etkileri edebî eserler üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Karakterlerin yas sürecini nasıl deneyimlediği ve yazarların bunu eserlerine nasıl yansıttığı, İsviçreli Psikiyatrist Elisabeth Kübler-Ross'un beş evreden oluşan yas modeli çerçevesinde ele alınmıştır. Bu modele göre, bireyler ölümle karşı karşıya kaldıklarında veya birinci derece yakınlarını kaybettiklerinde inkâr-izolasyon, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme aşamalarından geçmektedirler. Ancak bu aşamalar her birey için farklı sıralama, biçim ve sürelerde yaşanabilmektedir. Bunlardan sırasıyla depresyon, öfke ve inkâr edebî eserlere en çok yansıyan evreler olurken kabullenme ve pazarlık en az yansıyandır. Bunların Kübler-Ross'un yas evreleriyle paralel olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma, depremin Cumhuriyet Dönemi edebiyatındaki karakterlerin ruh dünyasına etkilerini ve bunların edebî metinlerdeki yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: deprem, edebî eserler, Elisabeth Kübler-Ross, Cumhuriyet Dönemi, yas evreleri.

SUMMARY

THE PSYCHOLOGICAL REFLECTIONS OF EARTHQUAKES IN REPUBLICAN ERA LITERARY TEXTS: AN ANALYSIS OF POETRY, NOVELS, SHORT STORIES, AND PLAY IN THE CONTEXT OF KÜBLER-ROSS'S GRIEF PROCESS

The history of the Republic of Turkey has witnessed many major disasters such as the 1939 Erzincan, 1983 Erzurum, 1999 Kocaeli-Gölcük, and 2023 Kahramanmaraş earthquakes. In these disasters, sudden deaths occurred, and individuals witnessed the destruction of their safe spaces. Consequently, it has been understood that the effects of earthquakes are not limited to physical destruction; the psychological conditions of individuals who lost their loved ones, faced death under the rubble, and witnessed severe trauma are also of great importance. Accordingly, various studies have been conducted to ensure the healthy management of the grieving process. Traces of the grieving process are also observed in poetry, novels, stories, and dramas of the Republican Era literature. In this study, the psychological effects of a major traumatic event such as an earthquake on human psychology have been examined through literary works. How characters experience the grieving process and how authors reflect this in their works will be discussed within the framework of the five-stage grief model developed by Swiss psychiatrist Elisabeth Kübler-Ross. According to this model, individuals facing death or the loss of first-degree relatives pass through the stages of denial-isolation, anger, bargaining, depression, and acceptance. However, these stages may be experienced in different sequences, forms, and durations for each individual. Among these stages, depression, anger, and denial are most frequently reflected in literary texts, whereas acceptance and bargaining are least represented. It has also been determined that the representation of these stages in literature does not always align with Kübler-Ross's original model. This study aims to investigate the effects of earthquakes on the inner worlds of characters in Republican Era literature and their reflections in literary texts.

Keywords: earthquake, literary works, Elisabeth Kübler-Ross, Republican period, stages of grief.

ÖN SÖZ

Deprem, engellenemeyen büyük bir doğal afettir. Yıkım, kayıp ve ölümü çağrıştıran bu felaket aynı zamanda yeniden inşanın da ifadesi olmuştur. Deprem yalnızca fiziksel bir yıkım olarak düşünülemez. Bu afet, bireysel ve toplumsal hafızada travmatik izler bırakmaktadır. İnsanı ve onun iç dünyasını anlamaya, çözümlemeye çalışan edebiyat ve psikoloji arasında sıkı bir bağ vardır. İşte bu sayede bireylerin ve toplumun yaşadığı bu psikolojik sarsıntı edebiyat aynasında kendisine yer bulmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde - özellikle Cumhuriyet'in son yıllarında- depremi eserlerinde konu edinen pek çok yazar olmuştur. Deprem kuşağındaki ülkemizin yaşadığı sarsıntılar, bunun insan hayatını nasıl değiştirdiği, kolektif yas süreci, bundan sonraki sancılı sürecin dönüşümü bu eserlere yansımıştır.

Ölüm ve yas konularında yaptığı çalışmalarıyla tanınan İsviçreli Psikiyatrist Elisabeth Kübler-Ross (1926-2004) ölmekte olan kişiler ile çeşitli çalışmalar yapmış ve yas sürecini beş evrede tanımlamıştır. Bunlar Ross'a göre inkâr-izolasyon, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenmedir. Deprem ani ölümlere sebep olduğundan sözünü ettiğimiz evreler, depremi konu edinen Cumhuriyet şiir, roman, hikâye ve piyeslerinde açık bir biçimde aktarılmıştır. Bu doğrultuda; bu eserlerde karakterlerin yas sürecini nasıl yaşadıklarını ortaya koymak, karakterlerin deprem sonrası ruhsal durumlarını anlamak için anlatı yöntemleri ve psikolojik çözümlemeleri belirlemek çalışmanın temel amacı olmuştur.

Çalışma giriş, birinci bölüm, sonuç ve kaynakça bölümünden oluşmaktadır.

Tezin giriş bölümünde deprem ve Cumhuriyet tarihinde yaşanan büyük depremler hakkında bilgi verilmiştir. Depremi birey ve toplum üzerindeki etkilerine değinilmiş, bu afetin insan psikolojisinde yol açtığı yıkımlar üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, yas süreci modelini geliştiren İsviçreli Psikiyatrist Elisabeth Kübler-Ross hakkında bilgi verilmiştir. Onun beş evreli yas modeli psikiyatristin ölmekte olan kişilerle yaptığı görüşmelerden örneklerle açıklanmıştır. Depremi konu edinen Cumhuriyet Dönemi şiir, hikâye, roman ve piyesleri tespit edilmiş, bu afetin edebî eserlerde nasıl işlendiği, karakterleri ne şekilde etkilediği Ross'un yas modeline göre açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kısımda inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme evrelerini karakterlerin yaşamları üzerinden tespit ve analiz etmek amaçlanmıştır.

Tüm bunlardan hareketle, sonuç bölümünde karakterlerin ani gelişen doğa olayına ilk anda hemen aynı tepkiyi geliştirdikleri fark edilmiş; yasin süresinin ve yaşanma biçiminin,

yas evrelerinin sırasının, bunların bazılarının tekrarının her karakterde kültür ve kaybın kişide farklı anlamlandırılması sebebiyle aynı seyretmediği görülmüştür.

Kaynakçada Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme alınmış, erişilebilen, kullanılan tüm şiir, hikâye, roman ve piyeslerin yanında faydalanan tüm çalışmalar yer almaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük rol oynayan, değerli fikirleriyle bana her zaman yol gösteren ve benden ilgisini, emeğini esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Tarana OKTAN'a; eserlere ulaşmam hususunda büyük çaba gösteren ve beni her daim destekleyen değerli dostum Seher KOYUNCU'ya; beni yetiştiren annem Nurten LALE ve babam Yusuf LALE'ye; varlıklarını her zaman hissettiğim kardeşlerim Ferhat LALE ve Seda DEVRANLI'ya tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Eda LALE

2025

GİRİŞ

Deprem, fay hatlarının sıcaklık ve basınç kaynaklı kırılmasıyla oluşur. Fakat deprem biliminin gelişmediği dönemlerde insanlar, bu sarsıntılara çeşitli anlamlar atfetmiştir. Bunlar, özellikle dinsel ve mitolojik etkiler taşımaktadır. İlk çağlarda hemen her doğal afetin sebebi tanrılara, mitlere bağlanmaktaydı. Depremlerin neden olduğu, nasıl olduğu anlaşılmadığından bu doğa olayı, genellikle tanrıların veya doğaüstü varlıkların gücüyle ilişkilendirilmiş; Anadolu, Mezopotamya ve Eski Yunan'da bu afetler tanrıların gazabının bir tezahürü olarak görülmüştür. Yunan mitolojisinde, yer sarsıntıları denizlerin tanrısı Poseidon'a bağlanırken Mezopotamya'da depremin sebebi, yeraltı su tanrısı EA (Enki) olarak görülmüştür. Eski Anadolu'da da kendilerine kızdığını düşündükleri tanrılar için dua, adak gibi çeşitli ritüeller düzenlenmiştir (Soğandereli, 2023:1940-1950). Tanrılara karşı yapılan kusurun, ibadet eksikliğinin ya da kişinin dünya üzerinde herhangi bir günahının cezası olarak görülen depremler, jeoloji ve sismolojinin gelişmesiyle birlikte bilimsel bir zemine oturtulsa da bu yaygın inanışlar günümüzde de devam etmektedir.

Depremin neden olduğunun yanında nasıl olduğu hakkında da ilk toplumlar fikir yürütmüş, bunu mitlerle açıklamışlardır. Genellikle balıkçılıkla ilgilenen ve deprem sayısının çok olduğu Kuzey-Doğu Asya'da dünyanın büyük bir balık üzerinde durduğu inancı vardır. Kuzey Japon adalarında yaşayan Aynu halkları bu inanıştan etkilenmiş ve yer sarsıntılarının sebebini bu balığın hareket etmesine bağlamışlardır. Fin-Ugor kavimlerinden olan Votyaklar da dünyanın üç balık üzerinde durduğuna, bunlar hareket ettikçe depremlerin olduğuna inanmışlardır. Çin ve Hint mitolojisine göre ise tanrı kaplumbağa şekline girmiş ve tüm dünyayı üzerinde taşımaktadır. İnanişâ göre bu tanrı, sırt üstü yatmış ve kaplumbağanın göbeği yeryüzünü oluşturmuştur. Keneler kaplumbağayı ısırıkça kaplumbağa hareket etmek mecburiyetinde kalmış ve yeryüzünde büyük sarsıntılar meydana gelmiştir (Ögel, 1993: 439-441-442). Türk mitolojisine göre ise sarı renk, dünyayı temsil etmektedir ve onun merkezinde sarı öküz/boğa vardır. Kimi zaman yeraltı tanrısı Erlik'in binitisi olan sarı öküz de bir balık üzerinde durmaktadır. Bunlar hareket ettikçe yeryüzünde depremler meydana gelmektedir (Akman, 2012: 14).

Deprem yıkıcılığıyla bilinmektedir ancak yıkılan her yerde aynı zamanda yeniden inşa söz konusudur. Harap eden, sarsan deprem aynı zamanda geride kalanlar için yeni kurulacak bir yaşamın da başlangıcı olmuştur. Altay Türklerinin tufan mitinde bu yenilenme söz konusudur. Buna göre Demir Boynuzlu Gök Teke, tufanın olacağını haber verir. Yedi gün deprem olur; yağmur ve kar yağar, fırtına olur.

“Gök teke yedi gün yeryüzünü dolaştı ve bağırды.

Yedi gün zelzele oldu.

Yedi gün dağlar ateş püskürdü.

Yedi gün yağmur yağdı

Yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı.

Yedi gün kar yağdı.”

(İnan, 1976: 89)

Mite göre içinde Ülger ve Erlik’in de bulunduğu yedi kardeş bu afetlerden sonra gemi yaparlar ve her hayvandan birer çift alırlar. Ülgen, hikmet kitabından aldığı kuvvetle bir insan yaratır, altın fincan içine gök çiçek koyar. Ancak Erlik bu çiçeğin bir parçasını alıp yeniden insan yaratınca Ülgen kardeşine darılır ve ona lanet eder. Deprem, sel ve fırtınayla dünya yerle bir olmuş ancak geride kalanlar yaşamlarını yeniden inşa etmeye başlamıştır.

Türkiye’de de deprem kaynaklı pek çok yıkım ve bununla beraber yeniden inşa söz konusudur. Asya ve Avrupa’yı birbirine bağlayan kara parçası, bilindiği gibi genç oluşumludur. Bu sebeple ülke, hareketli fay hatları üzerinde yer almakta, bunlar büyüklü küçüklü pek çok yer sarsıntısına neden olmaktadır. Türkiye deprem haritasına göre ülke, Kuzey Anadolu, Doğu Anadolu ve Batı Anadolu Fay Hatları üzerinde bulunmaktadır. Buna göre birinci ve ikinci derece deprem bölgesinde yer alan pek çok il vardır. Sözü edilen fay hatları, Cumhuriyet tarihinde büyük ölçekli birçok sarsıntıya neden olmuştur. Bunlardan 6 Mayıs 1930 Hakkâri (7.2), 26-27 Aralık 1939 Erzincan (7.9), 20 Aralık 1942 Niksar/Tokat (7.2), [26 Kasım 1943 Tosya/Lâdik (7.2.)], 1 Şubat 1944 Bolu/Gerede (7.2), 28 Mart 1970 Gediz (7.2), 24 Aralık 1976 Çaldıran/Muradiye (7.2), [6 Ekim 1983 Erzurum (6.9)], 17 Ağustos 1999 Kocaeli (7.4), 1999 Bolu/Düzce (7.2), 2011 Van (7.2), 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş (7.7-7.6) Depremleri binlerce insanın ölümüne ve birçok kayba sebebiyet vermiştir (Edemen ve diğ. 2023: 726-727). Burada, genellikle şiddeti 7 ve üzerinde olan depremler belirtildiyse de bunlardan başka, 7 şiddetinden daha küçükleri de çoğu zaman ölümlere neden olmuş, afet bölgelerinde büyük yıkımlar gerçekleştirmiştir.

Cumhuriyet Dönemi Türk roman, hikâye ve piyeslerinde; 26-27 Aralık 1939 Erzincan (7.9), 26 Kasım Tosya/Lâdik, 1943-1944 Çerkeş (Bolu-Gerede, 7.2), 6 Ekim 1983 Erzurum (6.9), 17 Ağustos 1999 Kocaeli-Gölcük (7.4), 23 Ekim 2011 Van (7.2) ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş (7.7-7.6) depremleri işlenmiştir. Bunlardan en çok işlenen 17 Ağustos 1999 Kocaeli-Gölcük depremi olmuştur. Şiirde ise 1939, 1983 ve 1992 Erzincan depremleri, 1943 Tosya depremi ve 1999 Kocaeli-Gölcük depremi ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri

işlenmiştir. Bunlardan Erzincan depremlerini konu edinen şiirler sayıca fazladır. Bu sebeple bu depremler üzerinde durulacaktır.

26-27 Aralık 1939 tarihinde Erzincan'da 7.9 şiddetinde deprem meydana gelmiştir. Bu, Cumhuriyet tarihinin en büyük depremlerinden biridir. En büyük yıkım Erzincan'da olmuş, çevre iller de bu afetten etkilenmiştir. Türkiye'de en fazla can kaybının yaşandığı afetlerden biri olan 1939 depreminde 32.968 kişi hayatını kaybetmiştir. 116.720 bina yıkılmış, binlerce hayvan telef olmuştur (Gül, 2011: 136-144). Depremin büyüklüğü, yaşanan kayıplar ve bölgede kış mevsiminin çetin geçmesi sebebiyle sağ kalanlar da bu afetten fiziksel ve ruhsal olarak etkilenmişlerdir.

26 Kasım 1943 gecesi saat 01.20'de Kastamonu Tosya'da 7.2 şiddetinde bir deprem olmuştur. Bu deprem, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Samsun, Tokat, Sinop ve Ordu başta olmak üzere Anadolu'nun birçok bölgesinde hissedilmiştir (Çelebi,2021:48). Bu afette 4.016 insan hayatını kaybetmiş, 4.471'i yaralanmış ve 23.785 ev yıkılmıştır. Bunun yanında bölge ekonomisine büyük katkısı olan birçok dokuma fabrikası yıkılmış ve yüzlerce büyükbaş, küçükbaş hayvan depremde telef olmuştur. Bu veriler Tosya-Lâdik depreminin yıkıcılığını gözler önüne sermektedir (Arsalan,2020:158). Ünlü yazar ve şair Rıfat Ilgaz da sözü edilen depreme Tosya'da yakalanmıştır. *Tosya Zelzelesi* şiirinde şair, şahit olduklarını şöyle aktarmıştır:

*“Döküldü sokaklara insanlar
Ölüler kaldı yerinde...
Vakitsiz giden hastalarına
Üzülecek hemşeriler kalmadı
Sağ kalan çocuklarımız bir daha
Karşısına çıkamayacak Öğretmen Kâzım'ın
Çocuğunu emziren kadının
Soğudu memesinde sütü...
Kimler dönecek köyüne,
Hana sağ inenlerden;
Yolcular yataklarında gömülü
Atlar ahırda ölüdür.” (2004:100)*

1943-1944 yıllarında Bolu-Gerede-Çerkeş'te 7.2 şiddetinde deprem gerçekleşmiştir. Bu sarsıntılarda, 3.959 kişi hayatını kaybetmiş, 20.865 bina hasar görmüştür (Biber, 2019: 161,162). Yazar Faik Baysal, 1943 Çerkeş depreminde enkaz altında kalmıştır. Askerdeyken yazdığı *Sarduvan* romanını bastırmak amacıyla yola çıkan ve bir otelde kalan yazar, depreme burada yakalanmış, sonrasında kurtarılmıştır ancak yazdığı roman enkazda kaybolmuştur.

Sanatçı, romanı bir kez daha yazmış, yaşadığı bu olumsuz deneyimi ikinci romanı olan *Rezil Dünya* (2022) eserinde anlatmıştır.

Cumhuriyet tarihinde yaşanan büyük afetlerden biri de 30 Ekim 1983 Erzurum depremidir. 7.1 şiddetindeki bu depremden Erzurum'un yanı sıra Kars'ın Sarıkamış ilçesi de etkilenmiş, 1.159 insan hayatını kaybetmiştir. Bununla beraber yaklaşık 30.000 insan evsiz kalmış, binlerce küçükbaş ve büyükbaş hayvan telef olmuştur (Yüksel, 2019).

Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde bulunan Gölcük'te 17 Ağustos 1999'da tüm Marmara'yı etkileyen 7.4 şiddetinde, yaklaşık 40-45 saniye süren bir deprem meydana gelmiştir. Bunu, 12 Kasım 1999'da 7.2 şiddetindeki deprem izlemiştir. Bu felaketlerde resmi rakamlara göre 17.480 kişi hayatını kaybetmiş, 23.781'i yaralanmış, yaklaşık 300 bin konut ve iş yeri kullanılamaz duruma gelmiştir (TMMOB, 2020: 5). Cumhuriyet Dönemi romanlarında 17 Ağustos depremi, diğer depremlere nispeten en çok işlenendir. Bunda felaketin tüm Gölcük, Kocaeli, Yalova, Düzce başta olmak üzere tüm Marmara'yı etkilemesi, söz konusu bölgelerde nüfusun fazla olması ve facianın boyutu etkili olmuştur.

Ülkede gerçekleşen afetlerden biri de 23 Ekim 2011 tarihinde gerçekleşen Van depremidir. Bu felakette, 604 kişi hayatını kaybetmiştir, 4.152'si yaralanmış ve 2.262 enkaz tespit edilmiştir (TMMOB:1-5).

Türkiye'de yakın tarihte yaşanan Kahramanmaraş depremleri, çevre illeri de etkilemiştir. 6 Şubat 2023'te Pazarcık ve Elbistan merkezli art arda yaşanan 7.7 ve 7.6 şiddetindeki iki büyük deprem, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Adana, Osmaniye, Elâzığ, Kilis, Adıyaman, Malatya başta olmak üzere pek çok ili etkilemiştir. TMMOB'nin 6 Şubat Depremleri 8. Ay Değerlendirme Raporu'na göre afette hayatını kaybedenlerin sayısı 50.783, yaralı sayısı ise 107.204'tür. Bunun yanında bu afetlerde, 36.932 yıkık bina tespit edilmiştir.

Sözü edilen bu depremler, sadece fiziksel bir yıkıma yol açmamıştır. Afetin bunun ötesinde bireysel ve toplumsal etkileri bulunmaktadır. İnsanların çoğu depremden önce sarsıcı bir travmatik olay yaşamadıkları için yaşadıkları alanları güvenli bir yer olarak kabul etmişler ve yakınlarının ölme ihtimalini hiç düşünmemişlerdir. Bu inanç, yaşam boyu inşa edildiğinden ortaya çıkan ani değişime aynı hızla uyum sağlamak kişilerin psikolojisini zorlamıştır (Nakajima, 2012: 151). Bu sebeple depremi yaşayanların çoğunda psikolojik değişimler meydana gelmektedir. Van Depremi sonrası yapılan bir araştırmada, bu depremi yaşayan ve sonrasında burada yaşamaya devam eden 25'i kadın 178'i erkek, 203 polis memuru örneklem olarak belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcılar deprem sonrası çeşitli duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkiler göstermiştir. Duygusal anlamda, katılımcıların büyük bir kısmı (yüzde 79) sürekli bir kaygı hali içinde olduklarını, yüzde 72.2'si de deprem sonrası sürekli tetikte hissettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca, yüzde 61.1'i

deprem sonrası aşırı korku yaşadığını, yüzde 57.6'sı ise alışılmadık bir kaygı duygusu hissettiklerini belirtmiştir. Bilişsel tepkiler açısından, katılımcıların yüzde 82'si deprem sonrası ölüm düşüncelerinin sık sık akıllarına geldiğini, yüzde 69.7'si yaşamla ilgili önceliklerinin ve beklentilerinin değiştiğini vurgulamıştır. Depremin etkisiyle yaşamın anlamını yeniden sorguladıklarını belirtenlerin oranı yüzde 68.9, psikolojik veya fiziksel sağlık sorunları yaşayanların oranı ise yüzde 63.8'dir. Katılımcıların yüzde 63.1'i sık sık kâbus gördüklerini, yüzde 47'si ise yaşamla ilgili bakış açılarını değiştirdiklerini ifade etmiştir. Davranışsal tepkiler açısından, katılımcıların yüzde 77.8'i günlük alışkanlıklarında değişiklikler olduğunu, yüzde 70.6'sı uykusuzluk yaşadıklarını ve yüzde 69.3'ü sosyal ilişkilerinde değişimler olduğunu belirtmiştir. Depremin ardından verimliliklerinin düştüğünü ifade edenlerin oranı yüzde 61.5'tir. Ayrıca, katılımcıların yüzde 47'si dini inançlarında ve tutumlarında değişiklikler yaşadıklarını, yüzde 46.2'si ise ilaç kullanmaya başladıklarını bildirmiştir. Bu bulgular, depremin katılımcılar üzerinde yalnızca duygusal değil, bilişsel ve davranışsal düzeyde de önemli etkiler yarattığını ve bu etkilerin katılımcıların günlük yaşamlarını ciddi şekilde değiştirdiğini ortaya koymaktadır. (Şeker & Akman, 2014: 219-220). Görülüyor ki depremi yaşayanların çoğunda endişe, aşırı korku ve kaygı, uyku bozuklukları, ölüm düşüncesi, ilaç kullanımı gerektiren birtakım psikolojik sorunlar kendini göstermektedir.

Deprem, fiziksel yıkımın yanında ekonomik hayatı durma noktasına getirmekte, insanları zorunlu göçe sürüklemekte ve kültürel ile tarihî mirası tahrip ederek bölgenin geleceğini derinden sarsmaktadır. Toplumsal bağları zayıflatıp ayrışmalara yol açarken, bireylerde ve toplum genelinde derin travmalara ve kaygıya sebep olarak uzun vadeli psikososyal izler bırakmaktadır. Sarsıntı sırasında yaşanan ölüm korkusu, birinci derece yakınlarını kaybetme, yaralanma ya da herhangi bir uzvunu kaybetme gibi durumlarda bireyler çeşitli psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir. Barınma ihtiyacı, mevcut düzenin yıkımı, ekonomik işleyişin bozulması, güvensizlik ve belirsizlik kişileri ümitsizliğe, depresyona sürükleyebilmektedir. Kişilerin travmatik olaylardan etkilenme oranı, onların ekonomik düzeyine, yaşanan kaybın yakınlık derecesine, afet öncesindeki psikolojik durumlarının iyiliğine bağlı olarak değişmektedir. Her bireyde travmatik olayların yaşanma ve bunları atlatma süresi farklı seyretmektedir. Deprem sonrasında karşılaşılan psikolojik etkilerle baş edemeyenlerde ciddi sorunlar görülebilmektedir. Travmaya bağlı stresi atlatamayanlarda akut stres bozukluğu ve travmaya bağlı stres bozukluğu yaşanmaktadır (Sönmez, 2022: 338). Bunlar, olay anında yinelenen ve sıkıntı veren anılar, travmatik olay yeniden oluyormuş gibi davranma ya da hissetme, olayı çağrıştıran iç ve dış uyarılara fizyolojik tepki verme, travmaya eşlik eden düşünce, duygu ya da konuşmalardan kaçınma,

bunu çağrıştıran yer ve kişilerden kaçınma, duygularda kısıtlılık, uyku bozuklukları, önemli aktivitelere karşı ilgisizlik, insanlardan uzaklaşma ve onlara yabancılaşma, bellek bozukluğu gibi sorunlara neden olabilmektedir (Hacıoğlu ve ark. 2002: 211-212).

Prof. Dr. Övgün Ahmet Ercan, 6 Şubat Kahramanmaraş depremlerini yaşayanlarla görüşerek onların deprem anında yaşadıklarını, göçük altında kalanların ruh durumlarını, kayıplarını ve afetten nasıl etkilendiklerini aktarmıştır. Göçük altından 63 saat sonra kurtarılan Gürkan Öztürk, hâlâ göçük atındaymış gibi kâbuslar gördüğünü, geceleri nefes alamayıp kan ter içinde uyandığını, sürekli deprem olduğunu hissedip panik hâlinde olduğunu, rüyasında depremde yitirdiği sınıf arkadaşına onun babasıyla beraber ağladığını ifade etmiştir.

“Hala göçük altındaymışım gibi kabuslar görüyorum. Geceleri nefes alamıyor gibi oluyorum, kan ter içinde uyanıyorum. Duşta üzerime şampuan falan düşse, yine deprem oluyor diye paniğe kapılıyorum. Herhangi bir sallantı, kıpırtı, uğultu, ani bir ses... Bir sürü duyguyu tetikliyor içimde. Rüyamda depremde kaybettiğim sınıf arkadaşımı görüyorum mesela, babasıyla birlikte ağlıyoruz. Türkiye gibiyim yani. İnşili çıkışlı. Karışık. Ağır bir travma yaşıyorum.” (2023:48)

Yine aynı depremde, kışladan çıkıp depremzedelere yardıma gelen bir subay, üç çocuğunun ölümünü olağandışı bir hızla kabullenen bir adamı anlatır. Adam, on-on iki saat içerisinde üçüncü çocuğunun da ölüm haberini almış, yaşadığı şokun etkisiyle hissizleşmiş ve onların yaşamlarını kaybetmelerini sükûnetle karşılamıştır (Ercan, 2023: 54). Depremzedeler tarafından aktarılanların çoğunda inkârın, kabullenmenin, öfkenin ve pazarlığın sürekli yer değiştirdiği ancak korkunun, kaygının, uykusuzluğun, depresyon belirtilerinin belirli bir zamana kadar kaldığı anlaşılmaktadır.

Kişiler, depremde bir yakınlarını kaybettiklerinde şokun ardından yavaş yavaş yas tutma sürecine gelirler. Bu, olağan ve zorlu bir süreçtir. Her bireyde farklı seyretmekle beraber yasın bireyler üzerinde çeşitli ortak tepkileri bulunmaktadır. Bunlar, araştırmacılar tarafından fiziksel, bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre midede boşluk hissi, nefes alamama, boğulacakmış gibi olma, seslere aşırı duyarlılık, enerjisizlik ve çabuk yorulma, iştahta artış ya da azalma fiziksel; inkâr, ölen kişinin yaşadığı duygusu, ölen kişiyi görme ya da sesini duyma, görsel ve işitsel halüsinasyonlar bilişsel; şaşkınlık ve şok, üzüntü, öfke, kendini ve başkalarını suçlama, yalnızlık, umutsuzluk duygusal; ağlama, dalgınlık, arama ve çağırma, ölen kişiyi hatırlatan şeylerden kaçınma, sosyal çekilme, uyku bozukluğu da davranışsal tepkiler olarak sınıflandırılmıştır. Kişinin özellikleri, ölen ile yakınlığı ve aralarındaki ilişkinin doğası, geçmişteki kayıpların varlığı,

ölüm biçimi ve destek alınıp alınmaması yasın belirtileri ve süresinin kişiden kişiye değişmesi için sebeplerdir (Bildik,2013:224,225).

Yas, araştırmacılar tarafından travmatik yas, karmaşık yas ve patolojik yas gibi farklı isimlerle tanımlanmışlardır (Kahraman, 2021:39). Bunlardan travmatik yas, ani, dehşet verici ölümler sonucu oluşan yoğun ve uzun süreli yası karşılamaktadır. Deprem de ansızın gerçekleşmekte ve enkaz altında can vermek çoğu insan için korkunç bir ölüm olarak kabul edilmektedir. Bu tür bir ölüm, depremzede yakınları için kabul edilmesi ve atlatılması zor bir süreçtir. Bu sebeple depremin neden olduğu ölümlerde, yakınlarının travmatik yas sürecine dahil oldukları söylenebilir. Travmatik yas sürecinde depremzedelerde, gelecekte hiçbir şeyden sonuç alınamayacağı hissi ya da genel bir amaçsızlık, uyuşukluk ve tepkisizlik, yakınının ölümünü kavrayamamak, hayatı anlamsız ve boş bulmak, var olduğuna inandığı dünyanın yıkılması ve güvensizlik, ölen kişiye ait semptomların devam ettirilmesi ya da ölenle ilgili zarar veren davranışlar, ölümle ilgili aşırı öfke duyma gibi semptomlar görülebilmektedir (Çelik,2003:32). Bunlar depremzedelerde şiddetli bir biçimde görüldüğünde, onların destek alması sağlanmalıdır.

Depremin sözü edilen psikolojik etkilerinin hem bireylerde hem toplumda travmaya sebep olduğu aşıkardır. Bu travmalarla baş etmek, ilk etapta psikoloji biliminin görevi olmuştur. İnsanın iç dünyasını, duygu ve düşüncelerini, davranışlarını anlamada ortaklaşan psikoloji ve edebiyat disiplinlerin birbirini tamamladığı düşünülebilir. Psikoloji, bireylerin ruh durumlarını, davranışlarını bilimsel yöntemlerle açıklarken edebiyat bunu sanatsal bir boyutta ifade etmektedir. Edebiyat, insan doğasının en karmaşık yönlerini, korkularını, çelişkilerini, isteklerini, çatışma ve umutlarını işleyerek karakterlerin psikolojik durumlarını okuyucuya aktarmaktadır. Yaşam boyunca her duyguyu, olayı deneyimlemek mümkün değildir. Ancak edebiyat, sözünü ettiğimiz psikolojik süreçleri ele alarak okuyucunun bunları deneyimlemesini sağlamaktadır. Bu sebeple edebiyat ile psikolojinin birbirinden faydalandığı söylenebilir. Toplum derinden etkileyen deprem edebiyata yansırken hiç şüphesiz kişilerin ve kitlelerin psikolojisini de doğrudan ya da dolaylı olarak yansıtmıştır. Özellikle birinci derece akrabaların ve güvenli yaşam alanlarının kaybıyla kişide oluşan olumsuz duygular, yas süreçleri, travmalar, stres, depresyon gibi birçok duygu yapıtlarda işlenmiştir.

Tüm milleti ilgilendiren, toplumu derinden etkileyen, sosyolojik ve psikolojik birçok etkisi bulunan deprem felaketi, şiir, hikâye, roman ve piyeslerinde çeşitli boyutlarıyla işlenmiştir. Hikâye ve roman edebiyatımıza girmeden önce anlatma ihtiyacını karşılayan çeşitli türlerde -destan, halk hikâyesi vb.- bu afet işlenmiştir. Âşık tarzı şiir geleneğinde Ermeni asıllı Âşık Petre, 1766 İstanbul depreminden sonra *Destan-ı İstanbul Üzre Zalim Titreme İçin* adlı bir destan yazmıştır. Bu depremi, yine Ermeni asıllı bir başka halk şairi

Minas Ceryanoğlu (Cerenyan) da işlemiş, *Destan İsdambol Üzre* adlı eserini söylemiştir (Özdemir, 2023: 232-237). Tanzimat Dönemi'nde Batılı türlerin edebiyatımıza girmesinden sonra da âşıklar tarafından deprem destanları söylenmiş, Cumhuriyet Dönemi'nde de bu konu ozanlar tarafından işlenmiştir. Klasik Türk şiirinde ise tarihte meydana gelmiş bir depremten bahseden manzume bulunmaktadır. Bu, Gelibolulu Sûni Divanı'nda yer alan manzumedir. Şair, eserinde Gelibolu'da yaşanmış bir depremten söz etmektedir (Kaya, 2022:102).

Türk edebiyatında; Tanzimat, Servetifünûn ve Milli Edebiyat Dönemlerinde depremin konu edildiği herhangi bir hikâye, piyes ve romana rastlanmamıştır. Osmanlı Dönemi'nde 1507, 1719, 1766 ve 1894 yıllarında İstanbul'u şiddetli bir biçimde etkileyen dört büyük deprem yaşanmıştır (Ürekli, 2010: 103). Buna rağmen bunlar, sözünü ettiğimiz edebî türlere yansımamıştır. Tevfik Fikret'in Balıkesir Depreminin ardından yazdığı ve Servetifünun dergisinde yayımlanan *Verin Zavallılara* ve Aydın Depremi üzerine kaleme aldığı *Aydın Felâketzedegânı İçin* adlı şiirleri ise afetlerin edebi metinlerde yer bulması açısından önem arz etmektedir.

Türk edebiyatının diğer dönemlerinin aksine Cumhuriyet Dönemi şiir, hikâye, roman ve piyeslerinde deprem gibi büyük ölçekli ve tesirli bir doğa olayı kendine yer bulmuştur. Özellikle son dönem Cumhuriyet yazarları deprem konusunu eserlerinde işlemişlerdir. 17 Ağustos 1999 Büyük Marmara Depremi birçok şehri etkileyip çok sayıda can alması; olası İstanbul Depremi ise yıllardır gündemde olmasına rağmen görevlilerce herhangi bir tedbirin alınmaması, halkta korku ve paniği doğurması sebebiyle bunlar arasında en çok konu edilendir. Eserlerin çoğunda yaşanan felaketin şiddeti ve etkisi, depreme zamanında müdahale edilmemesi; binaların yapım, izin, denetim aşamalarında yaşanan ihmaller ve ahlaki yozlaşma; sarsıntıdan sonra kişilerin ve toplumun yaşadığı maddi ve manevi değişim ön plana çıkmaktadır. Kaleme alınan tüm bu yapıtlar, toplumsal bellek oluşturmada öncü olmuş, yaşanan olumsuz deneyimin kolektif olarak hatırlanmasını ve bunların gelecek nesillere aktarılmasını sağlamıştır.

Çalışmada, Cumhuriyet Dönemi'nde depremi konu edinen eserler tespit edilmiştir. Buna göre bu afetten söz eden ya da doğrudan bunu işleyen 4 piyes, 36 hikâye ve 32 romana ulaşılabilmektedir. Bunların yanında deprem şiirlerinin toplandığı 2, bir şairin depremle ilgili şiirlerinden oluşan 1 şiir kitabı tespit edilmiştir. Bunlar arasında yer almayan, şairlerin toplu şiir kitaplarında yer alan deprem şiirleri de mevcuttur. Bu eserlerde, felakette yaşanan ölümlerin ardından ya da ölümle karşı karşıya kalma anında kişilerin yas süreçlerinin belli evrelerinden geçtiği görülmüştür. Bu bağlamda Psikiyatr Elisabeth Kübler-Ross'un yas süreci modeli, depremin birey ve toplum üzerindeki etkilerini anlamada önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Bireylerin kayıplara verdiği tepkileri, beş aşamada -inkâr, öfke, pazarlık,

depresyon, kabullenme- ele alan bu teori, edebî metinlerde de kullanılabilecek bir çalışmadır. Her yas aşaması, karakterlerin psikolojik ve duygusal gelişimini belirleyerek hikâyeye ve romanlarda tema derinliğini anlamada bir pencere açmaktadır. Söz gelimi bir karakterin ölümü kabullenmesi, yalnızca ölümle yüzleşmesi değil aynı zamanda hayatı yeniden anlamlandırmasının da ifadesidir. Bu modeli takip etmek, karakterlerin bu dönüşümlerini de belirginleştirmektedir. Bireylerin bu deneyimlerinin yanında bu evrelerin edebiyattaki yansımaları, yasin toplumsal ve kültürel boyutlarının da anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu sebeplerle Kübler-Ross'un beş aşamalı yas modeline göre belirlenen eserlerdeki karakterler incelenmeye çalışılacaktır.

Tespit edilen eserlerden Barış Bıçakçı'nın *İyiliksever*, Karin Karakaşlı'nın *Oyuncaklar Arasında I "Melül"* ve *Oyuncaklar Arasında II "Hepgül"*, Necati Tosuner'in *Dersimiz Deprem*, Aziz Nesin'in *Cankurtaran Köpek*, Özen Yula'nın *Eski Yalan Zamanlar*, Fahri Erdinç'in *Tefeci*, Mahir Ünal Eriş'in *Sarı*, Hakan Bıçakçı'nın *Evdeki Uçak Uçaktaki Deprem*, Gülseren Engin'in *Karabasan*, Samim Kocagöz'ün *Yolun Üstündeki Kaya*, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Erzurumlu Tahsin*, Nezihe Meriç'in *Çiştenti 7*, Sulhi Dölek'in *Deprem Yardımı*, Bilge Karasu'nun *İncitmebeni*, Muzaffer İzgü'nün *Göreyusun Daa Gözüne*, Tomris Uyar'ın *Çivi*, Ahmet Ümit'in *Faylar Kırılmadan*, Orhan Duru'nun *Yataktan Nasıl Düştüm* hikâyeleri depremi konu alsın da (Polat,2015:9-27) Kübler-Ross'un belirlediği yas evrelerinden herhangi birini içermediği için çalışmaya dahil edilmemiştir. Bunların yanında Necati Mert'in *Ay Gibi Geçmiyor, Bir Fotoğrafa Mektup*, *Hay Ben Senin*, *Herkesin Bir Bildiği*, *Bir Buzhane Daha* hikâyeleri (Ersoy, 2024: 135-139); Ali Ömür Ulusoy'un *Rasat Zamanı* adlı oyunu (Karahan, 2023: 182-183), Refik Halit Karay'ın *Değirmen*, Buket Gülekoğlu'nun *Yüreğimdeki Deprem* (2019) romanı, Sait Faik Abasıyanık'ın *İkinci Mektup* hikâyesi depremi konu almıştır. Ancak bunlar yine aynı sebepten çalışmada yer almamıştır.

Deprem teması, şiirde de kendine yer bulmuştur. Özellikle halk ozanları tarafından çeşitli deprem destan ve ağıtları söylenmiştir. Ruhi Kara, *Erzincan'ın Gözyaşları (Deprem Ağıt ve Destanları) (1993)* eserinde, Erzincan'da meydana gelen 1939, 1983 ve 1992 depremlerinin ardından kaleme alınan şiirleri toplamıştır. Bu eserde 1939 Erzincan Depremini konu edinen Nazım Hikmet, Ceyhun Kamsu, Cevdet Kudret Solok, Âşık Veysel Şatıroğlu, Halide Nusret Zorlutuna, Zeki Ömer Defne, Behçet Kemal Çağlar gibi pek çok ünlü şairin ve birçok halk ozanının şiirleri yer almaktadır. 6 Şubat Kahramanmaraş depremlerinin ardından da birçok deprem destanı yazılmış, ağıtlar yakılmıştır. Bunları, Hasan Kızıldağ *Âşık ve Ozanların Dilinden Deprem Ağıtları (2023)* adlı kitabında toplamıştır. Bunların yanında 1943 Tosya depremini yaşayan Rıfat Ilgaz, *Tosya Zelzelesi* şiirini kaleme almıştır. Sözü edilen şiirlerin tümü incelenmiş, Kübler-Ross'un yas evrelerini yansıtanlar üzerinde durulmuştur.

Bu tezin, Türk edebiyatında deprem temalı çalışmalara, kolektif travma ve bellek araştırmalarına ve psikolojik travmanın edebi temsiline katkı sağlayacağı umulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜBLER ROSS'UN YAS SÜRECİ BAĞLAMINDA CUMHURİYET DÖNEMİ ŞİİR, ROMAN, HİKÂYE, PİYESLERİN İNCELENMESİ

1.1. Elisabeth Kübler-Ross ve Yas Teorisi

İsviçreli Psikiyatr Elisabeth Kübler-Ross, özellikle ölüm, ölümcül hastalıklar ve yas sürecinin evreleri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır. O, 1957'de Zürih Üniversitesi'nden doktor olarak mezun olmuştur. Bu yıllar içerisinde gönüllü olarak Nazi kamplarını ziyaret etmiş, çeşitli çalışmalar yapmış olan psikiyatr, 1958'de ABD'ye taşınmış, New York psikiyatri bölümünde kadınlar kısmında çalışmaya başlamıştır. O, burada şahit olduklarını dehşet verici bulmuş, akıl sağlığı yerinde olmayan hastaların sopalarla dövüldüğünü, ihmal edildiğini, kimi zaman da kobay olarak kullanılarak çeşitli ilaçlara maruz bırakıldığını söylemiştir. Ona göre bu hastaların, ilaç yerine sevgi ve şefkate ihtiyaçları vardır. Buradaki düzeni değiştiren Kübler-Ross bundan sonra başka hastanelerde çalışmalarını sürdürürken ölmekte olan hastaların reddedildiğini, onlardan kaçınıldığını ve onlara yalan söylendiğini gözlemlemiştir. Onun şahit olduklarına göre ölmekte olan hastalar, hastane koridorlarının en sonuna atılıp ölüme terk edilmekteydiler. Elisabeth Kübler- Ross, bu anlayışa tamamen karşı çıkmıştır. O, ölmekte olan hastalara zaman ayırmış, onları dinlemiş, sevgi ve şefkatiyle yeni bir anlayışın öncüsü olmuş ve bu konularda ilk olarak ölmekte olan hastaların, doktor, hemşire ve çalışanların katıldığı seminerler vermeye başlamıştır (Ross, 1997).

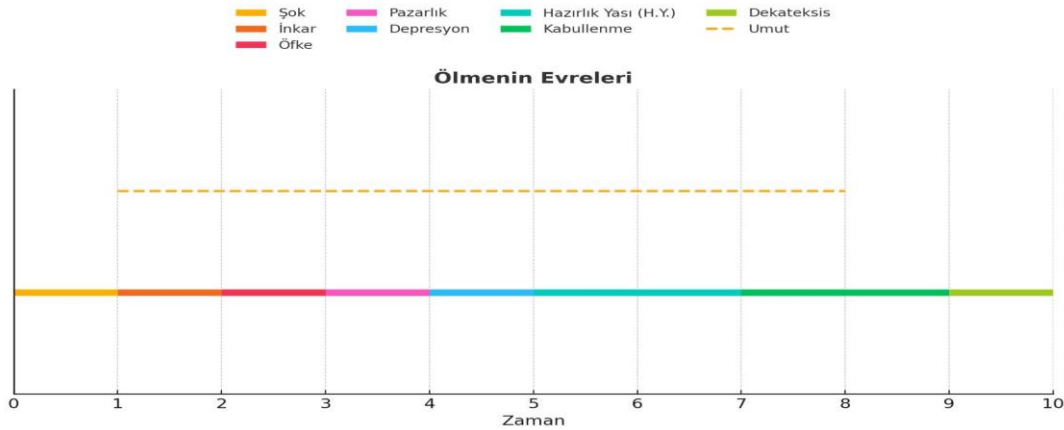
1965'te Kübler-Ross Chicago Üniversitesi'nde psikiyatri yardımcı doçenti olmuştur. Orada, ölümcül hastalıklara yakalananlara yapılan kötü muameleler Kübler-Ross'un dikkatini çekmiştir; o, ölümcül hastalarla röportajlar yapmış ve onların kendilerini ifade etmelerine izin vermiştir. Kübler-Ross, bundan sonra sözünü ettiğimiz hastalar için yeni yöntemler ve uygulamalar geliştirmiştir (Ross, 1997). Bunlardan biri ve en kabul göreni de şüphesiz yasin beş evresi teorisidir. Kübler-Ross, iki buçuk yıl boyunca ölmekte olan pek çok hastayla görüşmüş; hastalara bir insan olarak yeniden odaklanmış, onları diyaloglara katmış ve onlardan hastanenin hastaları yönetme biçiminin güçlü ve zayıf yönlerini öğrenmek istemiştir. O, hastalardan hayatlarının son evrelerinde yaşanan kaygı, umut, umutsuzluk gibi birçok duyguda öğretmen olmalarını istemiş; onlardan acılarını, beklentilerini, engellenmişliklerini anlatmalarını beklemiştir (Ross, 2023:19). Nihayet yaptığı görüşmelerden sonra 1969'da *On Death and Dying (Ölüm ve Ölmek Üzerine)* kitabını yazmış, yasin beş evresini ve hastalarla olan deneyimini bu eserinde açıklamıştır. Bir yandan halka açık seminerler veren, ölüme

yakın hastalarla görüşmelere devam eden Kübler-Ross, hastaların fiziksel olarak iyileşmelerinin yanında ruhsal olarak da iyileşmelerine, sevgi ve şefkat aracılığıyla psikolojilerinin düzelmesine ve konuşma ihtiyaçlarını karşılayarak ölümü kabul etmelerine odaklanmıştır. Yaptığı tüm çalışmalarla o, hospis hareketinin öncüsü olmuş ve ölmekte olan hastalar için palyatif bakımın kabul edilmesinde etkili olmuştur.

Kübler-Ross, 1965'te Chicago Üniversitesi, İlahiyat Fakültesinden dört öğrencinin bir araştırma projesi için kendisinden yardım istediklerini ve konusu insan hayatındaki krizler olan bu çalışmada onların en büyük kriz olarak ölüm ile yüzleşmeyi gördüklerini belirtmiştir. Ancak öğrencilerin sözünü ettiği kriz ile ilgili nasıl veri elde edileceği tartışma konusu olmuş ve bundan sonra o, terminal hastalarla (yaşamının sonunda olan) görüşme kararı almıştır. Ünlü psikiyatr, bunu yaparken hastane yönetiminden, hastalara kadar pek çok sorunla karşılaşmış, ölmekte olan hastayla ölüm üzerine konuşmak tepki toplamıştır ancak ileriki zamanlarda bu görüşmeleri kabul görmeye başlamıştır. Bunlar, yavaş yavaş dört kişilik bir ekip işinden yardımcı mesleklerin de katıldığı büyük seminerlere dönüşmüştür. Bunda, görüşülen terminal hastaların olumlu yargıları ve diğer hastaları da buna teşvik etmeleri etkili olmuştur. Kübler-Ross ve ekibi, yapılan binlerce görüşmeden sonra hastaların ölümle yüzleşmelerinde hemen hemen aynı tepkiyi gösterdiklerini ve benzer aşamalardan geçtiklerini saptamışlardır. Kübler-Ross da bu aşamaları sistemleştirmiş ve kitabında açıklamıştır. Ona göre ölümle yüzleşen kişiler sırasıyla inkâr-izolasyon, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme evrelerinden geçerler. Bunların sırası ve süresi kişiden kişiye değişmektedir. Ona göre bu deneyimlerle birlikte kişiler, kabul etmekte zorlandıkları ölümü daha kolay kabul edecekler ve huzur içinde öleceklerdir (Ross, 2023: 44).

Kübler-Ross'un yas teorisine göre ölüme ve kayıplara verilen tepkilerin evrimi ve diğer evrelerin zamana yayılışı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.1 Ölmenin Evreleri.

Buna göre ölümcül hastalık haberine ya da yakınların ölümüne verilen ilk tepki şoktur. Bunu inkâr, öfke, pazarlık ve depresyon izlemektedir. Kübler-Ross, hazırlık yasını depresyonun içerisinde almıştır, bundan sonra kabullenme ve dekteksis evreleri gelmektedir. Dekateksis, kişinin kaybıyla duygusal sorunlarını çözdüğü ve yaşama devam etmek için kendinde bulduğu enerji ve motivasyondur. Bunu Kübler-Ross, kabullenme aşamasına dahil etmiştir. Grafik, evrelerin zaman içerisinde birbirini izlediğini ancak bunların sırası, süresi ve yaşanma biçiminin kişiden kişiye farklılık taşıdığını göstermektedir. Öte yandan bu aşamalarda değişmeyen tek şey, umuttur. Kübler-Ross, ölümü en gerçekçi şekilde kabullenen hastaların bile umut taşıdıklarını aktarmıştır. Yeni bir ilacın keşfi, bir araştırma projesinin son dakika başarısı gibi gerçekleşmesi son derece düşük olan pek çok düşünce ölmekte olan hastalar için umut kaynağıdır. Kübler-Ross'a göre ölmekte olan hastaların yaşadıkları onca acıya rağmen ayakta durabilmelerinin tek sebebi taşıdıkları bu umuttur.

"...ayakta kalmalarını sağlayan şey bu umut ışıdır. Bütün bunların bir anlamı olması gerektiği, azıcık daha dayanabilirler ise bunun karşılığını er geç alacakları hissidir. Arada sırada gizlice beliriveren, bütün bunların sadece bir kâbusa benzediği, gerçek olmadığı umudu; bir sabah uyanacakları, doktorların ümit verici görünen yeni bir ilacı denemeye hazır olduklarını, bunu kendilerinin üzerinde kullanacaklarını ve nasıl ki kalp nakli yapılan ilk hasta kendisini bu hayatta çok özel bir rol oynamak üzere seçilmiş hissetmiş olmalıysa onların da o seçilmiş özel hasta olabileceğini söyleyeceği umududur." (2023:178)

Ünlü psikiyatrin sözünü ettiğimiz çalışmaları, özellikle araştırmaların başında zorlu bir süreçten geçmiştir. Kübler-Ross'un bu sıra dışı projesi hastane personelinden öğrencilere, hastalara kadar pek çok tepki görmüştür. İlk aşamada Kübler-Ross ve ekibi için hastalarla

görüşmek adına hastane personelinden izin almak zor olmuş, her on doktordan dokuzu buna izin vermemiştir. Görüşmeye katılan öğrencilerin ise buna ne için katıldıklarını bilmemeleri, farklı amaçları olmaları ve seansları baştan sona dinlemelerinin zaman alması sebebiyle ekibi güç durumda bırakmıştır. Tüm bunların aksine hastaların büyük bir çoğunluğu bu çalışmalara katılmak istemiştir. Ankete katılanlardan yalnızca %2'si bunu doğrudan doğruya reddetmiştir (Kubler-Ross,2023:300-312-314). Tüm bu olumsuzluklar Kubler-Ross ve ekibi için bir çeldirici olmamış, araştırmalar istenen doğrultuda yapılmıştır.

Kubler-Ross'un bu çalışmaları takdir gördüğü gibi eleştirilere de maruz kalmıştır. Bazıları onun yaptığı binlerce görüşmesinin somut bir belgesi olmadığını söylemiş, bazıları bu görüşme fikirlerinin bir rahibin fikri olduğunu ve yapılan seminerlerde önce rahibin konuşmasını yaptığını, Kubler-Ross'un sonradan konuşmaya dahil olduğunu ancak bir eseri ses getirince kendisinin ünlendiğini savunmuştur (Worth, 2005: 41-50). Bir başka eleştiri de yine bu çalışmaların yeterli kanıt olmadan geliştirildiği ve sert bir biçimde uygulandığı görüşüdür. Buna göre Ross ve çalışma arkadaşları, pek çok hastayla görüşerek görüşlerini nitel olarak geliştirmişlerdir (Corr, 2020). Bunların yanında söz konusu yas evrelerinin, deneysel olarak doğrulanmadığı belirtilmiş, doğrusal olarak uygulandığı ve hastaların bu evrelerden geçmelerini beklemenin yanlış olduğu, her hastanın yas sürecinin benzersiz olduğu söylenmiştir (Corr, 2021). Bunun yanında doğal bir ölümü izleyen uyum sürecinin Kubler-Ross'un yas evreleriyle tutarlı olup olmadığı da araştırılmıştır. Buna göre 2000-2003 yılları arasında yapılan çalışmaya, ABD'nin eyaleti olan Connecituc'ta yaşayan 233 kişi dahil edilmiştir. Bunların yas tepkileri 1-24 ay arasında değerlendirilmiştir. Sonuçlar, yas evresinin aksine inkârın baskın bir yas tepkisi olmadığını, negatif yas göstergesi olan özlem duygusunun 1-24 ay boyunca baskın olduğunu, çalışma boyunca kabullenmenin arttığını ve diğer negatif tepkilerin azaldığını göstermiştir (Maciejewski ve ark. 2007: 716).

Kubler-Ross, yasin beş evresi teorisini belirlerken çalışmalarında ölmekte olan hastaları esas almıştır. Ancak ona göre, hastaların aileleri de onlarla bu yas evrelerine benzeyen farklı uyum aşamalarından geçmektedirler (2023: 214-215). Bu sebeple çalışmada yalnızca ölüme yaklaşan karakterler değil, onların ailelerinin de yas evreleri belirlenip açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1.1. İnkâr-İzolasyon Evresinin Cumhuriyet Dönemi Edebi Metinlerine Yansıması

Kişiler ağır hastalıklarını, yaşamlarının sonuna geldiklerini öğrendiklerinde ya da sevdiklerinde sözünü ettiğimiz durumlarla karşılaştıklarında ilk olarak donma, şok tepkisi göstermektedirler. Çünkü buna hazırlıksız yakalanılmıştır. Porges bu durumu, sinir sisteminin tehlike ya da güvende olma durumunu sürekli kontrol ederek tehlike durumunda kendini koruma altına almasına bağlamıştır (Porges, 2001). Bu donma ve şok tepkisi, inkârın başlangıcı kabul edilmektedir. Kübler-Ross’a göre hastanın ilk tepkisi adım adım toparlandığı geçici bir şok hâli olabilmektedir (2023: 67). Sözünü ettiğimiz tepkiler, umulmayan olaylar yaşandığında daha çok ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi savaş, deprem, yangın, sel, kaza gibi kişiyi derinden etkileyen olaylar gerçekleştiğinde şok tepkisi daha sık görülebilmektedir. Deprem de zamansız meydana gelen doğa olayıdır. Bu sebeple deprem sırasında, herhangi bir yıkılma anında, enkazda kalan ilk dakikalarda ya da bir ölüme tanıklık edilen ilk zamanda kişiler genellikle şok, bunun da etkisiyle donma tepkisi göstermektedirler. Bunlar, inkârın ilk aşamasıdır; vücudun yaşananları, şahit olunanları reddetme biçimidir. *Kayma* hikâyesinde Esin yardım için gittiği deprem bölgesini anlatırken kimsesiz kalmış çocukları “*Duyguları donmuş, tenleri buz kesmiş, hareketsiz çocuklar...*” olarak betimler. Aynı şekilde *Ağustos Boşluğu*’nda ailesini kaybeden genç adam, enkaz başında kızından ve eşinden gelecek haberi donuk ve tepkisiz bir biçimde beklemektedir. Öyle ki yıkıntılara “Orada kimse var mı?” diye bile bağırılmaz. Hikâyede ailesine, ilk geceyle iki gece iki de gündüz geçtikten sonra ulaşan adam, ölen karısının ağzından şöyle betimlenir: “*Ama o boşluk? Yüzünde. Bakışlarında. Ne bir ağlama ne yanakta seğirme. Gözlerin, yuvalarında hareketsiz. Adeta resim. Gitmiş de dönmüşsün gibi.*” (Fay Hattı, 2013:233-226) Adamın akli ve bedeni ailesinin ölümüne şok tepkisi vermiştir. O, olanları henüz kabullenememiştir.

Deprem: Umutsuzluğa Yolculuk (2023) romanında Sema ve annesi 2023 Kahramanmaraş depremlerinde göçük altında kalmıştır. Sema, bu sarsıntıdan sonra enkaz altında annesine seslenmiş ancak annesinden cevap alamamıştır. Annesinin öldüğünü düşünen Sema, şoka girmiştir. Sonrasında annesinden ses alan Sema, annesiyle beraber göçükten kurtarılmıştır. *Depremde Aşk Aşkta Deprem* (2020) anlatısında Ahmet, uyurken 1943 Tosya depremine yakalanmıştır. Sarsıntının etkisiyle yere düşmüş, kapıya kadar yuvarlanmıştır. Ahmet evden çıkar çıkmaz, evin büyük bir gürültüyle yıkıldığını görmüştür. Şahit oldukları onda şok tepkisine neden olmuştur. Ahmet, ancak bunu atlattıktan sonra etrafında olup bitenin farkına varmış; bütün evlerin çöktüğünü, şehrin bazı yerlerinden ateşler yükseldiğini görmüştür.

Şokun ilk dakikalarında şaşkınlıkla birlikte olay âni algılanmaz, bunlara tepki gösterilemez. Ali Günay'ın kaleme aldığı *Biri Bana Söyleyebilir Mi?* adlı hikâyede, anlatıcı yazarın kendisidir. O, sonbaharda ayrıldığı, yuvası olarak nitelediği memleketine erken dönmüştür ve orada depreme yakalanmıştır. Onun yaşadığı şehirle beraber dünyası da yıkılmıştır. Bunlara şahit olan yazar, şaşkınlığını, yaşadığı şoku aktarmış, bunun geçmeyeceğini söylemiştir.

“Sizde bir çağrışım yarattı, biliyorum; önünde sonunda babası ölmeyeniniz yok, ‘sizin hiç babanız öldü mü?’ diye sormayacağım. Sizin hiç, çocuklarınız, eviniz, mahalleniz, kentiniz, dünyanız aynı anda öldü mü? Bir anda! Ne olduğunu anlayamadığınız bir anda! Benim öldü; ağzım da gözlerim de fal taşı gibi açık kaldı. Bir daha kapanmadı, kapanmayacak.” (Kör Bir Geceydi, 2023:13).

Beytullah Özilhan'ın *Haydar* hikâyesinde ise Mustafa Dede'nin tek çocuğu olan Haydar'ın düğünü için tüm mahalle seferber olmuştur. Mustafa Dede, annesini kaybeden oğluna dillere destan bir düğün yapmıştır. Düğünden sonra Haydar ve eşi Zeynep, mezarlık ziyaretine gitmiş, bu sırada deprem olmuştur. Yorgunluktan ilk anda ne olduğunu anlamayan çift, hızla mahalleye gelmiş ve oranın yerle bir olduğunu görmüştür. Yıkılan binaları gören Haydar ve Zeynep bir anda donup kalmışlar, kendilerini oraya ait hissedememiş, olanları algılamakta zorlanmışlardır. Ancak bağrıışan insan seslerini duyunca çift, şoku atlatmaya başlamıştır.

“Zeynep koş, yer oynamış, deprem olmuş. Sallandığımızdaki o gürültü ondanmış’ diye gürledi Haydar. Var güçleriyle koşmaya başladılar. Her yeri yıkılmış, toz duman içinde görünce başka bir dünyadaymış gibi hissettiler bir an kendilerini. Bir anda donup kaldılar. Bağrıışan insan sesleriyle kendilerine geldiler. ‘Çocuklarım şurada!’ diye feryat eden kadınlar... Çıldırılmış gibi saçını başını yolarlar... Dizlerini dövenler...” (Kör Bir Geceydi, 2023: 23)

Burada şok olan yalnızca Zeynep ve Haydar değildir. Depremden kurtulanlar da beklenmedik bu felaketin etkisiyle aklını yitirmiş gibi saçını başını yolmaktadır. Görülüyor ki depremi yaşayanlar, henüz içinde bulundukları âni idrak edebilmiş değildir, onların bedeni ve zihni inkâr aşamasındadır.

Kişi, şok ve donma tepkilerinde genellikle kendini bedeninin dışında hisseder, ne yapacağını bilemez; yaşadığı olumsuz durumu kabul etmek istemez. Bu durumda inkâr devreye girer. *Yüreklerde Fay Hattı*’nda Onur, acı çeken, ağlayan kadınları anlatırken çocuğu enkaz altında kalan bir annenin, günlerce kaldırılmayan yıkıntıda beklediğini, bir süre sonra kadının ağlamayı dahi unuttuğunu ve taş kesildiğini söyler. *“Kadının çocuğu yıkılan devasa apartmanın altında kalmış. Günlerce kaldırılmadı o yıkıntı. Bu kadın da günlerce onun başından ayrılmadı. Üç gün sonra ağlamayı unuttu. Taş oldu orada. Yontu oldu. Yemeden, içmeden kesildi, öylece donup kaldı.” (Güler,2011: 25-26).*

Aynadaki Deprem (2021) romanında Nebile Ebe, 1983 Erzurum-Kars depremine iki oğlu, gelini ve torunu ile Sarıkamış'a bağlı köyündeki evinde yakalanmıştır. Bu depremde oğlu ve gelini hayatını kaybetmiş, diğer oğlu Erdem kör olmuş, kendisi kucığında torunu ile dışarı çıkabilmiştir. Nebile Ebe, dışarı çıktığı ilk anda donup kalmış, olduğu yerde sessizce köyün yıkılmasını izlemiştir.

“Nebile Ebe kendini dışarı attıktan sonra etrafına bakınca donup kaldı. Nutku tutulmuştu. Ne yapacağını, ne edeceğini bilemedi, bir anda olmuştu her şey. Ortalık kazanda pişen bulgur gibi kaynıyor, duvarlar üstüne üstüne geliyordu. Etrafı büyük bir toz bulutu kaplamıştı, viraneye dönmüştü her yer. Köyde, yarı ayakta duran birkaç ev dışında, bütün evler yerle bir olmuştu. Kerpiçten yapılma bütün evler yıkılmıştı.” (Çelik,2021:61).

Nebile Ebe, ancak enkaz altında kalan Erdem'in bağırışlarıyla kendine gelmiş, torununu bir başkasının kucağına vererek oğlunu enkaz altından kurtarmayı başarabilmiştir. Erdem, kurtarılmasının ardından bir süre hastanede kalmış ve tedavisinin ardından gözlerinin göremeyeceği anlaşılmıştır. Doktor Mithat Bey'in, Nebile Ebe'ye bu haberi vermesinin ardından o, yaşadığı travmanın etkisiyle bir kez daha donma tepkisi göstermiş, karşısındakine boş gözlerle bakmış, beyninden vurulmuşa dönmüştür. Şuurunu kaybetmiş gibi duran Nebile Ebe, uzun bir sessizliğin ardından çığlık atarak ne diyeceğini ne yapacağını bilemez bir hâlde ağlamaya başlamıştır. Zihnin ve vücudun beklemediği, alışkın olmadığı böyle durumlar Nebile Ebe'de ilk anda inkâra sebep olmuştur.

Müteahhitler Cehennemi (2023)'inde Feyza, annesi ve kız kardeşiyle afete, depreme dayanıklı diye pazarlanan Cennet Köşkü Sitelerinde yakalanmıştır. Deprem olduğu ilk anda anne donup kalmış, konuşamamış, hissiz bir şekilde uzaklara bakmıştır. Anne, Feyza'nın çığlıklarını duyacak durumda bile değildir, bundan sonra anne ve kızları enkaz altında kalmıştır. Aynı romanda, Fuat Aslan depreme arabasında hareket hâlindeyken yakalanmış, arabası yoldan çıkınca şarampole yuvarlanmıştır. Sıyrıklarla bu kazadan kurtulan Fuat Aslan, şarampole yuvarlanan bir başka aracın altında kalarak can vermiştir. O, arabadan çıktığı esnada diğer arabanın üzerine geldiğini görmüş, hem yaptığı kazanın şokuyla hem üzerine gelen aracın şaşkınlığıyla yerinde donakalmış, hareketsiz durarak sadece üzerine uçan aracı seyretmiştir. Feyza'nın annesi ve Fuat Aslan, beklenmedik deprem felaketine karşı donma tepkisi vermiş, her ikisi de zihinlerinin ve bedenlerinin bu durumu kabul etmemesi sebebiyle can vermişlerdir.

Kişi doğrudan deprem gibi büyük afetleri yaşamasa, bir yakını kaybetmese dahi hayatın olağan akışından çok farklı, onu dehşete düşürebilecek denli ağır olaylara şahitlik ettiğinde şok yaşayabilmekte, donma tepkisini verebilmektedir. Bu durumda kişinin vücudu

ve zihni alışkın olmadığı bir duruma tepki göstermiş, bunu reddetmiştir. *Kırılma Noktası* (2024) eserinde Selin, çevirmenlik yapmak için deprem bölgesinde görev almıştır. Ancak bölgeye gittiği ilk anda dehşete düşen Selin, her yerin ölüm koktuğunu, iniltilerin, feryatların, bağrıışların, acı çığlıkların arasında kaldığını söyler. Onun alışık olmadığı bu olağandışı manzaralar, onda donma tepkisine yol açmış, Selin'in bu durumu kabullenmesi zaman almıştır. Aynı şekilde *Serbest Düşüş* (2013) romanında Şirin'in oğlu Rüstem Japonya'da kız arkadaşıyla yaşamaktadır. Rüstem 11 Mart 2011 Fukuşima depremine yakalanır. Bu felaketin yanında tsunami ve nükleer sızıntı tehlikesi de bölgede baş göstermiştir. Şirin, bu haberleri art arda alınca sadece bir boşluktan bahseder, oğlundan haber alıncaya dek yaşamı, zihni tamamen durmuştur.

“Art arda gelen darbelerle hayat böyle ezildi, 11 Mart 2011’de, sonra tamamen durdu hayat, sadece boşlukta kalp atışları oldu. Rüstem’den haber alana kadar kalbi manasız bir pompaydı, başka her şey durmuştu çünkü. O saatlerde kendi ölümünü düşünüyordu Şirin, çünkü oğlu olmadan yaşayamayacağını anladı.” (Kuyaş,2013:30).

Burada, Şirin deprem felaketini yaşamamış ancak haberi aldığı anda oğlunu kaybedeceği düşüncesiyle yaşadığı şokun etkisiyle donup kalmış, onun için yaşam ve bedensel faaliyetleri durmuştur.

Bir Türkiye Gerçeği Deprem (2020) romanında, Profesör Hikmet Bey depremle ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır. İstanbul’da 8.1 şiddetinde deprem olmuş ve Ankara’da yaşayan Hikmet Bey, gece vakti bu haberi almıştır. Depremin şiddetinin büyüklüğü onda şok etkisi yaratmış, profesörün bilinci yitme noktasına gelmiştir. *“Hikmet Bey’in kanı durdu. Beyni, ağır bir darbe almış gibi bilincini kaybetti sanki, depremin şiddeti inanılacak gibi değildi.”* (Karakaş, 2020:11). Profesörün aldığı haber karşısında zihni olanları ilk anda kabul etmemiş, bilincinde sarsılmalar meydana gelmiştir.

Rüya adlı hikâyede, Rüya, enkaz altından gelen seslere kulak verir ve ekiple beraber enkaz altındakileri kurtarmaya çalışır. Ancak bunun için vinç lazımdır, vinç bir kadın ve adamın başında bekledikleri bir cesedi çıkarmak için çalışmaktadır. Rüya, adam ve kadından vinci istemeye gittiğinde onların donuk olduğunu, bomboş baktıklarını görür. Adam ve kadın, belki de çocuklarının cesedini çıkaracak vinci beklemişler ancak yaşadıkları şok, bedenlerinin ve zihinlerinin olanları henüz inkâr etme aşamasında olduğundan acıya dair bir tepki verememişlerdir. *“Saatlerdir bekliyorlar. Duran saatler vardır ya hani, onların ifadesi de belli bir anda donakalmış. Gözleri bomboş, çizgileri derin. Adamın elinde içmediği bir sigara gitgide kül oluyor. Kadınsa hep ellerine bakıyor. Verilen selamı bile alamayacak haldeki bu insanlardan vinç nasıl istenir?”* (Fay Boşluğu,2013: 93).

1992 Erzincan depreminin ardından Halil Naci Akseki, *Erzincan Erzincan Yandım Erzincan* adlı şiirinde 13 Mart gecesi art arada aldığı haberlerle acıdan taş kesildiğini söyler.

*“Kapkara haberler üst üste geldi,
Keskin hançer gibi bağrımı deldi,
Yüreğim dildi, kırk bine böldü,
Onüç Mart gecesi dert oldu harman,
Taş kesildim, bende kalmadı derman”* (Kara,1993:12)

Şair, ardı ardına aldığı kötü haberlerle üzgündür, 1992 depreminde yaklaşık kırk bin kişinin ölümüne atıfta bulunarak yüreğinin kırk bine bölündüğünü söylemiş, bunların etkisiyle taş kesilerek hareketsiz duruma geldiğini belirtmiştir. Bu da şairin aldığı haberler ve çektiği acı karşısında şok tepkisi verdiğini göstermektedir.

Şoktan sonra kişi herhangi bir uyarının etkisiyle bu durumu atlattığında inkâr kendini gösterir ve kişi içinde bulunduğu durumu kabul etmek istemez. Kübler-Ross, iki yüzü aşkın ölmekte olan hastayla yaptığı görüşmelerin sonucunda hemen bütün hastaların ilkin inkâra başvurduklarını ve çeşitli savunma mekanizmaları geliştirdiklerini görmüştür. Ona göre bu evre, çoğu zaman geçicidir, olumsuzluk yavaş yavaş kabul edilir.

“Başlangıçtaki uyuşukluk hissi kaybolmaya başlayıp tekrar kendini toparlayabildiği zaman insanın olağan tepkisi ‘Hayır, benim başıma bu gelemaz’dır. Bilinçdışımızda hepimiz ölümsüz olduğumuz için kendimizin de ölümle yüzleşmek zorunda olduğunu kabul etmemiz neredeyse tasavvur edilemez bir durumdur. Hasta, kendisine nasıl söylendiğine, bu kaçınılmaz olayı kademe kademe kabullenmek için ne kadar zamanı bulunduğu ve yaşamı boyunca stresli durumlarla başa çıkmaya ne kadar hazırlıklı olduğuna fazlasıyla bağlı olarak, yavaş yavaş inkârından vazgeçecek ve radikal olmayan savunma mekanizmalarına başvuracaktır.” (Ross, 2023:63)

İnkâr, yalnızca olumsuz durumla yüzleşilen ilk âna özgü değildir, hastalık süresince zaman zaman inkâra ya da kısmî inkâra başvurulabilmektedir. Kübler-Ross’a göre yaşamının son anlarında olan hasta, geriye kalan günlerini yaşamak için kendi ölüm ihtimallerini düşünmekle beraber bu düşünceyi zihninden atmak mecburiyetindedir. Acı ve rahatsız edici durumla uzun süre baş başa kalmak zorunda olan hastalar için inkâr, zaman kazandırıcı bir evre olmaktadır. Bu dönemde hasta, kendini toparlayarak gerçekte yüzleşecek ve inkâr kadar radikal olmayan başka savunma mekanizmalarını devreye sokacaktır.

İnkârın geçici bir durum olduğunu savunan Kübler-Ross, iki yüz hastadan sadece üç tanesinin bu evreyi aşamadığını, son ana kadar ölümü reddettiğini açıklamıştır. Bunlardan yalnızca ikisi ölüm hakkında kısaca konuşmuş ve inkâra kaldıkları yerden devam etmiş; biri ise ölmeden kısa süre önceye kadar tedaviyi reddederek iyileştiğini savunmuştur. Bu durum o

kadar ileriye gitmiştir ki hasta, zayıfladıkça daha çok makyaj yapmış, zaman geçtikçe giydikleri daha parlak ve renkli bir hâl almaya başlamıştır. Hasta, bunlarla hastalığının belirtilerini reddetmek, görmemek/göstermemekte ve böylece ölümcül hastalığını inkâr etmektedir. Kübler-Ross'un görüştüğü diğer hastalar ise inkârı bu denli kullanmamış, kısa da olsa ölümün gerçekliğiyle yüzleşmişlerdir.

İnkârı aşp olumsuz durumla yüzleşen kişiler, sonrasında kendilerini genellikle izole etmeye başlamaktadırlar. Bu da bir çeşit savunma mekanizmasıdır. Hasta ya da yakını, bir süre sonra çevreden gelecek olumsuzluklara kendilerini kapatıp hastalık ve ölüm hakkında rahatça konuşabilmektedirler. Ancak bu yapılırken hayatın son bulması düşüncesinin yıkıcılığının yanında kişiler içlerinde hâlâ bir umut besler vaziyettedir.

Kübler-Ross'un inkâr evresini açıklarken örnek verdiği hasta bu aşama için hayli ilginçtir. Sözü edilen hasta yirmi sekiz yaşında, iki küçük çocuk sahibi, Katolik bir kadındır. Kendisine iyileşmesine dair hiçbir umudun olmadığı aktarılmıştır. Hasta, bu haberle darmadağındır. Ancak ona, ailesi ve yakınları tarafından inanç şifacısına gitmesi tavsiye edilmiş, insan için her zaman bir umudun olduğu söylenmiştir. İnanç şifacısına giden hasta, bundan sonra iyileşmeye başladığına inanmış, hastane tarafından verilen talimatlara uymamış ve hastalığı reddetmiştir. Hastalığını tümüyle inkâr eden hasta, anlamsız biçimde neşe saçmış, etrafa keyifli olduğunu belirtir davranışlarda bulunmuştur. Doktorların talimatlarına uymayan hasta, sonuçta son günlerini iki kat daha acıyla geçirmiş; kendisi için artık yapacak bir şey olmadığını düşünen hastane personeli ve eşi tarafından yalnız bırakılmıştır. Kübler-Ross ve ekibi bu hastayla görüşmeler yaptıktan sonra, genç kadın çeşitli inkâr aşamalarından sonra ölüm gerçeğini kabul edecek güce ulaşmıştır (Ross, 2023).

Ölüm, yaşamın sonudur. Özellikle eş, çocuk, anne, baba, kardeş gibi birinci dereceden yakınların yaşamın sonuna geldiğini, bir daha onları göremeyecek olmayı kabullenmek oldukça güçtür. Bu, bir süreçtir. Ölümün görüldüğü, sevilenlerin kaybedildiğinin anlaşıldığı ilk anda, bu duruma inanılmaz ve inkâr devreye girer. *Müteahhitler Cehennemi* (2023) romanında enkaz altında kalmış anne, baba ve iki genç çocuk kurtarılmayı beklemektedir. Gönüllü kurtarma ekipleri aileye ulaşırlar, anne ve baba kendindedir ve ekipten İbrahim ile iletişim kurmuşlardır. Ancak çocuklarından herhangi bir ses yoktur, onlar enkaz altında hayatlarını kaybetmişlerdir. Anne ve baba, çocuklarından uzun süre ses alamasalar da onların öldüğünü hiç akıllarına getirmemiş, bayılmış olduklarını düşünmüş, yazara göre bayılmış olduklarını düşünmek istemişlerdir. Çünkü böyle bir durumda ölümü düşünmemek imkansızdır fakat bir anne ve baba için bir anda iki çocuğunun öldüğünü kabullenmek de bir o kadar zordur. Anne ve baba burada inkâr mekanizmalarını devreye sokmuş, ölümü saf dışı bırakmış ve çocuklarının bayıldığını düşünmüşlerdir.

Babamla Ben (2020) romanında Yalçın, enkazdan kurtulduktan sonra eşini de kurtarmak ister. Vinç, enkazı kaldırırken Yalçın, eşinin bulunduğu noktaya gider ve çeşitli müdahalelerde bulunur, bu durumun eşinin ölümüne sebep olacağı söylene de buna kulak asmaz ve eşinin ölümüne neden olur. Ancak o, bunu kabul etmez, eşinin hâlâ yaşadığını söyler.

“Oradaysa eğer ezeceksin.”

Sırtına dokunan Hakan’ın elini itti.

‘Yaşasa bile sen öldüreceksin onu.’

‘Bırakın’

‘Çekil’

‘Karım o benim!’

‘Kollarından tutun!’

‘Leyla ölmedi, yaşıyor olmalı.’

Kollarından tutup sürüyerek enkazın üzerinden uzaklaştırdılar. Yere çömeldi. Dondur. Sanki yıllar önce oraya yerleştirilmiş bir heykeldi.” (Soysal,2020: 56)

Yalçın burada eşinin ölümünü kabullenmemiş, kurtarma çalışmalarının ne denli titiz olduğunu ve kendisinin buna zarar vereceğini de düşünemeyecek duruma gelmiştir. Bunun sebebi hem kendisinin hem de eşinin enkaz altına kalmasının yarattığı şoktur. O, enkazdan uzaklaştırıldığında da donma tepkisi vermiş, vücudu ve zihni olanları inkâr etmiştir. Deprem olduğu gün Yalçın ve eşi bir başka şehirde düğündedirler. Düğünde sarhoş olan Yalçın, eniştesiyle kavga etmiş, eşi Leyla’yı da alıp sarhoş hâldeyken Gölcük’ün yolunu tutmuş, içmeye evinin balkonunda devam etmiştir. Tüm bunlara enkaz altındaki eşine yardım etmek isterken onun ölümüne sebep olması da eklenince o, bu durumla yüzleşmek yerine bundan kaçmıştır. Yalçın, önce oğlu Sarp’ı da yanına alarak Gölcük’ten Gemlik’e taşınmıştır. Eşinin ölümündeki rolünü tamamen hayatından çıkarmış, olayları başkalarına anlatırken herkes gerçeği bildiği hâlde farklı anlatmıştır. O, sadece gerçeklerden değil, oğlundan da duygusal olarak kaçmış, ona sevgisini, ilgisini tam anlamıyla gösterememiş, onunla baba-oğul ilişkisi kuramamıştır. Yalçın, ancak oğlunun gerçekleri yıllar sonra yüzüne söylemesiyle bunun farkına varmıştır. Bu da gösteriyor ki Yalçın, gerçekleri çarpıtarak, yok sayarak, yaşadıklarından kaçarak, yalan söyleyerek inkâr etmiştir.

“En kötüsü de annemin ölmesiydi baba. Sen o anı hayatından silmiştin. O ana ulaşamıyorduk. Deprem olduğunu, annemin enkazda kaldığını ve öldüğünü söylüyordun. Oysaki gerçek herkesin belleğindeydi. Sense o andan herkesin habersiz olduğuna kendini öyle inandırmıştın ki, annemin nasıl öldüğünü senin anlattığın gibi bileceklerini düşünüyordun. Oysaki kuzenlerin, yeğenlerin ve arkadaşların, her şeyin farkındaydı. Herkes ‘Leyla enkaz altındayken yaşıyormuş, Yalçın heyecanla enkazı kaldırmaya çalışırken ölmüş!’ diyordu.” (Soysal,2020:171-172)

Oğlunun sözleriyle gerçeklerle yüzleşen Yalçın, o zamanlar bununla yüzleşemediğini ve acısının öylesine büyük olduğunu, önünde sadece ölmek ya da unutmak olduğunu söylemiştir. O, hayatta kalmak için yaşadıklarını unutmayı, yok saymayı ve inkâr etmeyi seçmiştir.

Aynı romanda, Nesrin sağlık ocağında yatarken yaşlı bir kadın onun yanına gelmiş ve Nesrin onun kızıymış gibi konuşmaya başlamıştır. Yaşlı kadın, depresimde kızını kaybetmiş ancak bu durumu inkâr ederek hiç tanımadığı birisiyle kızıymış gibi konuşmaya başlamış, sevinçle yarın sağlık ocağından çıkabileceklerini, devletin onlara prefabrik ev verdiğini, çok geçmeden de yeni bir ev yapılacağını söylemiştir.

“Baban öldü. Ağabeyin yaşıyor. Bundan sonra üçümüz birlikte yaşama tutunacağız kızım. Sen ne zaman çıktın?”

Yaşlı kadının gözleri doluyor. Yüzündeki sevinç yanaklarını kızartıyor.

‘Seni bizden sonra mı çıkardılar kızım?’

Eğilerek Nesrin’e sarılıyor kadın. Sanki hayatının en mutlu günü bugünmiş gibi. Karşı yatakta kendisine bakan bir kadına ‘Kızımı buldum, size bahsetmiştim ya...’ diyor. Gülerek karşılık veriyor karşı yataktaki kadın.” (Soysal,2020:63).

Yaşlı kadın, gerçeklerden epey uzaktır. Eşinin ölümünü kabullenmiş ancak çocuğu söz konusu olunca ve iki ölüm art arda gelince bu, yaşlı kadına ağır gelmiş, kızı yaşıyormuş gibi davranmaya başlamıştır. Nesrin de yaşlı kadında daha çok travma bırakmamak için onun kızı gibi konuşmak zorunda kalmıştır. Depremin hemen ardından, yaralarının tedavi gördüğü böylesi bir yerde yaşanan bu olay, Nesrin’i etkilemiştir.

Nermin Yıldırım’ın *Unutma Beni Apartmanı* (2021) romanında Rıdvan, Van Depremi’nde annesi ve kız kardeşini kaybetmiştir. Bunun üzerinde İstanbul’a yerleşen, her depremi kayda alan, tüm deprem bilgilerini yazan Rıdvan, bunlara evinde bir oda ayırmıştır. Odanın tamamen depremlerle ilgili haberlerle, bilgilerle dolu olması, karakterin travmatik kaybı zihninde hâlâ kontrol altına alma çabası içinde olduğunu göstergesidir. Deprem gibi kontrol edilemeyen bir olayla baş edemeyen birey, bilgileri biriktirerek bunu anlamlandırmaya hatta belki tekrar olmasın diyerek kendince bir sistem kurmaya çalışmaktadır. Bu durum bireyin kaybı gerçekten kabullenemediğinin bir işaretidir.

Beyin Gücü Depremi (2022) romanında Sadık Bey, eşi ve iki çocuğuyla enkaz altında kalmıştır. O, yan odadaki çocuklarının öldüğünü anlamış, yaralı olan eşi için yardım çığlıkları atmış ancak onu da kaybetmiştir. Enkazdan yaralı kurtarılan Sadık Bey’in ailesini yitirmesinin üzüntüsü, akli dengesinde bozulmalara sebep olmuştur. O, akıl hastanesine yatırılmış fakat

sürekli “*Bırakın beni çocuklarım dışarıda bekliyor, ailem dışarıda bekliyor bırakın beni bırakın.*” diye bağırarak oradan kaçmak istemiştir. Sadık Bey, henüz enkazdan kurtarılmadan çocuklarının ve eşinin öldüğünü bilmektedir. Yaşadığı bu büyük kaybı, onun zihni kaldıramamış, kabul etmemiş ve Sadık Bey hâlâ eşi, çocukları yaşıyormuş gibi davranmış, onlara kavuşmak için çeşitli yollar denemiştir. O, özellikle çocuklarını gömülürken görmediği için onların yaşadığına dair hayaller kurmuş, sağlıklı karar verme yetisinden uzak olduğu için pencereden çocuklarına, geliyorum, diye seslenerek kendini atmaya kalkmıştır. Sadık Bey’in bu inkârı, ailesinin cesetlerini eski bir gazetede görene kadar devam etmiştir.

Geriye Kalan (2014) oyununda Arzu, Gölcük depreminde annesini ve babasını kaybetmiş, henüz bir hafta önce evlenen ablası enkaz altında kalmıştır. Depremin üzerinden dört gün geçmesine rağmen enkaz altındaki abladan ses yoktur, gönüllü kurtarma ekibi göçükten ceset kokuları gelince umutlarını kesip çalışmayı sonlandırmak istemektedir. Bir yandan rafinerideki yangının söndürülemediği, büyük bir patlama yaşanacağı, bölgenin boşaltılması gerektiği haberleri yayılmaktadır. Sahil bomboştur. Tüm bunlara rağmen Arzu, enkazın başından ayrılmak istememiştir. Kurtarıcılar, onu götürmeye ikna edememiştir. O, ısrarla bir mucizenin gerçekleşeceği ve ablasının kurtarılacağı inancını taşımaktadır. Ablasının sağ olduğunu bildiğini, içinde böyle bir his olduğunu söyleyen Arzu, kurtarıcılarının çalışmalarına devam etmesini istemektedir. Dördüncü güne kadar ses vermeyen ablasının, bulunduğu enkazdan ceset kokuları gelmesine rağmen onun yaşadığını düşünmesi ve kurtarıcılardan çalışmalarına ısrarla devam etmesini istemesi Arzu’nun inkâr evresinde olduğunu açıkça göstermektedir. O, anne ve babasının cesedini buz pistinde görmüş; bu ölümleri kabul etmiştir. Ancak ablasının cesedine ulaşamaması onu bir mucizeye inandırmıştır. Öte yandan Arzu’nun enkaz başındayken günlük yaşamını anımsayıp içinde bulunduğu ândan uzaklaşması, deprem felaketini ve kayıplarını tam olarak idrak edemediğini göstermektedir.

“Sanki rüyada gibiyim. Sanki birazdan sabah olacak, ablamın o aptal saati çalacak. Sonra yalandan bir kavgaya tutuşacağız. Sonra kahvaltıya oturacağız. Annem çaylarımızı koyacak, babam traşını olmuş gelecek. Sabun ve kolonya kokacak her taraf. Sonra ablamla ben yine zeytini beğenmeyeceğiz, ya da peynir kokuyor diyeceğiz. Babam yine söylenecek. Sonra giyinip evden çıkacağım.” (Büyükarman,2014:47-48)

Depremin yıkıcılığı, ebeveynlerinin kaybı ve ablasının enkaz altında kalması Arzu’ya ağır gelmiş; o, yaşadığı felaketin gerçekliğine inanmakta zorlanmıştır.

Travma ve şokla beraber, kişiler yoğun stres altındayken kimi anları hatırlamayabilir (Hacıoğlu, 2002). Özellikle şahit olunmak istenmeyen ağır travmatik olaylarda kişi, strese

bağlı geçici anı kaybı yaşayabilir (Geniş,2019:476). Kişinin olumsuz durumu kaldıramadığı vakit, şahit olunan ve stres yaratan olaylar hafızadan geçici olarak ya da tamamen silinir. Bu, kişinin gelişen ani olaylara vücudunun verdiği bir tepkidir ve bir inkâr etme biçimidir. *Bir Gün, Gece (2015)*’ de Hilmi, Oya ile depreme yakalanır ancak deprem anını hatırlayamaz. Bununla beraber annesini depremin ertesi günü enkazdan çıkaran Hilmi, yine annesini çıkardıktan sonraki zamanı, ikinci depremi hatırlayamaz. Yaşadığı büyük şok, stres sonucu yaşananlar belleğinden silinmiştir.

“Bülbül Sokağı ’ndaki evde. Başı omzumda, televizyon seyredip yatmıştık. Sabaha karşı... O anı, dakika mıydı saat miydi, sildim belleğimden. Neler oldu, ne yaptık hatırlamıyorum. Anlatamayacağım. Sadece merdivenlerden el ele koşarak indiğimizi hatırlıyorum. (...)

Anneannemi kurtardık. Annemi bir kolonun altından, ertesi gün çıkarabildik. Sonrasını yine hatırlamıyorum. Bir perde kapıyor kafamda zaman zaman. İkinci deprem olduğunda nerede, ne yaptığımı bilmiyorum.” (Kırıkkanat, 2015:164-165)

Neriman Ağaoğlu’nun *Deli Hacer (2023)* hikâyesinde de travmaya bağlı hafıza kaybı söz konusudur. Hacer, hemşiredir ve hastalarla kurduğu empati onda duygusallığı doğurmuş, bu sebeple o, Deli Hacer olarak anılmıştır. 6 Şubat gecesi Hacer nöbetçidir ve eli duvarla kapı arasında sıkışmış, kangren olmuştur. Hacer’in eli bilekten kesilmiştir. Arkadaşları onu hastaneye ziyarete gittiklerinde onun deprem anını hatırlamadığını fark etmişlerdir.

“Sessiz bakıyor. Bir an sanki elimi tutacak gibi sargılı elini bana doğru uzattı. Görmezden geldim. Konuşmaya başladı. ‘Ortopedi servisinde kimse kalmamış, herkes nerede bilmem, bir tek Doktor Cemil Bey vardı.’ diyor. ‘Arkadaşlarım olaydı, bana bebek gibi bakarlardı...’ ‘Sen Ankara’da değil miydin?...’ ‘Annemi ziyarete mi geldin?...’

‘Annem göçükte kaldı,’ diyemiyorum henüz. Benim yerime birileri konuşuyor.

‘Deprem oldu ya Hacer! Hatırlamıyor musun?’

‘Vah garibim, akli yerinde değil.’” (Kör Bir Geceydi,2023:65).

Hacer, yaşadıklarının farkında değildir. O, bir yakınını, sevdiğini yitirmemiştir fakat eli bileğinden kesilmiştir. İnsan, bedeniyle bütündür. Bunun bozulması, yitirilen bir yakının yas süreciyle benzerlik göstermektedir. O da yakınını kaybeden biri gibi yasın evrelerinden geçecek ve bunları başarıyla atlatırsa kabullenme aşamasına gelecektir. Dolayısıyla Hacer’in hem depremin hem elini kaybetmenin travmasıyla yaşadığı inkâr ve strese bağlı anı kaybı olağandır.

On7 İstanbul İçin Kıyamet Vakti (2006), romanında da benzer bir durum söz konusudur. Romanda, sunucu ve gazeteci Ebru’nun anne ve babası Yalova’da depreme yakalanmıştır. Bölgeye, ailesinin yanına giden Ebru, onları sağ olarak fakat perişan hâlde

bulmuştur. O, kendi imkanları ile binadan kurtulan ailesini İstanbul'a götürmek istemiştir fakat bir süre sonra babasında bir tuhaflik olduğunu sezmiştir. Baba, felaket anından tamamen uzakta, sıradan bir günde yaşıyormuş gibi konuşmaktadır. Babanın bu davranışı, yaşadığı şokun etkisinde olduğunu ve kriz anını tamamen unutarak inkâr ile kendi zihnini korumaya aldığını göstermektedir.

“Konuşmalar sürerken ciddi bir yara almadan kurtulan babasında tuhafliklar sezdi. Annesi de bunun farkındaydı ve bir fırsatını gözlüyordu kızına söylemek için. Aynı zamanda bir psikolog olan Ebru kaygılanmaya başladı.

-Babacığım az sonra bizim haber helikopterimiz İstanbul'a dönecek. Handan TV'de sizi bekleyecek.

Babasının tepkisi çok farklıydı.

-Dolapta bir sürü yemek var kızım hepsi bozulacak.

Anne kız birbirine baktılar. Bir an donakaldı Ebru, ne diyeceğini bilemedi. Annesi tedirginliğini belli etmemeye çalışıyor, kendini zor tutuyordu ağlamamak için. Ebru bir an evvel İstanbul'a gitmeye ikna etmeliydi babasını. Babası tekrar hayıflandı.

-Geçen cuma işkembe aldım hala pişirmedi annen.” (Yılmaz, 2006: 130-131)

Bu tepkisizlik, gerçeklerden kaçmak, yaşananları yok saymak, bunları inkâr etmektir. Ebru'nun babası, evinin yıkılacak vaziyetini görmüş, depremin şokunu yaşamış ve bunlar kendisine ağır gelince gerçeklikten kaçma tepkisi göstermiştir. Bahsettiğimiz romanda, depremin etkilediği farklı bölgelerde birbirinden bağımsız pek çok kişinin depremi yaşama ânı verilmiştir. Bunların hemen hepsinde, kişiler ilk anda şok tepkisi göstermiş, yaşadıkları felakete karşı hareketsiz kalmışlardır. Gölcük'te, fay hattı üzerine kurulan Donanma'da görev yapan Ramazan, deprem sırasında şokun etkisinde kalmıştır. *“O anın tarifi mümkün değildi, şuuru tamamen kontrol dışıydı. Korkunun dışında bir duyguydu yaşadığı. Çaresizdi ve akli durmuştu, sanki her şey içgüdüsel.” (Yılmaz, 2006: 72-73)* şeklinde onun deprem sırasında yaşadığı duygu durumu aktarılmıştır. İki âşık, Sevdâ ve Gökhan depreme Değirmendere'de, kıyıda yakalanmışlar, deniz felaketiyle beraber tüm kıyıyı vurmuştur. Gökhan, bu afette hayatını kaybetmiştir ancak Sevdâ, sevgilisinin cesedini görmesine rağmen bunu kabullenmemiştir; bir rüyada olduğuna inanmış, uyandıktan sonra bunun son bulacağını düşünmüştür.

“Genç kız bir süre öylece kalakaldı. Hiçbir şey yapamıyor, sanki kaskatı kesilmişti ve hareket edemiyordu. Âdeta kâbus görüyordu, bir karabasan kollarını sıkı sıkıya tutmuştu ve kımıldayamıyordu. Az sonra uyanacak ve bu kâbus sona erecekti. Hafif bir dalgayla kımıldayan ceset bile umutlarını sona erdirmemeliydi. Ne olursa olsun yanına gidecek ve uyanacaktı.” (Yılmaz, 2006: 116).

Sevda, felaketin etkisiyle ve sevdiğini aniden kaybetmenin acısıyla ilk anda şok olmuş, hareketsiz kalmıştır; sonrasında Gökhan'ın ölümünü inkâr etmiştir. Aynı romanda Alper, bir polistir ve evlilik hazırlığındadır. O, depreme memleketine giderken otobüste yakalanmış, herhangi bir yara almamıştır. Ancak Alper'in gördüğü İkinci Dünya Savaşı'nı andıran deprem manzaraları, şok yaşamasına sebep olmuştur. *“Alper'in beyni zonkluyordu bunları gördükçe. Artık gücü kalmamış, çökmüştü dizleri üstüne. Uzun süre dondu kaldı öylece... Sonradan fark edecekti, dişleriyle etini yarıp kanatacak kadar dudağını ısırıldığını...”* (Yılmaz:2006: 128). Alper bundan sonra şoku atlatmış, çevresine yardım etmiş ve ailesini bulmak için yola koyulmuştur.

Yaşanılan ölümlerin algılanması zaman ister. Kişi, kaybı yaşadığı ilk anda sağlıklı birey gibi düşünemez. Bedeni sanki iradesi dışında yapılması gerekenleri yapıyordur ancak zihni yaptıklarından tamamen uzaktır. Bu da şokun, durumu kabullenmemenin bir sonucudur. *Eylül'de Aşklar (2020)* 'da Can, babasının cenazesinde sağlıklı düşünemez, henüz onun ölümünü kabullenememiştir. Kendisini, camide babasının sandukasının başına diktiklerinde zihninde babasıyla alakasız birçok şeyin uçtuğunu söyler. Onun zihni henüz babasının ölümünü idrak edememiş, o, cenaze anına odaklanamamıştır. Öte yandan sonraki süreçlerde de Can, babası ölmemiş, acı çekmiyormuş gibi davranmış, bu kaybı reddetmiştir. Bu durumdan oldukça rahatsız olan sevgilisi Eylül, onun bu inkârını şöyle ifade etmiştir:

“Baban öldü ve sen çok üzgünsün. Onu çok özölüyorsun. Bunun neden Doruk'un ya da ne bileyim ben, Ilgın'ın ya da benim değil de, senin başına geldiğini anlayamıyorsun. Kim bilir, belki de haksızlığa uğradığına inanıyorsun. Ama ne yapıyorsun? Bütün bunları açık yüreklilikle yaşayıp paylaşacağına, sanki bunların hiçbirini seni ilgilendirmiyormuş gibi, sahte bir gülümsemeyle ortalıkta dolaşıyorsun. Bunu daha ne kadar sürdürebilirsin ki? Bunu bana daha ne kadar oynayabilirsin ki?” (Soysal, 2020: 55)

Deprem Çığlıkları (2017)'nda Bora, depremde babasını kaybeder. O da Can gibi olayın şokuyla henüz babasının ölümünü algılayabilmiş değildir. Ancak babasını defnetmek Bora'ya düşmüştür, o, bu durumu idrak edememiş olsa da yapması gerekeni sadece öyle gerekiyor diye yapmıştır.

Ölüm, dünyadaki gerçekliğin sonudur. Kişiler; sevdiklerinin, özellikle dünyaya getirdikleri çocuklarının ölümüyle karşı karşıya kaldıklarında onların bu dünyadaki gerçekliğinin sona erdiğini kabullenmekte ilk anda zorlanmaktadırlar. Yitenleri bir daha göremeyecek olmak, öteki alemin tam olarak bilinmemesi ve ölümün şekli kabullenmeyi geciktirmektedir. Özellikle beklenmedik ölümler, kişilerde travma yaratmakta ve bu, her kişide farklı yaşanmaktadır. *Bir Gün, Gece (2015)*' de Hilmi, depremde annesi Suna'yı kaybetmiş, anneannesi Süheyla Hanım'ı enkazdan kurtarabilmiştir. Süheyla Hanım için bu,

yaşının da etkisiyle ağır bir travmaya neden olmuş, kızı hâlâ yaşıyormuş gibi davranmıştır. Söz gelimi Hilmi anneannesinin yanına geldiğinde, karanlıkta torununu seçemeyen Süheyla Hanım, “*Suna, geldin mi kızım?*” diye seslenmiştir. Yaşlı kadın gelenin torunu olduğunu anlayınca da ona, “*Annen nerede kaldı. Gecikince merak ettiğimi bilmez mi?*” diye sormuştur (Kırıkkanat, 2015: 97-98). Süheyla Hanım, Feride ve arkadaşı Yazgülü tarafından bulununca da yaşlı kadın onlara, kendisine torununun baktığını, zaten kızının da geleceğini ancak kızının bir türlü gelmediğini ve onu çok özlediğini söyler. Süheyla Hanım, yaşadığı ani yitimi yaşının da etkisiyle kaldıramamış, kızının yaşadığına ve geri döneceğine kendini inandırmıştır.

Görüldüğü gibi kaybedilen, kişinin çocuğu ise bunu kabullenmek normalden uzun sürmektedir. *Yanlış İnsan* hikâyesinde de Doğan, güncesine 27 Ağustos 1999 tarihinde, depremin üzerinden sekiz gün geçmesine ve yıkıntılardan ceset kokusu gelmesine rağmen çocuğunun öldüğünü inkâr eden bir kadını kaydeder. Kadın, çocuğunun yaşadığını iddia ederek enkazı kaldırmak için gelen kepçeye engel olmak ister.

“Kurtarma çalışmaları durdurulmuş üç gün oldu. Oğluyla birlikte oturduğu evin enkazı başına çömelip hiç ağlamadan, inatla bekleyen bir kadın vardı. Enkazdan yükselen koku tüm umutları bastırsa da kimse kıpırdatamıyordu onu. Her sabah yanına gitmek istiyor, bakışlarını görünce vazgeçiyordum. Öyle uzak, öyle bağışlamaz bakıyordu. Bu sabah gelen kepçenin önüne attı kendini, ‘Cinayet bu’ diyordu. ‘O yaşıyor, biliyorum.’” (Fay Boşluğu, 2013: 84).

Hatice Eroğlu Akdoğan da *Enkaz Kentin Gecesi* (2023) hikâyesinde evlat kaybı sonrası inkâra değinmiştir. Eserde, kurtarma ekipleri karlı bir havada felaket alanına gelmiştir. Onların önünü, oğlunun kurtarılmasını isteyen yaşlı bir kadın kesmiştir. Yaşlı kadın şoktadır ve ısrarla kurtarma ekiplerini takip eder, sürekli “*Kurtarılacaksın Şerif'im. Bekle yavrum. Seni bu kazma kürekli, ışıklı oğlanlar kurtaracak.*” demektedir (Kör Bir Geceydi, 2023:40). Şerif, yaşlı kadının tek oğludur. Gece boyunca oğlu Şerif'i arayan yaşlı kadın, sabah bir cesedin başını okşayarak oğlunun kurtulacağını söyler.

“Akşam kendilerine takılan yaşlı teyzeyi erkek cesetlerinden birinin başında gördü. Ambulanslar bir yandan yaralı, bir yandan ölü olanları alma gayretindeydi. Kadın ‘Oğlum, Şerif'im. Kurtarılacaksın Şerif'im,’ diye cesetlerden birinin başını eliyle okşuyordu. Aynı yerde dikilen bir başka adam, gözyaşlarını silerek yutkundu ve sonra yaşlı kadına ‘Teyze yanlışın var galiba. O benim teyzemin oğlu Kamber,’ demekteydi.” (Kör Bir Geceydi, 2023:43).

Yaşlı kadın, tek oğlunun kaybını kabullenmemiştir; içinde bulunduğu durumu idrak edecek akıl sağlığında değildir. Herhangi bir erkek cesedini oğlunun sanarak ona kurtarılacağını söylemiş, kaybı inkâr etmiştir. *Aşklar ve Baharatlar* (2008) romanında Cemil, eşi Feride enkaz altından çıkarıldığında onun öldüğünü bildiği hâlde bunu kabullenmez ve eşini battaniye sarıp hastaneye götürür.

Lâl (2010) romanında Durmuş Münir, deprem bölgesinden söz ederken, enkaz üzerinde üç çocuğunun ölümünü olağan bir durum gibi kendisine söyleyen bir depremzedeyi aktarır.

“Evet çok mantıklı, iki uç karşılıklı yıkıldığına göre hattın ortası kırılmış olmalı. Aman ya Rabbi! Ne yıkım! İnsanların akılları yitmiş gibi. Evinin enkazının üzerinde oturan bir adam, kedim öldü, der gibi, ‘Benim de üç çocuğum...’ dedi bana.” (Kara, 2010: 264).

Burada depremzede henüz yaşadıklarını idrak edebilmiş değildir, üç çocuğunun ölümünü henüz kendisi enkaz üzerindeyken olağan bir durummuş gibi çevredekilere söylemiştir. Depremzedenin bu hâli ancak yaşadığı şokla, bedeninin ve zihninin bir anda gerçekleşen büyük acıları henüz kabul etmemiş olmasıyla açıklanabilmektedir.

Cumhuriyet Dönemi deprem konulu edebi metinlerde Kübler-Ross’un şokla beraber başlayan inkâr evresinin, sıkça işlendiği anlaşılmıştır. Depremin beklenmedik anda yaşanması, daha önce hiç düşünülmeyen -ölüm, uzuv kaybı- büyük travmatik olaylara sebep olması, böylesi büyük olaylarda kişilerin ilk izlenimleri ve hissiyatlarının önemli bulunması bu evrenin eserlerde sıkça işlenmesini sağlamıştır.

1.1.2. Öfke Evresinin Cumhuriyet Dönemi Edebi Metinlerine Yansıması

Kısa süren inkârın ardından öfke duygusu yavaş yavaş kendini göstermektedir. Kişiler başlarına gelen olumsuz durumlarda “Neden ben?”, “Bunlar neden benim başıma geliyor?”, “Bunlar bir başkasının başına gelemez miydi?” şeklinde sorular sormaya başlamaktadır. Bunlar, öfke duygusunu beslemektedir. Kübler-Ross’a göre bu öfke, hedef değiştirmesi ve rastgele çevreye yansıtılması sebebiyle zor bir evredir.

“İnkâr evresinin aksine bu öfke evresi, aile ve personel perspektifinden bakıldığında başa çıkılması çok zor bir evredir. Bunun nedeni, bu öfkenin her yöne hedef değiştirilmesi ve zaman zaman neredeyse rastgele bir şekilde çevreye yansıtılmasıdır. Doktorların bir şeye yaradığı yoktur, hangi testlerin gerekeceğini, hangi diyetin uygulanmasının isteneceğini bilmiyorlardır. Hastanede çok uzun süre tutarlar ya da özel ayrıcalıklarla ilgili isteklerine saygı göstermezler.” (2023: 76-77)

Kübler-Ross’a göre ölmekte olan hastalar, öfkelerini genellikle hemşire, doktor, hasta bakıcı ve kendi ailelerine yansıtmaktadır. Böyle durumlarda öfkenin yansıtıldığı kişiler, kendilerini hastadan uzak tutmaktadır. Bunun sonucunda görevli hemşire, hastayı daha az kontrol etmeye gelmekte, neşe ve beklentiyle karşılanmayan aile fertleri, bu öfkeye suçluluk, üzüntü ve utançla karşılık vermektedir. Bunları hisseden aile fertleri ise ziyaretleri seyrekletmektedir. Bu da hastanın yalnız kalmasına, öfkesinin artmasına ve düşmanca tavırlar sergilemesine sebep olmaktadır. Kübler-Ross, görüştüğü hastalardan Rahibe I’nın bu

durumda olduğunu belirtmiştir. Rahibe yoğun öfke duygusunu yakınlarına ve hastane personeline yansıtmış ve bunun neticesinde yalnız kalmıştır. Bunu gidermek için hasta, diğer hastaların yardımına koşmuş, onlarla iletişim kurmuştur.

Kübler-Ross'a göre öfkesini yansıtan kimselerle empati kurulmalı ve onların öfkelerinin neyden kaynaklanıyor olabileceği hakkında fikir yürütülmelidir. Ancak o zaman öfke duyan kişiler bu duyguyu yenip huzura kavuşabilmektedirler. Onlarla beraber yakınları da bu huzurdan etkilenmekte, aralarındaki güven ve samimiyet artmakta, her iki taraf da olumlu duygular geliştirmektedir. O, Rahibe I ile yaptığı görüşmeler sonunda onun erken çocukluk döneminden kaynaklanan öfke ve kırgınlık içinde olduğunu belirtmiştir. Rahibe I, on çocuktan biridir ve kendini bu aileye yabancı hissetmiş, annesinin beklentilerini karşılayamamış olmaktan muzdariptir. Annesinin isteklerini karşılamak için rahibe olan I, hastalandıktan sonra aslında annesine, kardeşlerine, kendi kimliğinin reddedilmesine, daha önceki reddedilmelerine öfkelenmiştir. Hastanın bu duyguları anlaşıldıktan, gerekli çalışmalar yapıldıktan sonra hasta sakinleşmiş, çevresiyle olumlu etkileşim kurabilmiştir.

Ölümle karşı karşıya kalan ya da bir yakını kaybeden kişiler bu evrede genellikle büyük bir haksızlığa uğradıklarını düşünmektedirler. Hayatın olağan akışında çok basit bir durumdan bile kendilerine mağduriyet çıkarmaktadırlar (Kübler-Ross,2023: 76-77-111). Söz gelimi babasını kaybeden bir kişi, babası yaşayan birisine ya da babasından yaşça daha büyük ancak hayatta olan birisine öfke duyabilmektedir.

Kişi, başına gelen kimi olumsuzlukların farkına vardığı ve bunları birdenbire değiştiremeyeceğini anladığında şiddetli bir öfke duymaktadır. Bu, kişinin etrafına karşı verdiği bir tepki olabildiği gibi maneviyatını temsil eden yaratıcıya karşı da olabilmektedir. Kişi, ilk aşamada “Neden ben?” diye sorar ve başına gelenlerin yaratıcının bir cezası olduğunu düşündüğünden yaratıcıya tepki gösterir. *Her Şeyin Bittiği Yerden (2021)* eserinde enkaz altında kalan Sami Dünder, yaratıcıya “Neden?” diye haykırdıktan sonra depreme yakalanmasını işlediği günahlara bağlar ve tanrıya sitem eder. Onun öfkesi doğrudan yaratıcıyadır. “Allah’ım nedir benim bu başıma gelen? Ne yaptım da bu cezayı hak ettim? Ölecek miyim, yoksa sağ kalıp sürünecek miyim? Nasıl bir günah işledim de bu berbat durumu hak ediyorum?” (Dünder, 2021: 40).

Ciddi hastalıklarla mücadele edenler, uzuvlarını kaybedenler ya da herhangi bir sebeple bir şeylerin eksiliğini hissedenlerde kıskançlık ve buna bağlı olarak öfke kendini göstermektedir. Sami Dünder, enkazdan çıkarıldıktan sonra ancak morfinlerle dindirilebilen dayanılmaz acılar çeker. Zaman zaman acılara dayanamayan Dünder, kendisine yardımcı olmaya çalışan bir doktora, sanki tüm bunların sebebi oymuşçasına ağız dolusu küfrederek, öfkesini ona yöneltir. Bunun yanında, Sami Dünder iyileştikçe, kendisiyle beraber görevde

depreme yakalanıp ölen arkadaşları için kendisini suçlar, arkadaşlarının depremden değil onun yüzünden öldüklerini düşünür ve kendi kendine öfkelenir.

“Nefesim kesilmek üzereydi, hıçkırıklarım boğazımda düğümleniyordu, sinir krizi geçirmek üzereydim. Bir aile yok olmuştu ve benim yüzümdendi. ‘Benim yüzümden oldu ablacığım, benim yüzümden oldu, benim yüzümden...’(...) ‘Anlamıyorsun. Yalçın ağabey gelmek istememişti programa, ben ısrar etmiştim...’”(Dündar, 2021: 292).

Aynı şekilde Sami’nin arkadaşı Süha, Sami’yi enkazdan çıkarmak için sabaha kadar toprağı elleriyle kazmış, askerler sivillerin çalışmasını yasaklayana kadar uğraşmış, arkadaşına ulaşamayınca bunun için kendisini suçlamış ve kendine kızmıştır. Deprem gecesi, Sami’yi telefonla aramak yerine onun yanına gidip onu uyandırmayı tercih etseydi arkadaşını bu felaketten kurtaracağını düşünen Süha, sürekli kendini kahretmiştir.

Yaratıcıya öfke depremden sonra kaleme alınan destan ve ağıtlarda da yer almıştır. Şairler şehrin yıkılmasının, insanların acı bir biçimde can vermelerinin, malların kayıplarının öfkesini Allah’a yöneltmişlerdir. Elvan Sezgin, *Gelinlik Kızlarımızın Destanı* şiirinde Allah’ın cana kıyıcı, acımasız olduğunu belirtmiş ve ona, arkasından ağlayacak bir annesi bile kalmayan Seher’in canını aldığı için öfkelenmiştir.

*“Allah’ım nasıl kıydın Seher’e
Anası bile kalmadı geriye
Allah nasip etmedi gelinlik giye
Gelinlik yerine kefen giydin Seher’im” (Kara, 1993:138)*

M. Kemal Keskinel de 1929 Erzincan depreminin ardından isimsiz şiirinde *“Allah’ım kullarına sen nasıl kıydın?”* diyerek vatanının yıkılmasını Allah’a mal etmiş ve öfkesini ona yöneltmiştir.

Öfkenin birçok farklı türü vardır ve o, kendisiyle alakalı olsun olmasın kendine sürekli yeni hedefler bulmaktadır. Öfke, yaratıcıdan, kişinin kendisine; yanındaki herhangi bir insandan, doğaya kadar türlü hedefler belirler kendine. Çünkü zedelerin başlarına gelenler için yapabilecekleri herhangi bir şey yoktur. Bu anlaşıldığında, onların içinde biriken öfke dışa vurulmaya başlanır. Latife Tekin’in *Unutma Bahçesi*’nde depremzede Cömert, üç gün boyunca enkazdan ölü çıkardıktan sonra uzun bir uykuya daldığını ve uyandığında içindeki öfkeyi dindirmek için sırtına tüfeğini asıp gücü tükenene kadar kuş vurduğunu anlatmıştır. Bunun üzerine Şeref, onun doğadan intikam aldığını söylemiştir. Görüldüğü gibi Cömert, yaşadığı acıların ve gördüklerinin öfkesini doğaya, kuşlara yöneltmiş, kendisini böyle rahatlatmıştır.

“Sonra üç gün boyunca enkazdan ölü çıkardım, bittim artık, uyudum. Saatlerce uyumuşum, uyandıramamışlar beni, uyanınca eve çıktım, apartman sallanıyor, bizimki bana kova kova su taşıtıyor, tutturdu, çiçeklerim diye, dengesi bozuldu... Çiçek sulatıyor bana. Kalorifer panellerine, kapılara, ampullere kadar her şeyi söküp çıkardım, kırılıp dökülmüş, çarpılmış ne varsa indirdik, attık aşağıya. Sonra ben tüfeği astım omzuma, üç gün kayboldum ortalıktan, dağ bayır dolaştım, gücüm tükenene kadar... Yüzlerce kuş vurdum... Vurdum... Vurdum...” (Tekin,2023:233)

Cömert’in eşinin öfkesi ise Cömert’edir. Cömert, dağ bayır dolaşıp öfkesini yatıştırdıktan sonra kendisini mahkemede bulur, eşi kendisinden boşanmak ister. Bunun, ilk başta şaka olduğunu sanan Cömert, eşinin kararlılığını görünce ondan tek celsede boşanır. Eşi, evlerini, yakınlarını kaybetmelerinin öfkesini Cömert’ten boşanarak almıştır. Kübler-Ross’un bakış açısıyla bakıldığında kadının eşine duyduğu öfkenin altında yatan bir sebep bulunmaktadır. Romanda açıkça belirtmese de anlaşılıyor ki kadının depremden önce eşine bazı sebeplerle duyduğu öfke felaketten sonra ortaya çıkmıştır. Çünkü Cömert, boşanmak için ortada bir sebep olmadığını hatta bunun bir şaka olduğunu düşünmektedir. Aslında bu, depremden sonra eşinden boşanan kadının öfkesini kusup hayata tutunma biçimidir çünkü bir anda eşinden boşanan kadın aynı zamanlarda kendisine bir ut satın aldırılmış, bir kursa yazılmıştır.

Fay Hattı (2003) adlı oyunda da eşe duyulan öfkenin felaket aracılığıyla gün yüzüne çıkması söz konusudur. Eserde Sibel ve Ahmet evlidir. Deprem olmuş, çift üst komşuları Murat’ı aniden yanlarında bulmuş, üçü de evden çıkamamıştır. Yaptırdıkları aşırı güvenli ev onların dışarıya çıkmasına engel olmuş, demir kapı art arda meydana gelen sarsıntılarla sıkışmıştır, pencerelerde demir parmaklıklar vardır. İlk depremden itibaren Ahmet’in telefonu sürekli çalmakta, Sibel aldatıldığını düşünmektedir. Felaketten önce ve deprem anında çiftlerin sürekli kavga etmeleri, birbirini anlamamaları ve üst üste gelen depremlerden kurtulamayıp evde mahsur kalmaları onların öfkelerini birbirlerine yöneltmelerine sebep olmuştur. Özellikle Sibel’in psikolojik olarak giderek daha çok gerginleşmesi ve Ahmet’e silah doğrultması öfke evresinde olduğunu göstermektedir. O, çaresizliğini agresif tepkilerle ifade etmektedir. Onun “Yeteer, yeteer...” şeklindeki bağrışları duygusal patlamayı ve öfkeyi işaret etmektedir. Sibel, öfkesinden Murat’ın silahını kapıp kocasına doğrultur ve ateş eder; eşinin elinden silahı kapar Ahmet de ona ateş etmeye başlar. Ancak anlaşılır ki silah oyuncaktır, hiç kimseye bir şey olmamıştır.

“ADAM[Ahmet]: Kontrol dışı bir hareketmiş. Demek siz kontrolünüz dışı işlediğiniz cinayetlerinizde, “Al sana, al sana geberesice !” diye bağırabiliyorsunuz.

KADIN[Sibel]: Siz de beni öldürürken, “Alçak kadın,” diye bağırdığınızı ne çabuk unuttunuz?

ADAM: Ya sizin yere düşerken, “Aah vuruldum, pis herif,” diye bağırmanıza ne demeli acaba?

KADIN: Empati, lütfen biraz empati! Ben o sırada ölüyorum. Ne dediğimi biliyor muyum?"
(Ak,2003:65)

Eşi tarafından aldatılmak, onunla anlaşmazlıklar yaşamak ve bunların üzerine depremde mahsur kalmak Sibel'in öfkesini tırmandırmış, gerçek sandığı silaha yönelmesine sebep olmuştur. Aynı şekilde öfkeli olan Ahmet de eşini öldürmeye çalışmıştır. Bu öfke patlamaları, çiftin kızının kapıya gelmesi ve bir depremle sıkışan kapının yine bir depremle açılmasıyla son bulmuştur.

Geriye Kalan (2014) oyununda Arzu depremde ebeveynlerini kaybetmiştir. O, dört gün geçmesine rağmen enkaz altından ablasının canlı çıkarılmasını beklemektedir. Zaman zaman yaşadığı ânın bir rüyadan ibaret olduğunu, az sonra uyanıp sıradan hayatına döneceğini düşünen Arzu, zaman zaman da ağlayarak öfkesini dışa vurmuştur. O, bunu doğrudan bir kişiye ya da bir cisme yöneltmese de “*Niye ya? Allah kahretsin niye? Nerden çıktı bu deprem? Yaşayıp gidiyorduk işte!*” (*Büyükarman,2014:48*) sözleri onun öfkesini göstermektedir. Arzu ile enkaz başında bekleyen Meryem de oğlunun kurtarılmasını ummaktadır. Benzer duyguları taşıyan bu iki kişi, kendi aralarında konuşmaya başlarlar ve Meryem de Arzu gibi başına gelenler için öfkeli. “*Niye geldi bu felaket başımıza kardeşim? Neden geldi? Bir fenalığımız dokunmadı ki kimselere. Küçük oğlan, ne yapar bir başına oralarda? (...) Allah'ım niye verdi bu belayı? Ne yapacağız biz?*” (*Büyükarman,2014:56*) diyerek isyan eden Meryem, yaratıcıya, kadere ya da hayata olan öfkesini ifade eder. Bunun yanında İzmit'ten yürüyerek deprem bölgesine gelen Arzu, aynı amaç için oluşan gruba katılır. Yolda, yaşlı bir adam kalabalığa doğru -kalabalığı hedef göstererek- depremin açık giyinenler yüzünden olduğunu bağırır. Arzu koşar ve gücünün kalmadığı yerde ağlayarak depremin olmasını, anne ve babasının ölmesini kendine bağlayarak kendi kendini suçlar. Bu kez öfkesi haksız da olsa kendisinedir. Kriz anlarında kişiler, çoğu zaman iyi olmak için tutunacak bir söz ve davranış aramaktadır. Arzu için bu zıt bir durum oluşturmuş, olayları henüz anlamlandıramayan genç, duyduğu sözden etkilenip kendisini suçlamış ve kendine öfke duymuştur.

Deprem ve Zulüm (2009) oyununda Van depremi konu edinilmiştir. Olay, Van/Muradiye'nin bir köyünde geçmektedir. Halk, yoksuldur. Köylü; ağa ve muhtar tarafından sömürülmekte, görevli memurlar rüşvet karşılığında bunu desteklemektedir. Ağaya sürekli borçlanan, emeği çalınan köylüyü bir de Van depremi vurmuştur. Dede ve Ayşe Nine, bu felakette yirmi dört davarını, bir inek, bir eşeğini; üç torunu ve gelinini kaybetmiştir. Sefaletle mahkûm edilen yaşlı çift; depremde evlerini, mallarını ve yakınlarını kaybedince üzüntüyle beraber öfke de duymuşlardır. Ayşe Nine, “*Hey goca Allahım nettik sana da bize*

verdin bu acıyı şimdi ben nerelere gidem nedem al benim canımı hayan yok çoluk yok çocuk yok nedem ben gayrı.” (Yücel ve ark., 2009:41) diyerek Allah’a, kadere öfkesini ifade etmiştir.

Deprem, bir doğa olayıdır. Depremzedeler, bunun müsebbibini bulup onlara öfkelerini gösteremezler. Bu sebeple öfke kimi zaman yön değiştirmektedir. Yine *Deprem ve Zulüm* (2009) oyununda deprem olmuş, yaralıları için yardım beklenmektedir. Köylülerden Zülküf, Halef ve Dede hükümet acilen bir yardıma gelmediği için tüm kızgınlıklarını hükümete yöneltirler.

“İLYAS: Hökümad nirda galdı dersiniz eğer gecikirse hastalar da yaralılarda gidecek valla.

(...)

ZÜLKÜF: (Arkalarından kinli bakar) Gelirmiş gelir de nirde galdı ya deyyuslar amma oy zamanı geldi mi...

HALEF: Bakalım bizim köyü bilirler mi?

ZÜLKÜF: Bilmezler mi heç Halef bilmezler mi, candırması, gaymakamı, savcısı mebusu tahsildarı... Bilmezler mi heç bilmezler mi?” (Yücel ve ark., 2009: 42)

Köylüler, deprem felaketi için öfkelenecek bir muhatap bulmayınca öfke yön değiştirmiş ve kızgınlık hükümete yöneltilmiştir. Hükümet yetkililerinin oy istemekten, para toplamaktan başka bir amaçla köylülerine gelmediklerini söyleyenlerden Dede de etkilenmiş, kızgınlıkla çıkıp gitmiştir. Köylü, yardım gelene kadar enkaz altında seslerin geldiği yerleri karda soğukta çıplak elle kazmıştır. Göçük altından gelen yardım çılgınlıklarında çaresiz kalan halk, üzüntüden kahrolmaktadır. Zülküf, çaresizliğin öfkesini kadere, dünyaya savurur. *“Karda bastırdı ayaz derse bıçak gibi kesiy bi gazma bir kürek olaydı ah ülen gahpe dünya.” (Yücel ve ark., 2009:43) diyen Zülküf, dünyayı kahpe olarak nitelendirerek ona olan öfkesini göstermektedir. Köylülerden Esmer’in öfkesi ise depremin yerinden oynattığı toprağadır. “Torpah, torpah... Dilin lal olsun, iki cihanda da yüziün gara ola. Dizleren gara su insin, sessin salları altından gele... Vaya batasan, parça parça olasan...” (Yücel ve ark., 2009:43) diyerek sevdiklerinin canını alan, onları mahsur bırakan toprağa sesi kısılana kadar beddua ederek öfkelenmiştir. Esmer’in bu tepkisinden sonra kurtların bebeklere, ölümlere saldırdığı haberi yayılmıştır. Dede haricindeki köy halkı kurtlarla mücadele etmeye koşmaktadır. Dede, bunca olumsuzluğa, acıya dayanamamış kızgınlığını Allah’a yöneltmiştir.*

“DEDE: Goşun gurbanlar yetişin. (Dede haricinde hepsi koşarak çıkar) Ey gurban olduğum sana ne etmişik ki, ölümlerimizi, bebelerimizi gurtlara yediriyon, evimizi başımıza yıkıyon toprağı ayağımızın altından çekip alıyon. Nettik ki şimdiye kadar biz? Sana garşımı çıkmışız, hırızlık mu etmişiz namussuzluklu mu etmişiz?” (Yücel ve ark., 2009:44)

Dede'nin hesabınca o, Allah'ı kızdıracak hiçbir şey yapmamıştır. Yaratıcının büyük günah kabul ettiği isyanı etmemiş, hırsızlık yapmamış ve ailesiyle ırzlarını korumuştur. Ancak buna rağmen Allah'ın bunu kendilerine neden reva gördüğünü bulamamış, tüm kızgınlığını yaratıcıya seslenerek aktarmıştır.

Öfke, bazen de doğrudan olayın müsebbibi olarak görülen kişiyedir. Bilindiği gibi deprem değil, binalar öldürür. Çıkarılan imar afları, usulsüz verilen izin belgeleri, malzemenin çalan müteahhit ve bunlara göz yuman rüşvetçi denetimciler, kentsel dönüşümlerin ranta çevrilmesi gibi pek çok durumdan kaynaklanan ölümler için deprem sadece bir tetikleyicidir. *Bir Gün, Gece (2015)*'de Hilmi, annesini ve sevdiği kadını depremde kaybetmiştir. Onun öfkesi işte bu sözünü ettiğimiz müteahhide, ona inşa izni verenlere, denetimde onlara göz yumanlardır. Hilmi, bu öfkesinin üstesinden gelememiş ve deprem suçlusu olarak gördüğü kişileri tek tek öldürmeye başlamıştır. Anneannesine verdiği bir müddede inşaat için izin veren belediye başkanını öldürdüğünü söyleyen Hilmi, bundan başka da cinayet işlemiş ve sorumlu gördüklerini öldürerek öfkesini dindirmeye çalışmış, annesinin ve sevdiği kadının öcünü almıştır.

Aşklar ve Baharatlar (2008) romanında Hayal, depremde eşini kaybetmiştir. O, hayat arkadaşının ölümünün ardından eski sevgilisi Deniz'in aşkını tekrar hissetmesiyle bir çıkmaza girmiştir. Hayal, bu durum kendisine rahatsızlık verince kime gösterdiğini bilmediği bir öfke duymuştur. Aslında onun duyduğu öfke kendisinedir, dövercesine yüzünü yıkaması, kendi canını acıtmaya çalışması bunun göstergesidir. İçten içe ölen eşine ihanet ettiğini düşünen Hayal, hislerinden ötürü kendine öfkelenmiştir.

"Öfkeyle kalktı yataktan Hayal, banyoya yürüdü. Onu öyle gören, yüzünü yıkadığını değil de kendini dövdüğünü düşünebilirdi. Suyu avuçluyor, acıtırmasına çarpıyordu yüzüne. Aynadaki görüntüsüne gözü ilşince kendine geldi; kim bilir ne zamandır böyle dövercesine yıkıyordu yüzünü! Öfkesi kimeydi, bilmiyordu." (Sezer,2008:33).

Baş edilemeyen, çaresizliğin tek mümkün olduğu durumlarda, olumsuzlukların sebebi olarak görülen kişilere, eşyalara ya da Allah'a kızgınlık, öfke duyulabildiğini belirtmiştik. Bu, olağan bir süreçtir. Çünkü kişi, bir şeyleri değiştiremeyeceğini bilir -özellikle ölümlerde- ve buna sebep olan bir sorumlu bularak ona öfkelenir. *Sevgili Nefret*'te Ali Bey, eşi Handan ve oğulları Ömer ile depreme yakalanır. Ali, o gece ayaktadır ve depremden ilk, oğlu Ömer'i kurtarır, eşini almak için geri döndüğünde evinin yıkıldığını görür ve eşini kaybeder. Hikâye, depremden sonraki onuncu yılı anlatır. Ali, oğlu yerine eşini kurtarması hâlinde olabileceklerin muhasebesini yapar, bu durumda eşinin vereceği tepkileri düşünerek kendisini rahatlatmaya çalışır. Onun tahayyülünde Handan, oğlunu kaybetmesini direkt olarak eşi

Ali'nin yanlış karar vermesine bağlar ve on yıl boyunca onunla doğru düzgün konuşmaz, ona karşı bitmek bilmeyen bir öfke duyar. Ali Bey, iç muhasebesinde, varsaydığı durumda, on yıl boyunca Handan Hanım'a sunduğu bin bir çeşit cevher, bin bir çeşit yemiş, şarap ve meyvenin kendisine bin bir çeşit zehir olarak döneceğini düşünür (Fay Boşluğu,2013:266). Aslında bu Ali Bey'in kendi vicdanında kendisine duyduğu öfkedir; o, bir anlamda kendini eşinin katili olarak görmektedir. Ona göre eşini öldüren deprem değil, kendisidir. Çünkü eşi ve çocuğu arasında kalmış, çocuğundan yana seçim yaparak eşinin ölmesine sebep olmuştur. Bu yüzden Ali Bey, suçludur ve kendisine öfkeli. Tahayyülünde eşiyle konuşarak hem doğru karar verdiğine kendini ikna ederek vicdanını rahatlatmaya çalışan Ali Bey hem de kendisine olan öfkesini eşinin ağzından kendisine yöneltmiş olur.

Öfke farklı durumlarda ortaya çıkabilir ve kişinin önceki yaşantılarıyla bağlı olarak ya da bundan tamamen bağımsız başka bir yöne yansıtılabilmektedir. Ölmeye yaklaşanlar, amansız hastalıklara yakalananlar ya da yakınları bu durumda olanlar kimi zaman bir adaletsizlikle karşı karşıya kaldıklarını düşünebilmektedir. Hastalığından muzdarip bir kişinin öfkesi, *televizyonu açtığına tek gördüğü neşeli bir grup gencin, kendisini her hareketinin kısıtlı olduğu ya da acı verdiği bu zamanda rahatsız eden modern danslar yapması olabilir.* (Kübler-Ross,2023:78) Yanlış İnsan hikâyesinde Doğan, yardım için gittiği Değirmendere'de bir kriz masası bulur ancak getirilen yiyecek, araç ve gereçlerle ilgilenen olmaz. Orada görevli olduğu bir kadına, aynı durumda olduklarını, yardıma ihtiyacı olduğunu söyler, görevliden *“Demek aynı durumdayız? Siz de mi annenizi kaybettiniz?”* yanıtını alır (Fay Boşluğu,2013:84). Görevli, burada Doğan ile kendisini kıyaslamış, depremde kaybettiği annesinin öfkesini Doğan'a yöneltmiştir. Depremi yaşamayan ve bundan etkilenmeyen, dolayısıyla bir yakını bu afette kaybetmeyen Doğan'ın *“Aynı durumdayız.”* cümlesi bu durumdaki kişi için öfke duyulabilecek bir nitelik taşımaktadır.

Türk halk edebiyatı etkisindeki şiirlerde “felek” çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Dünya, kader, zaman, Allah, gökyüzü, Azrail anlamlarında kullanılan bu sözcük, âşıklar için onları sevdiklerinden ayıran, gurbete gönderen; onlara eziyet eden, her türlü kötülüğü yapan bir güçtür (Şimşek, 2009: 35). Bu bağlamda âşıklar ve ozanlar; feleğe yaptıklarından dolayı öfke duymaktadırlar. Cumhuriyet Dönemi'nde halk edebiyatının etkisi devam etmiş, pek çok şair bu anlayışla şiirler kaleme almış ve söylemiştir. 1939, 1983, 1992 Erzincan depremlerinde ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin ardından bu şairler, yaşadıkları acıyı ağıtlar ve destanlarla dile getirmişlerdir. Kendiliğinden gerçekleşen, hiç kimsenin etkisi olmayan doğa olayında şairler, doğrudan hesap soracak bir kişi ya da kurum bulamadıklarından öfkelerini feleğe yöneltmişlerdir. Bunlardan Tevfik Ersazak, *Keder*

Yoğruldu şiirinde feleği depremde sorumlu tutarak, onu tokat atan, halkın canına kasteden bir güç olarak aktarmış ve feleğe öfkelenmiştir.

“(…)

*Felek sillesini vurdu
Çarptı bizi yerden yere
Feryat figan arşı tuttu
Yankılandı dilden dile*

*Bir kere vurdu yetmedi
Döndü vurdu ikinciye
Felek kastın neydi bize
Gördük dünyada mahşeri*

(…)

*Yol çöktü köprü yıkıldı
Yollar her yönden kesildi
Ne kusur işledik tanrım
Ne ağır suçumuz vardı” (Kızıldağ,2023:72-73)*

Şair, Kahramanmaraş’ta art arda gelen iki depremi kastederek feleğin bir tokadının yetmediğini, bu sebeple ikincisini vurduğunu söylemiştir. Felekten şikâyetin yanında şair, yaratıcıya öfkelenerek başına gelen bu felaketin hangi kusurunun, suçunun karşılığı olduğunu sormuştur. Hasan Akman da sözünü ettiğimiz depremlerden sonra felekten şikâyet eden şairlerdendir. Şairin *Toprağa Verdim* şiirinden anlaşıldığı üzere o, depremde çocuğunu kaybetmiş, kendi elleriyle toprağa vermiştir. O, bu sebeple feleğe öfkeli.

“(..)

*Bir deprem vurdu da yıktı evimi
Körpe kuzuların sesi yaktı sinemi
Kime şikâyet etsem kahpe feleği
Antep’i, Maraş’ı yıktı da geçti” (Kızıldağ,2023:105)*

Depremde evini ve çocuğunu kaybeden şair, öfkelerini feleğe yöneltmiş ve onu “kahpe” olarak nitelendirmiştir. Ona göre felek, sözünde durmamıştır, dönektir. Pek çok halk ozanı da benzer şekilde feleğe öfkeli. 1939 Erzincan depreminden sonra Tâlibi Coşkun, *Zelzele ve Seylap Destanı*; Develili Âşık Ali Çatak, *Erzincan’a Ağıt*; Konyalı Âşık Hasan, *Erzincan*; Osman Yüksel Serdengeçti, *Erzincan Destanı*; Âşık Veysel Şatıroğlu, *Erzincan*, Cemal Kırca, *Yıkılan Erzincan*; 1992 Erzincan depreminden sonra Musa Aba, *Çark-ı Devran*; 1999

Marmara depreminin ardından Halil İbrahim Bacak, *Başın Sağ Olsun* şiirlerinde feleğe sille vurduğu, kahpe olduğu, tatlı canları zehirlediği, adaletsiz, merhametsiz ve zalim olduğu, Erzincan'ı aldattığı, pusuya düşürdüğü için öfke duymuştur. Bunların yanında insanın kaderini yazan felek, kaderi kötü yazdığı için de öfkelerin hedefi olmuştur. Bu, Âşık Sefâî'nin *Bulanından Sor* şiirinde açıkça görülmektedir.

“(…)

Felek neden yazmış böyle yazıyı

Bir daha vermesin böyle acıyı

Kurtulanlar bekler ana bacıyı

Kara kış kıyamette donanından sor

“(…)

Hayatın kaybetmiş onlarca doktor

Sözün bittiği yer başka laf yoktur

Binayı yaparken çalanlar çoktur

Bir de müteahhidin planından sor” (Kızıldağ,20023:133)

Feleğin böyle bir felaketi kaderine yazmış olmasına öfkelenen şair, bundan başka binayı yapan müteahhitlere de öfkelenmiştir. Deprem her ne kadar doğa olayı olsa da felaketin hasarını en aza indirecek önlemleri almak mümkündür. Bunların çoğu devlet eliyle yapılmaktadır. Denetim, imar izni gibi pek çok önleme bireylerin gücü yetmemektedir. Ülkedeki usulsüzlükler, denetimsizlikler, imar afları depremden doğan öfkenin felekten somut kişilere ve kurumlara kaymasına sebep olmuştur. Nuretdin Kirazoğlu, *Aldı Yavrumu* adlı şiirinde eşini ve çocuklarını depremde kaybettiğini söyledikten sonra önlem almayan kişi ve kurumlara öfkelerini yöneltmiştir.

“(…)

Hangi pezevenkler yapmış bu evleri

Kim doyurmuştur ki bu soysuz beyleri

Açık kaldı da yavruların gözleri

Yardım et Allah 'ım bu yavrularıma” (Kızıldağ, 2023:130)

Şair, evleri malzemedan çalıp çürük yapan ve onları denetlemeyen, rüşvet alanları suçlamıştır. Hemen her depremde binaların kolonlarının mağazaların estetik görüşlerini bozduğu, yeri genişletme isteği gerekçesiyle kesildiği gündeme gelmektedir. Ramazan Avcı,

Kahramanmaraş depremlerinin ardından *Altı Şubat Maraş Sagusu* şiirinde para için kolonları kesenlere, imar izninden fazla kat çıkanlara öfkelenmiştir.

“Yüksek binalara ev kuranlar hey
Para pul için kolon kıranlar hey
Ne idi körpe canların günahı
Edemi can evinden vuranlar hey” (Avcı, 2024: 3)

Sivaslı halk şairi Rabia da Marmara depreminin ardından *Deniz Verdiğini Geri Alıyor* şiirinde “*Diye n olmadı mı ‘Yeter be, yapma’/Dünyanı unutup paraya tapma (...) Deli mütayitler hataya düştü.*” (Kaya,2007:13-14) diyerek parayı insan hayatından değerli bulanlara, hata yapan müteahhitlere öfkelenmiştir. Bunlarla beraber şairler, doğrudan kadere, şehrin kendisine ya da depremin olduğu tarihe de öfke duymuşlardır. Öfkesini doğrudan şehre yöneltenlerden biri Hüseyin Baştuğ’dur. Şair, *Erzincan Destanı* adlı şiirinde 1992 depreminin ardından şehri suçlamıştır.

“Bakmadın fakirin gözü n yaşına,
Zehir kattın ekmeğine, aşına,
Bunu da getirdin garibin başına
Sallandın, evimi yıktın Erzincan
(...)
Kimini dul bıraktın, kimini yetim
Dağıttın evimi yerle bir ettin,
Yirmi sene çalıştım kendim ev yaptım,
Bir anda yok ettin, gittin Erzincan” (Kara,1993:42)

Şair, yirmi yıl çalışıp yaptığı evin yıkılmasından, insanların dul ve yetim kalmasından Erzincan’ı sorumlu tutmuş, öfkesini ona yansıtmıştır. Ahmet Cebre *Erzincan* adlı şiirinde ölenlere bağı rı yandığı için “*Gözümde hoyrat oldun Erzincan*” diyerek şehrin kaba, kırı cı ve hırpalayıcı olduğunu söylemiş, deprem den dolayı onu suçlamıştır. Hüseyin Erdoğan da *Erzincan’ın Acılı Günleri* şiirinde şehrin vatandaşın gönlünü kırdığı ve depremde birçok insanı ezdiği gerekçesiyle ona öfkelidir (Kara, 1993: 60, 80). Ali Kul’un Erzincan’a olan öfkesi ise daha şiddetlidir. Şair, *Erzincan* şiirinde şehri merhametsiz, güvenilmez, adı kötüye çıkmış ve zalim olarak aktarmaktadır.

“Memleket dedik sığındık sana
Masum insanları boyadın kana
Bir ahır malımdan kaldı bir dana

Servetimizi de aldın hey zalim Erzincan” (Kara,1993:110)

Şair, Erzincan’ın memleket olarak görevini yapamadığı, onları koruyup kollayamadığı, masum insanların can ve mallarını aldığı gerekçesiyle şehre öfkeli. Safiye Bereket ise *Vicdansız Deprem* şiirinde doğrudan doğa olayına öfkeli. 1992 Erzincan depreminden sonra kaleme aldığı şiirinde şair, 1939 yılında doymadığı, lokmayı boğazına dizdiği, yürekleri ağza getirdiği, muradı kişilerin gözünde kalmasına sebep olduğu ve gelin, damat, çocuk, evlat ayırt etmeksizin yuttuğu gerekçesiyle depreme öfkeli. Şair, depremi kötü, vicdansız ve zalim olarak nitelendirmiştir.

Mahmut Erdal’ın *Katlimize Ferman* adlı şiirinde ise şair, doğrudan kaderi suçlamaktadır.

“(…)

Bu nasıl bir ilahi bu nasıl ferman

Dizilmiş tabutlar karalı kervan

Kalkıp yürümeye yok dizde derman

Bağrını döverek yorulmuş gibi” (Kızıldağ,2023: 107)

Şair burada, birçok ölümün yaşandığını ve bundan dolayı duyulan üzüntüyü tarif ederek haklarında verilen karara, kaderine isyan etmiştir. Mustafa Devecioğlu ise *Ya Medet Merhamet* şiirinde depremin yaşandığı gün olan altı şubata, dolaylı olarak kadere isyan etmiştir.

“(…)

Altı şubat gitsin geri gelmesin

Enkaz altında bebekler ölmesin

Analar bacılar feryat etmesin

Ya medet merhamet et Allah ’ım” (Kızıldağ, 2023: 97)

Kadere yazılmış olan altı şubata öfke duyan şair, bunca ölümün yaşanmaması için bugünün kaderden silinmesi yönünde istekte bulunmuş, Allah’tan yardım dilemiştir. Ozan Cafer Boyacı, *Kanlı Maraş Kara Maraş* şiirinde öfkesini doğrudan şehrin kendisine yöneltmiş, yitirilen canlardan şehri sorumlu tutmuştur.

“Bu ne hışım böyle Maraş

Habersiz vurdun sen kallaş

Ana baba bacı gardaş

Söndürdün ocaklar Maraş

Hem yıkıldın hemi yıktın

Komşuların harap ettin

Bunca canlar nerden nettin

Kanlı Maraş kara Maraş” (Kızıldağ,2023:81)

Ozan; ölümlerden, komşu şehirlerin de depremde etkilenmesinden, sönen ocaklardan, yıkıntılardan Maraş’ı sorumlu tutmuş, ona “kalleş” diyerek öfkesini belirginleştirmiştir. Necdet Teymur, *Deprem(de) Şiir (2005)* adlı kitabında sözünü ettiğimiz halk edebiyatı geleneğiyle yazan şairlerden farklı olarak doğrudan doğruya sorumluları suçlamış, onlara öfkelenmiştir. O, binaları çürük yapanlara, kârını artırmak için malzemedan çalana, mimarlardan mühendislere, göz göre göre tedbir almayan yöneticilerden usulsüzlüklere göz yumanlara kadar herkesi eleştirmiştir. Serbest ölçü ve modern bir yaklaşımla deprem şiirlerini yazan şair, en çok da halkını satan, onların canını önemsemeyen, parayı insan yaşamından üstün tutan sorumlulara karşı öfkesini yöneltmiştir.

“Richter’in yıktığı

kolon değil, giriş değil

bina sanatı (nam-ı diğer Mi-mar-lık)

temeli bozuk

temelden bozuk

(-ama, Temel fıkrası değil bu!)

ciddi mi ciddi:

hatta hayatî!

herşey yarım

kâr yüzde iki yüz

iki yüzlü herşey

içi onları, dışı hiç kimseyi

yıkar..” (Teymur, 2005: 72)

Şair, şiir kitabında topladığı deprem şiirlerinin büyük birçoğunda binaların öldürdüğünü söyleyerek bunların sorumlularının para için bunları yaptığını ve gösterdikleri acının samimiyetsiz olduğunu söylemiştir. O, depremi konu edinen diğer şairlerden farklı olarak felaketin yol açtığı durumları sorgulamış, felek ve yaratıcı gibi soyut kavramlara hiç değinmeden öfkesini somut kişilere göstermiştir.

Kişiler, enkaz altında yaşamlarının sonuna geldiklerini düşündüklerinde, bir yakınlarını ya da uzuvlarını kaybettiklerinde yaşadıkları çaresizlik onlarda öfke duygusuna

sebeptir. Depremi konu edinen hikâyeye, roman ve piyesler kişiler, kendisine muhatap bulamadığında yaratıcıya, yaşadığı kayıpta kendi etkisinin olduğunu düşündüğünde suçlulukla beraber kendisine öfkelenmektedir. Bunun yanında bu eserler, depremin getirdiği psikolojik durumun, öfkenin önceki yaşantılarda kişiyi olumsuz etkileyen bireylere de yönelttiğini açıkça göstermektedir. Yaratıcı ve bireylerin haricinde de öfke, doğadaki canlılara da yansıyabilmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde halk şiiri geleneğiyle yazan şairlerde öfkenin çoğunlukla feleğe, kadere, yaratıcıya yöneltildiği görülmüştür. Bunların yanında depremin kendisine, afetin meydana geldiği şehre ve depremin tarihine de öfke duyulan şiirler mevcuttur.

1.1.3. Pazarlık Evresinin Cumhuriyet Dönemi Edebi Metinlerine Yansıması

Pazarlık, kişinin davranışlarını değiştirip bazı sözler verirse içinde bulunduğu mağduriyetin giderileceğine olan inancından doğmaktadır. Kübler-Ross'a göre bu üçüncü evre; çok kısa sürmekte, fazla bilinmemektedir fakat bunlara rağmen hasta ya da yakınlarını kaybedenler için faydalıdır. Onun yas evrelerinden inkâr, öfke, depresyon ve kabullenme diğer yas evreleri içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak bulunmaktadır ancak pazarlık diğer araştırmacılar tarafından sözü edilen aşamalara dahil edilmemiştir. Bowlby'nin yas görüşü, Worden'in dörtlü yas görevleri, Stroebe ve Schut'un yas ile baş etme modellerinde pazarlığa benzer bir aşama görülmemiştir, bu sebeple bunun az görüldüğünü söylemek mümkündür.

Kişiler inkâr ve öfke aşamalarından sonra başlarına gelen durumu yavaş yavaş kabul etme eğilimindedirler. Çünkü öfke kişiye bir şey kazandırmamış, olumsuz durumu düzeltmemiştir. Pazarlık da aslında kabullenmenin ilk adımıdır. Kişi, yaşadığı kötü durumu kabullenmiş ve tanrıdan uygun bir dille ricacı olursa bundan kurtulabileceğini düşünmüştür. Kübler-Ross bu durumu, arkadaşında kalmak için izin isteyip olumsuz yanıt alan bir çocuğun önce buna öfkeyle karşılık vermesine sonrasında bunun bir işe yaramayacağına ikna olup “Diyelim ki bütün hafta çok iyi oldum ve her akşam bulaşıkları yıkadım. O zaman gitmeme izin verir misin?” diyerek pazarlık yapmasına benzetmektedir. Ona göre bu aşama, kaçınılmaz olayı erteleyecek bir tür anlaşmadır. *“İlk dönemde üzücü gerçeklerle yüzleşmemişsek ve ikinci evrede insanlara ve Tanrı'ya öfke duymuşsak kaçınılmaz olayı erteleyecek bir tür anlaşmaya varabiliriz: “Madem Tanrı bizi bu dünyadan almaya karar verdi ve öfke dolu yakarışlarımı karşılıksız bıraktı, o zaman kibarca rica edersem belki daha iyi davranır.”* (2023:112).

Pazarlık aşamasındaki istek, ölümün eşiğinde olanlar için her zaman ömürlerinin uzaması yönündedir; yakınları hasta olanlar ya da ölüm tehlikesiyle karşılananlarda ise yakınlarının bir an önce iyileşmesi veya canlarının bağışlanması söz konusudur. Özellikle ölümcül hastalıklarda pazarlık vaadi gerçekleştiğinde hastanın yeni bir pazarlığa giriştiği

görülmüştür. Onlar için istemenin sonu yoktur. Kübler-Ross'un aktardığına göre büyük acılar çektiği için eve gidemeyen bir terminal hastanın oğlu evlenecektir ve hasta, ölmeden önce oğlunun düğününe katılmak istemektedir. Yaşamının buna yetmesi için her türlü söz verilmiştir. Kullanılan çeşitli yöntemlerle oğlunun düğününe katılabilen hastanın, hastaneye döner dönmez ilk sözü “Unutmayın, benim bir oğlum daha var.” olmuştur. Hasta, yeni bir pazarlıkla karşı karşıyadır. Kübler-Ross'a göre bu bir erteleme işlemidir ve görüştüğü hastaların hiçbiri pazarlıkta verdikleri sözleri tutmamıştır.

Ölümün belirginleştiği, artık bir şey yapılamayacağının anlaşıldığı durumlarda pazarlıklar çoğunlukla tanrı ile yapılmaktadır. Genellikle kişiler bunları sır gibi saklamaktadır. Kübler-Ross, bu pazarlıkları psikolojik olarak bir suçluluk duygusuyla ilişkilendirmiştir. Bu sebeple o, hastaların bu yöndeki isteklerinin dinlenip ciddiye alınmasını ve böylece onların suçluluk duygularından arındırılması gerektiğini belirtmiştir (2023: 114-115).

Kişi, kızgınlığının ona bir faydası olmadığını anladığında bu olumsuz duygu yatışmakta, kendisine başka bir çözüm yolu bulmaya çalışmaktadır. Bu yol da genellikle tanrıya yönelmektir. Öfkesinin bir işe yaramadığını anlayanlar, Tanrıdan geçmişte yaptıkları iyiliğe karşılık bir iyilik beklemekte ya da tanrıya iyi görünebilecekleri, aynı zamanda kendilerine de faydalı olabilecek tekliflerle pazarlık yapmaktadır. *Her Şeyin Bittiği Yerden (2021)*'de üç asker tünel kazarak Sami Dünder'ı kurtarmak ister. Askerlerden birisi, iki ağabeyini kaybetmiştir ve asker intiharı düşünmektedir. Enkazdan ses geldiğini duyan asker, Sami'yi kurtarmak için uğraşır ve kurtaramazsa kendisini öldüreceğini söyler. Kurtarma esnasında, ardı ardına artçı depremler olur, Sami askerleri tünelden çıkmaya ikna edemez, onlardan “Ya hep beraber ya da hiçbirimiz” cevabını alır. Sami, bu cevap karşısında Allah ile pazarlığa girer ve askerlerin bu özverilerine karşılık kendisini yaşatmasını diler.

“‘Allah’ım’ dedim içimden. ‘Senden tek bir ricam var, yalvarırım beni bu çocuklar için kurtar. Buna mecbursun, beni dışarı çıkar, sonra öldür veya ne yapacaksan yap ama bu çocuklara ölümü gösterme. Yalnızca bu dileğimi kabul et Allah’ım, başka bir şey istemeyeceğim senden.’ diye yalvarmaya başladım... Çok üzül müştüm çocukların durumuna.” (Dünder,2021:67).

Kişiler insanların yardımının yeterli olmadığı ya da ancak Allah'ın izin vermesiyle başkalarından fayda görebileceklerini düşündükleri zamanlarda da yaratıcıyla pazarlık etmektedirler. Kişilerin önceki iyiliklerinin hatırlama ya da sadece iyi olabileceğini düşündükleri bir yaratıcının kendisini göstermesi için dileklerde bulunmaktadır. Sami de Allah'ın iyi olduğunu göstermesi için onunla konuşur, ondan isteklerde bulunur.

“‘Yazık etme Allah’ım bu yavrulara’ dedim. ‘Bir daha bir şey istemeyeceğim senden. Her türlü cezaya ve cefaya razıyım ama ne olur kurtar bu çocukları. Beni onlar için yaşat. Eğer bunu yaparsan senin gerçekten iyi bir Allah olduğuna inanacağım. Yalvarıyorum Allah’ım, kabul et bu dileğimi.’ İyice

konsantre olmalıyım ve dayanmalıyım her şeye. Bu çocuklar için, onlar istedi diye yaşamalıyım diye düşünüyordum.” (Dündar,2021:67).

Sami, hemen tüm canlılarda bulunan yaşama içgüdüleriyle hayatta kalmak istemektedir. Kendini çok çaresiz bulmakta, kendisi için olmasa bile onu kurtarmaya çalışanların çabaları için Allah’tan onu yaşatmasını istemekte ve yaratıcının karşılıksız iyiliğini kendisine ispat etmesini beklemektedir. Olumsuz duyguyla baş edemeyenlerde, çaresiz kalanlarda pazarlık psikolojisi genellikle doğrudan yaratıcıyla konuşma şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun yanında zor durumda kalanlar yaratıcıyı dolaylı olarak pazarlık durumuna dahil etmektedirler. Sami yoğun bakımdayken hemşirelerden biri ona çok üzülür ve Sami yaşlarında bir ağabeyini depremde kaybettiğini, onun yerine kendisinin yaşaması gerektiğini söyler. Burada hemşire doğrudan yaratıcıya seslenirse de yaratıcının zaten bir can aldığını, bu sebeple Sami’nin canını bağışlamasını diler.

Bir Türkiye Gerçeği Deprem (2020) romanında da sözünü ettiğimiz Allah’la pazarlık durumu söz konusudur. Eserde, Çiçekli Apartmanı’nda anne ve kızı Özlem enkaz altında kalmıştır. Anne çok kan kaybetmektedir ve öleceğini bilmektedir ancak kızını yıkıntıların arasından kurtarmak için tüm gücüyle mücadele etmektedir. Kızını sıkıştığı yerden kurtaramayan anne, kendi güçsüzlüğünün ve ölümünün yakınlığının farkına vararak Allah’la pazarlığa girişmiştir. Anne önce kızının rahatça nefes alıp verdiğini görüp ölmek için daha sonra da kendi canına karşılık kızının yaşatılması için pazarlık eder. “*Allah’ım, kızımın rahat nefes aldığını görmeden alma canımı, n’olursun Allah’ım...*”, “*Allah’ım al benim canımı, yalvarırım kızımı bağışla, yaşasın o, n’olursun Allah’ım, yaşasın kızım...*” (Karakaş,2020:40-63). Ümitsiz kalan anne, kendi canının kızını yaşatması için Allah’la pazarlık etmiş ancak hem kendisi hem kızı hayatını kaybetmiştir.

Geriye Kalan (2014) oyununda da Allah ve kader ile yapılan bir pazarlık söz konusudur. Meryem, depremden sağ kurtulmuştur ancak oğlu göçük altındadır. O, enkaz başında oğlunun kurtarılmasını beklemektedir. Bu sırada Meryem’in oğlu için sarf ettiği “*Keşke ben kalaydım taşların altında. Korkar o. Çok korkar.*” (Büyükarman,2014:56) sözleri onun durumu değiştirme arzusunu ve bir şekilde kontrol sağlama çabasını yansıtmaktadır. Onun kendi yerine çocuğunun kurtarılmasını istemesi, pazarlık evresinin bir göstergesidir.

Depremde enkaz altında çaresiz, kurtarılmayı beklemek depremzedelerin ruh durumunu oldukça etkilemiştir. Depremzedeler, kurtarılmak için ilk anda umutla bağırıp yardım isterler, bekleme süresi arttıkça ölüm düşüncesi, kendiyle hesaplaşma, pişmanlıklar baş gösterir. Kimi zaman öleceğine kimi zaman da kurtulacağına inanan depremzede, en küçük bir işaretle kurtarılma umuduna sarılır. *Babamla Ben (2020)* romanında Yalçın, eşiyle

enkaz altında kalmıştır. O, kimi zaman ölümün yakın olduğunu kimi zaman da kurtarılacağını düşünerek enkaz altında beklerken bir arama kurtarma köpeği onu bulmuştur. Kendisi ve köpekten başka etrafta kimse yoktur. Yalçın'ın bulunması için köpeğin daha çok havlaması, sesini başkalarına duyurup Yalçın'ın orada olduğunu haber vermesi gerekmektedir. Köpeğin havlamaktan vazgeçip geri döneceği düşüncesine kapılan Yalçın, tam bu anda kendi zihninde köpekle pazarlık etmeye başlamıştır.

“Köpek! Tüylerinin ve gözlerinin rengini görmedim ama düşledim. Hayal ettim incecik bacaklarını ve kaslı gövdeni. Seni böyle düşünmüşken beni bırakma. Kokumu hep duy. Israrla havla tepemde öyle. Hem yaşarsam, arkadaşın olurum senin, et getiririm, ekmek getiririm, su getiririm. Bir top alıp seni oynatırım. Hatta sen atarsın ben yakalarım köpek! Ağzımla tutar sana getiririm. Yemeyip yediririm köpek. İsmi varsa ismini söylerim her an. İsmi yoksa bir ad bulurum sana. Köpek, kokumu bırakıp gitme!” (Soysal,2020:39).

Yalçın, o kadar çaresizdir ki tek kurtulma umudu olarak gördüğü köpeğe, kurtarılması hâlinde yemek, su ve oyun vadetmektedir. Pazarlıkta o kadar ileri gitmiştir ki kendisi köpek olmayı bile zihninden geçirmiştir Yalçın. Köpek, havlamasıyla kurtarma ekiplerine onun yerine göstermiş ve kurtarma çalışmaları başlamıştır. O, kurtarılmayı beklerken o kadar çok uyumuştur ki kurtarılmaya yakın, gün ışığı bulunduğu yere ulaşınca kendi kendisiyle de pazarlık yapıp kurtarılması hâlinde saatlerce uyumayacağına söz vermiştir.

“Işığın çapı büyüyordu. Işığın çapı büyüdükçe etkisi azalıyordu. Işığın etkisi azaldıkça Yalçın'ın umudu artıyordu. Umut nefes almak demektir. Tabuta sıkışır gibi sıkıştığı alana hava girdikçe boğazı açılıyordu. Rahatça, huzur içinde nefes alıyordu. Kendi kendine söz veriyordu. Eğer bu tabuttan çıkabilirse saatlerce uyumayacaktı. Uyku, ölüm gibi bir şeydi.” (Soysal,2020:42-43).

Kişiler, ölümle karşı karşıya gelip, yaşama tutunmaya çalışırken bazen çaresiz kalmakta, umutlarını başkalarına bağlamaktadırlar. Bu durumda kişi, doğayla, inandığı tanrıyla, kendisiyle pazarlık hâlinde olabilmektedir. Bu pazarlık, yakınlarını kurtarmakta çaresiz kalmış kişilerce de yapılabilmektedir. Özellikle deprem, yangın, sel gibi büyük doğal afetlerde kişi, kendisini ya da yakınlarını kurtarmakta yetersiz kalabilmektedir. *Koku* hikâyesinde enkaz altında kalan ve kurtarılmayı bekleyen genç kız, zaman zaman kendisiyle pazarlığa girişmektedir. Betonlar arasında sıkışan genç kız, çok acıkmış, susamıştır ve onun canı şeftali çekmektedir. Ancak genç kız, normalde şeftaliye dokunamamaktadır. Çaresiz bir biçimde, kendisinin kurtarılmasını bekleyen ve üzerine aç, susuz olan genç kız tam bu noktada kendisiyle pazarlığa girer ve enkazdan kurtulursa bundan sonraki tüm şeftalilerini kendisinin soyacağına söz verir.

“Üstelik daha da çok susamış ve acıkmışım. Canım öyle çok şeftali istiyor ki! Şöyle sulu sulu, mis kokulu, yarma şeftali (Karmen de olsa razıyım ya!)... Hmmmh... Şimdi olsa iki tane... Yok yok, üç tane

yerdim. Ellerimi kurulayacak bir yer yok ama, ne yapalım bir kezcik ıslanırsa ıslansın! İyi de ben şeftalinin tüyelerine, kabuğuna dokunamamki, başka birinin soyması gerek! Burada benden başka kimse olmadığına göre şımarıklığın gereği yok. Ne yapalım tüylerim diken diken olsa da kendim soyarım artık, yeter ki bir şeftali olsun... Burada kurtulursam bütün şeftalilerimi kendim soyacağım, söz!” (Ay Sallanıyor,1999:130).

Kişiler, yakınlarını kaybettiklerinde onlar için yapmamış ya da yapamamış olduklarını, onları incittikleri zamanları, onlarla daha az vakit geçirmelerini düşünüp üzülebilmekte, bunlar için kendilerini suçlayabilmektedirler. Bu noktada, “keşke”lerle beraber yaşanan üzüntü ve kişinin kendisiyle yaptığı pazarlık devreye girmektedir. Bu evre, kişinin geçmişe dönerek yaptığı seçimleri sorguladığı, pişmanlıkla beraber buna alternatif yollar bulduğu bir süreçtir. Burada kişiler, keşke daha çok vakit geçirseydik, keşke daha önce doktora gitseydik, keşke ona böyle davranmasaydım, keşke başka bir çözüm yolu bulabilseydim diye düşünebilmektedirler. *Dünya Bu Kadar* (2022) romanında Şükran ve Şükriye iki kardeştir. Onların anneleri erkenden ölünce babaları Şükran’ı başından atmak için Aydın’da öğretmen olan Şükriye’nin yanına göndermiştir. Şükriye, kimseye muhtaç etmeden kardeşini büyütmüş, evlendirmiştir. Şükriye, Gölçük depreminde hayatını kaybetmiştir ancak bu sırada iki kardeş arasında küslük vardır ve yıllardır birbirlerinden haber dahi almamışlardır. Dul ablasına, kendisinden on beş yaş küçük birisiyle evlendiği için küsen Şükran, bu ölümle sarsılmış, gurur yapıp ablasıyla konuşmadığı için kendisini hiç affetmemiştir. Bundan sonra Şükran için pazarlık aşaması başlamıştır.

“Ne olurdu sanki ‘Ablacığım, önemli olan senin mutluluğun.’ deseydi. Onun sırtında bir kambur gibi yıllarca taşıyan, kendi üstünden başından, kursağından kısıarak büyüten, okutan ablacığının hatırı için ses etmeyiverseydi. Varsın adam kartlamış dulların variyetiyle beslenen bir asalak olsundu, ne var sanki dünya malı için kırmaya, kırılmaya. Dünya malı mı kaldı hem? Hepsi ablacığının canını altına alıp gitmedi mi? Ah Şükran, nasıl yaptın bunu ablana? Nasıl kırdın onu, böyle küs gönderdin yanından?” (Eriş,2022a: 105).

Şükran, genç eniştesinin, ablasının parasından faydalanmak için onunla evlendiğini, Şükriye’nin de buna meydan verdiğini düşünüp ona küsmüştür. O, ablası birden ölünce yaptıklarından pişmanlık duymuş, kendi kendisiyle değiştiremeyeceği şeyler için pazarlık yapma yoluna gitmiştir. Zamanla bu pişmanlığı da ablasından kalan bir inci gerdanla cisimleşmiştir.

Yanlış İnsan hikâyesinde, bir yaşındayken annesi ve babası kazada ölen Mine, hayatta sevdiği tek insanı, arkadaşı Leyla’yı kaybeder. Yaşadığı bu kayıplardan sonra yaşamla bir pazarlığa girer; anne, babası ve Leyla’nın ölümünün yerine kendi ölümünün daha faydalı olacağını düşünür. *“Annemle babamın yerine ben ölseydim başka bir çocuk sahibi*

olabilirlerdi. Benim yerime Leyla yaşasaydı yeni arkadaşları olabilirdi. Yine yanlış insan.” (Fay Boşluğu,2013:96). Mine sevilmediğinin, yalnızlığının ve faydasız olduğu düşüncesinin etkisiyle içten içe tanrıyla pazarlığa oturmuş; bir nevi “keşke”lerle bunu ifade etmiştir. Ancak bu, geç kalınmış bir pazarlıktır.

Cumhuriyet Dönemi’nde depremi konu alan hikâye ve romanlarda pazarlık evresinin çok işlenmediği görülmektedir. Bunun işlendiği eserlerde ise Kübler-Ross’un anlayışına uygun olarak kişilerin daha çok tanrıyla pazarlığa girişmiş oldukları, bunun yanında depremzedelerin kendileriyle ve kurtarıcı rolündeki herhangi bir canlıyla -köpek- pazarlık ettikleri tespit edilmiştir. Depremzede yakınlarının ise “keşke”lerle yaptıkları vicdan muhasebesi eserlerde söz konusu olmuştur.

1.1.4. Depresyon Evresinin Cumhuriyet Dönemi Edebi Metinlerine Yansıması

Ölüme yaklaşmakta olan hastalar ya da bir yakınlarını, uzuvlarını, yaşam alanlarını kaybedenler; zaman geçtikçe bu gerçekle karşı karşıya kalmakta ve derin bir üzüntü yaşamaktadır. Bir yakınlarını kaybedenler, onu bir daha göremeyeceklerinden, kaybın yarattığı boşluktan ya da onun verdiği maddi ve manevi destekten yoksun kalmaları sebebiyle iç huzursuzluk yaşamaktadır. Yaşamlarının sonuna gelmekte olanlar ise geçmişteki yetersizlik duyguları, tamamlanmayan bir şeylerin olduğu hissi, geride bırakmak zorunda olduklarından anlayış görememeleri ve o an eski güçlerinden yoksun olduklarını düşündüklerinden depresyona girmektedir. Kübler-Ross, bu psikolojik durumu iki tip depresyona ayırmıştır: tepkisel depresyon ve hazırlık depresyonu. Ona göre tepkisel depresyon, kişinin olağan hayatından uzaklaşıp sorumluluklarını yerine getiremediğinde ve eski yaşam standardından koptuğunda başlamaktadır. Bu, geçmişteki kayıplardan kaynaklanmaktadır. Hazırlık depresyonu ise yaklaşan kayıpların getirdiği bunalımdır. Kübler-Ross, bu evredeki anlaşılmaya ihtiyaç duyduğunu, onları neşelendirmenin, onlara hayatın olumlu yönlerini göstermenin bir anlam ifade etmediğini belirtmiştir. Ona göre bu hastalar sevdiği her şeyi ve herkesi kaybetme sürecindedir. Bu sebeple onların üzüntülerini ifade etmesine olanak tanıyıp yanında olmak gerekmektedir.

“Bu ikinci tip depresyon, hastanın paylaşacak çok şeyinin bulunduğu, ayrıca çoğu kez birçok bilim dalından insanın aktif müdahalesini ve sözlü etkileşimini gerektiren birinci tipin aksine genellikle sessiz bir depresyondur. Hazırlık yasında kelimelere ya hiç ihtiyaç yoktur ya da çok az ihtiyaç duyulur. Bu daha çok karşılıklı bir şekilde ifade edilebilen bir histir ve çoğu kez elle dokunarak, saç okşayarak ya da sadece sessiz sedasız birlikte oturarak daha iyi ifade edilir. Bu, hastanın sadece bir dua isteyebileceği gerisinde duranlardan çok, önündekilerle meşgul olmaya başladığı zamandır.”(2023:119).

Kübler-Ross'un görüştüğü ölmekte olan hastalardan Bay H., depresyondadır. Yapılan görüşmelerin ardından onun, yakınları tarafından anlaşılmadığı görülmüştür. Hasta, depresyonuna sebep olan duygu ve düşüncelerini birinci dereceden yakınlarıyla paylaşamamış, onun duygusal ihtiyaçları karşılanmamıştır. Bay H., bu süreçte eşiyle sağlıklı iletişim kuramamış; akli, kaybettiği çocuğu ve babasının yasında kalmıştır. Ayrıca o, evin erkeği olarak geçim sorumluluğunu yerine getiremediği için üzgündür. Öte yandan hastalığına dair tüm umutların kendisinden alınması onu bir hayli etkilemiştir. Kendini güçsüz ve işe yaramaz hisseden Bay H.'nin, yakınları tarafından duygusal ihtiyaçları karşılandıktan sonra yaşadığı depresyon azalmıştır (Kübler-Ross, 2023: 116-146). Kişilerin yaşadıkları depresyonun altında çok çeşitli sebepler yatmaktadır. Onlar için en sağlıklı olan, yakınları tarafından onlara kendilerini ifade etme şansı verip bu sebeplerin anlaşılmasıdır. Depresyondaki kişi ancak bu yolla kabullenme evresine doğru bir biçimde geçecektir.

Kübler-Ross'un sözünü ettiğimiz depresyon sebepleri daha çok ölümü bekleyen ya da yakınlarının ölümünü bekleyen kişileri kapsamaktadır. Deprem, aniden gelişen bir doğa olayıdır. Bu, ani ölümleri de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla depremi konu edinen edebî eserlerde depresyon Kübler-Ross'un anlayışından farklı seyretmektedir. Yakınlarını depremde beklenmedik biçimde kaybeden kişiler, içsel huzursuzluk yaşamaktadır. Bunlar, süreleri kişiye göre değişmekle beraber yas sürecinin ilk basamaklarını hızla geçerek en uzun basamağa, depresyona, gelmektedir. Depresyonu tedavi edilmeyen ya da bunun üstesinden kendi başına gelemeyen kişilerde intihar düşünceleri, toplumdan uzaklaşma, topluma uyum sağlayamama, ilişki zorlukları gibi çeşitli sorunlar görülmektedir. Toplumdan uzaklaşan kişi, toplum tarafından olumsuz yargılara maruz kalmaktadır. Bunun yanında kişide ortaya çıkan ölme isteği, intihar düşüncesi depresyonun en ağır belirtilerinden sayılmaktadır. Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'nın beşincisi (DSM) istek ve ilgi azalması, depresif duygudurum, uyku ve iştahta azalma veya artma, psikomotor yavaşlama, suçluluk, konsantrasyon güçlüğü, enerji azalması ve intihar eğilimini depresyonun belirtileri arasında göstermektedir (Kafes,2021:188). Depremde en yakınlarını ve evini kaybedenlerin hayatı tamamen değişmiştir. Buna müdahale edememe, bu durum karşısında çaresiz kalma, kayıpların yerini doldurmanın imkânsızlığı kişilerde olumsuz duygulara yol açmaktadır. Böyle zamanlarda kişi değiştiremeyeceği bu şartlarda yaşamayı kabul etmez ve ölmeyi diler. Onlara göre yaşamanın bir amacı kalmamıştır. *Kırılma Noktası* (2024) romanında deprem bölgesindeki psikiyatra bir yaşlı adam gelir. Adam, depremde kızını kaybetmiştir, kendi elleriyle yaptığı evi yıkılmıştır. Depremden hemen önce de eşini kaybeden yaşlı adam, eşsiz, evsiz kaldığı, biricik kızını da kaybettiği, yalnız kalmaktan korktuğu için yaşamak istememiştir. Öyle ki eşinden hemen sonra ölmüş olmayı bile bu yaşadıklarına yeğlemiştir.

“Hanımı geçen sene kaybetmiştik... Ne mutlu ona... bu günleri görmeden gitti aramızdan... Keşke ben de gecikmeseydim... gitseydim peşinden... Ben de görmeseydim... yaşamasaydım bunları! Neden böyle söylüyorsunuz? Nedeni var mı, doktor bey... Ben artık yaşayıp ne yapacağım? Sarı meleğim uçtu gitti... evim barkım yıkıldı... her şeyim... her şeyim gitti... Cenazeden sonra damat aldı götürdü torunumu Almanya'ya... Büyük oğlan memlekete döndü, dayısının yanına... Küçük oğlana gelin şimdilik yanımdalar, çadırkentte... Ama kimbilir nereye gidecekler daha sonra... Ben daha fazla yaşamasam da olur artık... Fazla bile yaşadım! Keşke daha önce gitseydim... görmeseydim bu günleri!” (Bener,2024:71).

Bir Gün, Gece (2015) romanında da kızı Suna'yı kaybeden Süheyla Hanım, yaşadığı ağır travmanın etkisiyle çoğu zaman kızının öldüğünü kabul etmez. Yaşlı kadın, kimi zaman kızının öldüğünü idrak eder ve o zaman ağır bir bunalım yaşayarak ağlayarak ölmek ister.

“Bir an sessiz kaldı Süheylanım. Sonra başını sallamaya başladı, tekdüze bir yakarıyla:

‘Niye ben ölmedim? Niye ben ölmedim? Keşke ben ölseydim. Ölmek istiyorum ben de. Yaşamak istemiyorum. İstemiyorum, istemiyorum...’

Kaşık kadar suratını kaldırıp torununa baktı.

‘İzin ver öleyim yavrum, izin ver, ne olur!’” (Kırkkanat,2015:98)

Görüldüğü gibi hem yaşlı adam hem de Süheyla Hanım, bir an önce ölmeyi isteyecek kadar depresyondadır. Yaşadıkları evlat kaybı onları yaşama küstürmüştür. Depresyonda, ölüm isteğinin yanı sıra kişiler toplumdan uzaklaşıp, kendi kabuklarına çekilip iç dünyalarıyla baş başa kalmak isteyebilirler. Araştırmalara göre depresyon arttıkça sosyal işlevsellikte de bozulma meydana gelmektedir (Kahraman, 2021:179). Bu durum yaşam tarzı hâline gelirse kişiler topluma yabancılaşabilir, insani ilişkilerden kaçınabilirler. Bu da onların yaşadıkları içsel huzursuzluğu aşamayıp mutsuz olmalarına ve depresyonun uzun sürmesine, kimi zaman da kişilerin olağandışı davranışlarına neden olmaktadır. *Madam Bambu* (2007)' da Senar Kul, depremden önce de günlerce uyuyamamakta, kendisini sürekli tedirgin hissetmektedir. Gittiği doktorlar onun eşsizlikten böyle olduğunu, bir an önce evlenmesi gerektiğini söylerler. Bundan sonra Mavi Motel'e yerleşen Senar Kul, büyük bir kadın açlığı çekmekte, motelde birçok kadınla tanışmaktadır. Ancak bir gün deprem olur ve şiddetli artçılar bir süre devam eder. Senar Kul, depremden doğan korku sebebiyle bir an bu kadın açlığını, tedirginliğini unuttuğunu fakat bir zaman sonra depremin etkisiyle bunların arttığını, yeniden bir bunalıma girdiğini ve kendi içine döndüğünü söyler. *“Her felaketten sonra insan kendi içine döner ya, bu son depremden sonra ben de öyle oldum işte. Her zaman olduğu gibi büyük bir karamsarlığa kapıldım yine. Niye dünyaya geldiğimi, niye yaşadığımı anlamadım.”* (Baysal, 2007:132). Felaketin ardından yaşama sebebini sorgulayan, insanların iki yüzlülüğünü anlayan Senar Kul, evine bunalım içinde döner. Roman, Senar Kul'un kendi evinde

ağlamasıyla son bulur. *Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi (2024)* romanında da kişinin uzun süren depresyonunun ardından olağandışı davranışlarda bulunmasına değinilmiştir. Eserde, Polis Şenol, karakola gelen kızıl kafalı, peruklu babasından feminen davranışları gerekçesiyle utanır ve onu babalıktan reddeder. Arkadaşlarının alaylarına maruz kalmak istemeyen Şenol, babasının ailesini depremde kaybeden bir meczup olduğunu, karısı, iki oğlu, gelinleri ve torunlarını enkaz altında kaybeden adamın tek başına kalınca kafayı oynattığını söyler.

Depreme yakalananlarda, yaşadıklarının etkisiyle çeşitli ruhsal sorunlar ortaya çıkabilmekte, kimi zaman bunun süresi normalden uzun sürebilmekte ve olağandışı his, davranışlar meydana gelebilmektedir. Depresyondakiler, zaman zaman ölen kimsenin sesini duyma, hayalini görme gibi ruhsal tepkiler; pişmanlık, kendini suçlu hissetme, şahit oldukları ölüm anını tekrar tekrar düşünme gibi bilişsel tepkiler verebilirler. *Sevgili Nefret*’ te Ali Bey, depremde ailesini kurtarma sırasında yaptığı seçimi ve olay anını düşünür. Ali Bey, eşinin ölümünden kendini sorumlu tutar; bu, vicdanını yaralar, kendini yaptığı seçimden dolayı suçlu hisseder. Kimi zaman eşinin sesini duyar gibi olan, eşi ile oğlunun suretlerini birbirine karıştıran Ali Bey, eşinin hayalini kurar, oğlu yerine onu kurtarmış gibi düşünür ve iç muhasebesinde kendini aklamaya çalışır. Öte yandan, Ali Bey’in yaşadığı derin acı ve vicdan muhasebesi on yıl sürmüştür. Burada Ali Bey’in depresyonu da aşan durumu patolojik boyutlara ulaşmıştır.

Kimi zaman depresyondaki kişiler, kendilerini insanlardan soyutlayarak kendi kabuklarına çekilmektedirler. Bunlar hayatın olağan akışına katılmamakta, herhangi bir sosyal etkinlikte bulunmamakta ve insanlarla herhangi bir etkileşimde bulunmaktan kaçınılmaktadırlar. *Boşluğa Gülümsemek*’ te tek aktivitesinin karşı apartmanda oturan Ra’yı izlemek olan kahraman, olağan yaşantısında zaten sosyal yaşama katılmamakta, izole bir yaşam sürdürmektedir. O, depremde Ra’yı kaybedince ruhsal durumu daha da bozulur, insanlardan tamamen uzaklaşarak kendini eve kapatır, insanlarla iletişimden kaçır hatta onlara kin duyar.

“Şimdi günlerim, günde birkaç saat yürüdüğüm, çevresi ağaçlarla çevrili upuzun bir yolda ve geceleri yazarak sabahladığım odamda geçiyor. Sizleri düşünüyorum; içinizde uyuklayan, içi her gün öldürdüklerinizin mezar taşlarıyla dolmuş o koca cehennem, yaşamak için görmemeye çabaladığınız o yeri, kutsal iyiliğinizin dışkılarını boşalttığı o suçluluk çukurunu.” (Fay Boşuğu,2013:66)

İnsan, doğası gereği ölümü kendisine ve yakınlarına uzak bulmaktadır. Kişi, hayatın doğal akışında öleceği ya da yakınlarını kaybedeceği düşüncesini taşımamaktadır. Ancak beklenmedik olaylar kişileri ölümle yüzleştirmektedir. Deprem de bu olaylardan biridir. Sevdiklerini, yakınlarını ansızın kaybedenlerde bundan sonra bir kaybetme korkusu

doğmakta, bunun şiddeti arttıkça kişi olağan yaşamında zorlanmaktadır. *Ne Diyorsunuz Seher Hanım* hikâyesinde Seher Hanım depremde kızı Aysel'i, damadını ve beş yaşındaki torununu kaybetmiştir. Sonrasında eşi Emin Bey'i de kaybeden Seher Hanım'da kaybetme korkusu ve yalnız kalma endişesi peyda olmuştur. Öyle ki Seher Hanım evde yalnız kalamamaya başlar, sürekli çocuklarını ve torunlarını eve çağırır, tek başına sokağa bile çıkamaz. Bunlarla beraber evinin çok kalabalık olduğunu, artık gürültüye katlanamadığını ve gelirin evdekilere yetmediğini söyleyen Seher Hanım'ı hem yalnızlık korkusu hem de bundan kurtulmanın getirdiği külfet yıpratır. Yakınlarının kaybından da etkilenen yaşlı kadın *başı her zaman kaşbastı ile sıkılı, yüzü solgun* olarak mutsuz, şikayetçi, endişeli ve korku içinde dolaşır (Mert, 2020:113). Seher Hanım'ın bu durumu depresif bir ruh hâline sahip olduğunu göstermektedir.

Deprem sonrası yaşanan depresyonun en büyük belirtilerinden biri de sürekli kâbus görme ve uykusuzluktur. Araştırmalar, depresyonun uyku bozukluğuna yol açtığını göstermektedir (Keskin ve ark. 2018:28). *Rezil Dünya*'da Mustafa Rafet, enkazdan kurtarıldıktan sonra askerlerle beraber yardım çalışmalarına katılır ve gördüğü yüzlerce ölüden çok etkilenir. Bölgeden ayrıldıktan sonra çektiği acı ve sıkıntıdan geceler boyunca uyuyamadığını söyler. *Yeşil Peri Gecesi (2024)* romanında da Şebnem ve babası depreme gece yakalanırlar. Eşi tarafından terk edilen, kendini içkiye veren ve insan içine çıkmayan, zaten depresyonda olan baba, depremden sonra günlerce gece uyuyamaz.

Deprem (2022) oyununda Selma, küçük yaşlardayken bir sarsıntıda annesi, babası ve henüz sütten kesilmemiş küçük kardeşini kaybetmiştir. Selma o günü kıyametten bir kesit olarak betimler; müthiş bir uğultu, tavanda çatırdama ve büyük bir sarsıntı... O an ne yaptığını hiç hatırlamayan Selma, bir pencere kovuğunda bulunmuştur ve artık kimsesizdir. O, yatılı hemşirelik okulunda okumuş, mesleğini yaparken ömrünün son günlerini yaşayan Nihad ile tanışmış ve evlenmiştir. Selma, kayınvalidesine yaşadığı depremi anlatırken aradan yıllar geçmesine rağmen içinden o müthiş uğultuyu ve çatırdamayı silemediğini, uykularında, kâbuslarında bu sesleri sürekli duyduğunu söylemiştir. Öte yandan böyle bir felaketi yaşamak ve yalnız büyümek, Selma'nın karakterini şekillendirmiştir. O, mutlu ya da mutsuz her anda gözyaşlarını akıtmakta, içine kapanmaktadır. Onun bu hassas yapıya sahip olmasında şüphesiz deprem ve kayıpları etkili olmakta, uykularında sürekli sarsıntı anını görmesi, gün içinde bunları hatırlaması onun depresif duygudurumu içerisinde olduğunu göstermektedir.

Aşklar ve Baharatlar (2008) romanında, depreme eşiyle ilişki sırasında yakalanan Hayal, enkaz altında üzerinde eşinin cesediyle bir süre kalır. Bu durum onun ruhsal durumunu etkiler ve terapide yıllarca uyuyamadığını, ağlayarak uyandığını söyler. *“O geceden sonra yaklaşık iki yıl uykusuzluk sorunum oldu. Ne zaman uykuya dalar gibiysem sarsıntı başlıyor,*

duvarlar masalar yataklar sallanıyor, düşüyorum, düşüyoruz... Ağzımda kan tadı, ceset kokusu... Ağlayarak uyanıyorum.” (Sezer, 2008: 28).

Bunun yanında, aynı eserde, Hayal gibi eşi Feride’yi depremde kaybeden Psikiyatrist Cemil, bu olaydan sonra sürekli mutsuzluk yaşar, insanlardan uzaklaşır ve uzun süre iç huzuru bulamaz. *Deprem Çılgınlıkları* (2017) romanında da Bahar, organ mafyasının elinden kurtulup Kıbrıs’a kendini atınca Atilla ile tanışır. İlk şoku atlatan Bahar, daha sonra ailesine depremde ne olduğunu düşünür ve onlardan haber alamaz. Bu belirsizlik Bahar’ın içine kapanmasına, yemeden içmeden kesilmesine, ilaçlarını dahi alamayacak duruma gelmesine sebep olur. Kendini yaşayan ölü gibi hisseden Bahar, travmalarının etkisiyle uyuyamaz hâle gelir ve uyuduğu sınırlı zamanlarda sürekli kâbus görür.

“O günden sonra gözünü kapadığında kâbuslar görüyordu. Bahar yavaş yavaş kendi kabuğuna çekilmeye başlamıştı. Yemiyor, içmiyor, konuşmuyordu. Atilla’nın korktuğu da buydu. Korktuğu başına gelmişti ve Bahar’ın durumu için çok endişeleniyordu. Genç kız gün geçtikçe daha da kötüleşiyordu. Sanki ruhu yoktu ve bazı yapması gerekenleri ezbere yapıyordu.” (Kurtuluş,2017:38).

Bahar’ın organ mafyasının eline düşmesi de depremden sonra onda büyük yıkımlar yaratmış ve genç kadın yaşadığı korkunun etkisiyle yaşamdan uzaklaşmış, kendi içine kapanmıştır. Atilla’nın desteğiyle depresyondan kurtulan Bahar’ı kimi zaman kötü olayları yaşadığı yeri görmek kimi zaman da her şeyin başlangıcı, hayatının kökten değiştiricisi olan deprem haberi almak etkilemiş ve bunlar onun bedeninin çeşitli reaksiyonlar vermesine neden olmuştur. Bu anlardan sonra Bahar, zaman zaman depresyona tekrar girmiştir. Söz gelimi organ mafyası Bahar’ı bir gemi ile kaçırdıklarından Atilla ile Bahar bir gemi gezdiği esnada o, bundan tetiklenmiş; genç kadının başı dönmüş, kadın kusma refleksi göstermiş ve kötü olmuştur. Bir başka zaman da Bahar, anne ve babasının mezarını ziyaret etmiş, buraları görünce durmadan ağlamış, ağlamaktan hasta olmuş, tekrar yemez içmez olmuş ve depresyona girmiştir. Bahar bundan sonra tekrar hastaneye yatırılmıştır. Yıllar sonra ikinci Side depremini televizyonda izlemek de Bahar’ın ruhsal durumunu etkilemiş, onu tetiklemiştir. O, haberi izlerken ilk depremde yaşadıklarını anımsamış, o günden şimdiye değin yaşadıkları film şeridi gibi gözlerinin önünden geçmiş ve bu durum onu derinden etkilemiştir. Bu yaşanmışlıkların hatırlanması, Bahar’da yine şiddetli ağlama olarak kendini göstermiş ancak o, bu kez çocukları için kendini depresyondan kurtarır gibi yapmış, kendi deyimiyle yüzüne sahte gülücükler takmıştır.

Saklı Bahçeler Haritası (2013) romanında Rıdvan’ın babası genç yaşta hayatını yitirmiştir. Rıdvan, 1976 Van/Çaldıran depreminde annesini ve kardeşini de kaybetmiş, yalnız kalmıştır. Bu kayıplar onun ruh dünyasında çöküntüye sebep olmuştur. O, uyku sorunu

yaşamış ve sürekli kâbuslar görmeye başlamıştır. Bunun yanında onda bulunduğu yeri terk etme isteği doğmuş, İstanbul'a taşınmıştır. Psikiyatr Nâzım'la olan seanslarından sonra düzelen Rıdvan, meçhul mektuplar almaya başlayınca yaşadığı endişe onun geçmiş yaşantısını tetiklemiş ve kâbusları geri dönmüştür. Nâzım'ın meçhul mektupları önemsememesi onu daha çok endişeye sevk etmiş; o, yaşadığı eski depresif günlere geri dönmeye korkmuştur.

“İyi idi artık. Nicedir başını alıp gitme hayalleri kurmaz, korkunç kâbuslarla uyanmaz olmuştu. Ama işte bu mektuplar sinsice uyuyorlardı içindeki yarayı. En çok da bu yoruyordu Rıdvan'ı. Eski günlere dönme fikrine katlanamıyordu. O böyle korkarken nasıl olurdu da Nâzım olup biteni zerrece umursamazdı?” (Yıldırım,2013:230)

Rıdvan'ın bu korkuları gerçeğe evrilmiş ve o, kendini yeniden korku, tedirginlik, acı içinde depresyonda bulmuştur. Mektuplardaki kişilerle kendisi arasında benzerlik kuran Rıdvan, her yeni mektupta tekrar uykusuz geceler geçirmeye başlamış, uyuduğu zamanlarda da mektuptaki kişiler ve kendisinden müteşekkil kâbuslar görmüştür. Bu sebeple Nâzım ile olan seanslarına tekrar başlayan Rıdvan, annesinin ölümünü defalarca anlatmasına rağmen tekrar bunun hakkında konuşmuş ve ağlama krizine girmiştir. *“Rıdvan, Nâzım'ın muayenehanesindeki nefli koltuğa uzanmış, kim bilir kaçınıcı kez annesini göçük altından çıkardığı günü anlatıyordu. Derken yine kim bilir kaçınıcı kez kendini tutamayıp ağlama krizine girdi.”* (Yıldırım,2013:261). Onun bu acılı hâli Nâzım'ın vurduğu bir iğneyle yatışmış, meçhul mektupların ortaya çıkmasıyla da sırlıslık ter içinde uyandığı kâbusları tamamen geçmiştir.

Rıdvan, sözü edilen meçhul mektuplardan önce de depresyonu yaşamış, başına gelen her olumsuzluktan depresi sorumlu tutmuş ve her şeyi annesini, kardeşini kaybetmesine bağlamıştır. Yaşadığı kayıplardan sonra Van'da duramayan Rıdvan, İstanbul'a gelmiş, sürekli depresi düşünür olmuş, depremlerle ilgili hiç bitmeyecek bir kitap yazmaya başlamıştır.

“Annesiyle kardeşini yutan o korkunç depremden sonra Rıdvan çok değişmişti. Kafayı depremlerle bozmuş, başka şey düşünemez olmuş, nihayetinde de beynini kemiren kurtçukları zapt edebilmek için tarihteki depremlerle ilgili hiç bitmeyecek bir kitap yazmaya koyulmuştu. Bu da yetmemiş enkazın altından kendi kaybettiklerini çıkabilmiş gibi nereden bir deprem haberi gelse oraya koşmaya başlamıştı. Bunu neden yaptığını bilmiyordu ama gidip de toprağı elleriyle kazmazsa nefesi daralıyordu.” (Yıldırım,2013:117)

Rıdvan'ı dünyada yalnız bırakan deprem, onun düşüncelerini epey işgal etmiş, bu durum ruh dünyasının sarsılmasına neden olmuştur. Rıdvan'ın hiç bitmeyecek bir kitap yazmaya başlaması, depremlerle beraber acısının da bitmeyeceğinin bir göstergesidir. O, rahatlamak, düşüncelerinin ağırlığından kurtulmak için kitap yazmaya başlamış, annesi ve

kardeşinin göçük altında ölmesinden kendini sorumlu tutmuştur. İçten içe onları kurtaramamanın suçluluğunu hisseden Rıdvan, bunu hafifletmek için deprem olan bölgelere yardıma koşmuş, göçük altındaki insanları kurtarmaya çalışmıştır. Ancak göçük altında ölen her insanla beraber eski acılarını yeniden yüreğinde duymuş ve insanlardan uzaklaşarak kabuğuna çekilme ihtiyacını hissetmiştir. Nermin Yıldırım, *Unutma Beni Apartmanı* (2021) romanında da Rıdvan'a yer vermiş, onun depremden sonraki ruh hâlini aktarmıştır. Rıdvan, ailesini yitirdikten sonra, bunun üzerinden yıllar geçmesine rağmen, depremden korkmuş ve evinin bir odasını depremle ilgili çalışmalar yapmaya ayırmıştır.

“Yangından hastalıktan ya da ecelden değil, özellikle ve ille de depremden korkuyordu. Her an bastığı yerin ayakları altından koyabileceği tedirginliği ile yaşıyor, insanoğlunun mahkûm olduğu aczin içine düşmekten deli gibi korkuyordu. Geceleri sürekli deprem kâbusuyla yatağından sıçırıyordu. Sıkıntılı uykular zamanla uykusuzluğa bıraktı yerini.” (Yıldırım, 2021: 262)

Nerede deprem olursa onu kaydeden, yeni depremlerin nerede olabileceğine dair çalışmalar yapan Rıdvan'ın bu ruh hâli, onu uykusuzluğa ve büyük bir deprem korkusuna mahkûm etmiştir. Bu da onun yas sürecinin takıntılı ve depresif bir biçimde devam ettiğini göstermektedir.

Beyin Gücü Depremi (2022) romanında Sadık Bey, depremden önce ailesiyle mutlu bir hayat sürmektedir ve onun üzerinde çalıştığı bir eseri vardır. Ancak o, ailesini ve eserini enkaz altında kaybedince bu durumla yüzleşememiş, onun akli dengesinde bozulmalar meydana gelmiştir.

“Köyümüzde ailecek mutlu bir hayat yaşıyorduk. Eşim hastanemizin işleriyle ilgilenirken ben de her gün eser üreterek duygularımı dile getiriyordum. Çocuklarımı da eğitmeye çalışıyordum. Her şey yolunda giderken Takdiri İlahinin depremi gerçekleşince ailecek göçük altında kaldık. Eşim yaralıydı ama çok kan kaybediyordu. Feryat ettim bağırdım ama sesimizi kurtarıcılara o zaman duyuramamıştık. Çocuklarıma seslensem de yanıt alamıyordum küçük bir delikten onların cansız bedenlerine üzülerek çaresizce izliyordum ama sürünerek yanlarına yaklaşısam da engeli aşamıyordum. (...)üç değerli varlığımı kaybedince şok yaşamışım.” (Çelik, 2022: 123)

Şokla beraber kendini de yitiren ve hastaneye yatırılan Sadık Bey, rüyalarında eserini yazdığı zamanları hemen ardından da yaşadığı felaketi sıkça görmüştür. Rüyalarından, kurtarın beni imdat, çığlıklarıyla uyanan Sadık Bey'in zihni hâlâ deprem anının dehşetindedir. Onun bu rüyaları, iki çocuğu ve eşinin kaybindan sonra sağlıklı karar verecek güçte olmaması, duygusal ve zihinsel olarak bozulmalar yaşaması ağır bir depresyonda olduğunu göstermektedir.

Depresyon, her insanda farklı seyretmektedir. Yemeden içmeden kesilme, az önce sözü edilen uyuyamama ve sürekli kâbus görme, yaşama karşı ilgisizlik olarak pek çok şekilde kendini gösteren depresyon kimilerinde alkol, uyuşturucu madde kullanımına sebep olmaktadır. Kişiler içinde bulundukları andan uzaklaşmak, olumsuz durumları unutmak gibi nedenlerle alkol ve madde kullanımına meyledebilmektedir. Kimi araştırmalar alkol bağımlılığıyla beraber depresyonun ortaya çıktığı yönündedir, bunun aksine altta yatan depresyonun alkol bağımlılığına neden olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur (Arıkan ve ark., 2000:217). Ancak *Deprem Çıgıllıkları* (2017) romanında depresyonun yol açtığı bir alkol bağımlılığı söz konusudur. Bora, Bahar'ın çocukluk aşkıdır. Bora, deprem sonrasında Bahar'dan herhangi bir haber alamayıp, yıllarca onun izini bulamamıştır. Hem Bahar'dan yıllarca haber alamamak hem depremde babasını kaybetmek Bora'nın taşıyamayacağı bir yük hâline gelmiş ve o, kendini içkiye vermiş, alkolik olmuştur. Bora, bu durumdan ancak Bahar'ı bulduğunda kurtulabilmiştir.

Kişilik ve davranışın oluşumunda en etkili unsur bireyin anne ve babasıdır. Kişi, sevgi ve güven bağı ebeveynleriyle kurar. Bu bağları, çocukluk döneminde sağlıklı bir biçimde kurmak çocuğun kişilik gelişimi ve psikososyal durumu açısından önemlidir. Çocukluk döneminde ebeveynini kaybedenlerin sevgi ve güven bağları, ebeveynlik görevini üstlenen kişilerin çabalarının yetersizliği ya da bu görevi üstlenecek herhangi birinin bulunmaması sebebiyle zedelenir. Bu durum, söz konusu kişiyi tatmin olmayan sevgi arayışına yöneltir ve kişi yetişkinliğinde sağlıklı bağlar kuramaz. Bu da kişiyi sonsuz bir depresyonun içerisine sürükler. Öte yandan yapılan araştırmalar, ölüm ile ailenin parçalanmasının, çocuğun davranışlarında diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate almasını olumsuz yönde etkilediği yönündedir (Şentürk, 2006, 205). *Kapak Kızı* (2023) romanında depremde anne ve babasını kaybeden Hülya'nın ebeveynsiz, sevgisiz ve yalnız büyümesi şöyle aktarılır:

“Daha bebekken anne babası Erzincan depreminde ölünce, babaannesinin bu öksüz ve yetim yeğenini yanına aldığı annesinden öğrenmişti Selda. Hülya Hala ilköğretim çağına kadar babaannesinin sevgisi küt, disiplinli düzeni içinde yaşamış, sonraki yılları sık sık öbür teyzesinin ya da Erzincan'da oturan amcasının yanında geçirmiş, yaşı tutar tutmaz hemşirelik okuluna yatılı verilerek baştan savılmıştı.” (Tunç, 2023:54).

Görüldüğü gibi Hülya'nın, ebeveynlerinin görevini ve yerini alacak hiç kimsesi yoktur. Hülya, kendi başına, sağlıklı toplumsal, ruhsal bağlar kuramadan büyümüş eksik bir çocuktur. *Yeşil Peri Gecesi* (2024) 'nde roman kahramanı bu kez Hülya'nın kızı Şebnem'dir. Romanda Hülya'nın henüz bebekken uğursuz bir depremde anne ve babasını kaybettiği, teyzenin bakmaya başladığı çocuğun büyüme teyzesinin oğullarını ayartır düşüncesiyle hemşirelik okuluna yatılı olarak verildiği aktarılır. Çocukluk ve ergenlik dönemlerinde

sağlıklı ilişkiler kuramayan Hülya; eşini -Şebnem'in babasını- eşi geçirdiği kaza sebebiyle hastanede yatarken kayını ile aldatır. Şebnem bu âna tanık olur. Bundan sonra eşinden boşanan kadın ne beraber olduğu erkeklerle ne de kızı Şebnem ile sağlıklı ilişki kurabilir, bitmek bilmeyen depresyonun içerisinde sürüklenir durur. Önce bir doktorla hayatını birleştiren Hülya'nın bundan sonra evliliğe varmayan birçok sevgililik ilişkisi olur, tüm bunlardan sonra bir kez daha evlenir ve Almanya'ya yerleşir. O, kızıyla hiçbir zaman sağlıklı ilişki kuramaz. Şebnem, annesi gibi kimi zaman yurtlarda, kimi zaman yaşadığı kaza sebebiyle kolunu kaybeden ve bu sebeple kendisini eve kapatıp depresyona giren babasının, kimi zaman üvey babasının yanında büyür. Sevgisiz ve yalnız büyüyen Hülya, kızına da gerekli sevgi ve güveni veremez ve Şebnem'i tüm hayatını etkileyecek kararlar vermeye iter. Onun olumsuz ruh durumu, kızına da sirayet eder. Her ikisi de başkalarının ne düşüneceğini umursamadan hareket eder, bir şeyler elde etmek, sevgi görmek için güzelliklerini kullanır ve her ikisi de depresyonun ağır bastığı bir yaşamı sürdürmek zorunda kalır.

Henüz bebekken ailesini Erzincan depreminde kaybedenlerden biri de *Yedi. Dokuz: Bir Deprem Öyküsü* (2013) romanının Fikret'idir. O, yanında kaldığı Pala Mustafa'nın kendisine yüklediği ağır işlerden, sevgisizlikten ve onu alacak bir yakınlarının bulunmamasından yakınmaktadır. Onun, dünyada kimsesi yoktur; yaşadığı bu yalnızlık ve gelecekte ne olacağı endişesi çocukluk ve ergenlik çağlarının bunalımlı geçmesine sebep olmuş, onu oldukça sarsmıştır.

"Karanlık çöküp ahırın kapısını içeriden kapatınca, yalnızlığın ürkütücülüğü aklıma, yüreğime doluyor, yaşamla ölümün farkı kalmıyordu. Kimi geceler döşeğimin yanında yığılı duran kuru otların üzerine oturur, başımı ellerimin içine alır, 'Ben kimim?' diye kendime sorar, hiçbir cevap bulamaz, umutsuz, hüznü bir halde gözlerimin en yakınındaki noktaya bakarak sabahlardım." (Akın, 2013:30)

Fikret, yanında kaldığı aileden hiç sevgi görmemiş, aile hayatını hiç bilmemiştir. O, eve dahi alınmamış, bir ahırda yaşamaya mahkûm edilmiştir.

"Ben, henüz küçük bir çocuktum. Çok küçük yaşta kaybettiğim ve tanımadan özlediğim ailemden, aklımda hiçbir şey kalmamıştı. Koskoca dünyada bir başıma olduğumu bilmek korku veriyordu yüreğime. Ellerimi birbirine kilitleyip donup kalıyordum saatlerce. Üzüntümü o kadar şiddetli yaşıyordum ki açlık bile aklıma gelmiyor, yemek için oturduğum vakitlerde bir lokma yemeden kara düşünüyordum." (Akın, 2013:31)

Fikret'in ağır yaşam şartları, gelecek kaygısı ve yalnızlığı, ağır bir depresyon yaşamasına neden olmuştur. O, yemeden içmeden kesilmiş, sabahlara kadar uykusuz kalmış ve aklındaki sorulara cevap bulamamaktan saatlerce donup kalacak hâle gelmiştir.

Saklı Bahçeler Haritası (2013) romanında da Rıdvan önce babasını, daha sonra da depresimde anne ve kardeşini kaybetmiş, yalnız kalmıştır. O, özellikle annesini kaybettikten sonra hayatta istikrarlı olamamasını, bir düzen tutturamamasını annesinin ölümüne bağlamıştır.

“Biliyordum Rıdvan, şimdi toprağın üstünde yaşadığı her şeyin sebebi Van'da toprağın altında bıraktıklarıydı. Anneciği toprağın şehvetli dişleri arasında can verdikten sonra, kendi hayatı da zehirli bir kılıçla kesilmiş gibi ikiye ayrılmıştı. Öncesi yoktu artık, sonrası ise kabukları sökülen bir yara gibi yaşanmıştı. Her şeyden defalarca vazgeçmesinin sorumlusu da o olaydı, her şeye defalarca yeniden başlamasının sebebi de. Tek bir gün, tek bir an bütün hayatını defalarca yıkıp yeniden yapmıştı. Çok parçalı bir yapıya dönmüştü Rıdvan.” (Yıldırım,2013:117)

Rıdvan, dışarıdan ve ansızın gelen bir tehditle annesini kaybetmiştir. Bundan sonra da her şeyin aniden bozulacağına, elinde olmayan sebeplerden kurduğu yeni bir yaşamın bozulacağına dair bir korku, inanç taşımaktadır. Bu, onun her yeni düzeni kendi kendine bozmasına sebep olmuş; o, yaşadığı korkunun etkisiyle hayatının belli döneminde dengeyi kuramamıştır.

Depresyonun bilinen etkilerinden biri de yaşama karşı ilgisizlik, her şeyi anlamsız bulmadır. Kişi hayatın olağan akışında kendine yaşamak için bir sebep bulamaz, hayattan zevk alamaz; bunlardan ötürü her şeyi anlamsız bulmaya başlar (Kafes,2021:190). Bunun yanında kişi sevdiklerinin kaybı için kendisini suçlayabilir, tüm sorumluluğu kendi üzerine alıp içine kapatabilir. *Eylül'de Aşklar* (2020) romanında Can, depresyondan sonra hasta babasını kaybeder ve sonrasında yaşadığı artçı depresyonlardan kaçmaz, her şeyi çok anlamsız bulur. *“Dışarı kaçmak gereksiz geldi. Zaten her şey çok anlamsız...”* sözleriyle Can, kaybının sonrasında depresyonun ilk etkilerini yaşamaya başlar. *On7* (2006)'de Alper, depresyondan sonra ailesini bulmak için memleketine dönmüştür. Onun kardeşinin Japonların kurduğu Sahra Hastanesi'nde olduğu haberi gelmiştir. Alper, kardeşini hastaneden alırken Japon doktor, hastanın depresyon belirtileri gösterdiğini ve bunu atlatması için zamana ihtiyacı olduğunu söyler.

“Fakat kardeşiniz, geçirdiği şoku tam olarak atlatamamış. Bir süre sabırlı olmanız gerekiyormuş. Pek konuşmuyor, içine kapandı Eser, diyor. Yaşadıklarının gerçek olmadığını veya kendisinin sorumlu olduğunu düşünebilirmiş. Belki de daha başka şeyler... Fazla üstüne gitmeyin yalnız kalmak istemesi normalmiş... Umarım her şey düzelir, diyor ve mutluluk temennilerinde bulunuyor Dr. Togima” (Yılmaz,2006:161)

Eser'in sağlık durumu iyidir, fiziksel hiçbir sorunu yoktur. Ancak yaşanan büyük felaket onun ruh durumunu etkilemiştir. O; içine kapanmış, sessizleşmiştir. Bu belirtilerle

birlikte doktorun söylediği kendini suçlama, olaylardan sorumlu tutma ve yalnızlık isteği depresyonun göstergesidir.

Depresyon, yas evreleri içerisinde en uzun süren evre olabilmektedir. Bu evrenin atlatılması ya da baskılanması, tekrar depresyonun yaşanmayacağı manasına gelmemektedir. Depresyonda yinelemenin oldukça sık olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmiştir (Karakuş ve Tamam 2010). Kişiler bu evreyi atlattıktan sonra, kayıplarından doğan durumdan bağımsız olarak olumsuz yaşam deneyimlerinin önceki depresyonlarını tetiklemesi ya da kayıplarından sonra teselli buldukları herhangi bir eşyanın veya canlının şekil değiştirmesi, yitmesi gibi sebeplerle tekrar bu evreye dönebilmektedirler. *Dünya Bu Kadar* (2022) romanında, Şükran'ın ablasına karşı duyduğu pişmanlık, ondan kalan inci gerdanlıkta cisimleşmiştir. Bununla teselli olan ve ablasının ölümünü kabul eden Şükran, inci gerdanlığı kaybeder ve bu, onun depremde sonraki üzüntüsünü tetikleyip onu depresyona sokar. Bir türlü inci gerdanlığı bulamayan Şükran, günlerce kâbuslar görür, ablasının ölümünden hemen sonraki gün ciğerinde hissettiği acıyı yeniden çeker ve bunlar onun psikolojini bozar.

“Şükran, ciğerine değen o kızgın şeyin acısıyla evin içinde delirmiş gibi döndü durdu. Psikolojisini çok bozdu bu anlam veremediği kayıp. Sherlock Holmes’un eve geldiği, işin içinden çıkamayınca Arsène Lupin’den ‘Sen anlarsın bu işlerden’ deyip yardım istediği acayip rüyalar, ablasının inleyerek uğunduğu kabuslar gördü günlerce.” (s.106)

Aynı romanda Hilmi, depremde enkaz altından kendi çabalarıyla yaralı olarak çıkar ancak sevgilisi Olena'yı enkaz başında ne kadar beklese de bulamaz. Daha sonra da sevgilisinden hiçbir haber alamayan Hilmi, ondan kalan parçaların günler sonra binanın molozlarıyla beraber kamyonlara doldurulup çöpe atıldığına inanır. Hem bu düşüncesi hem sevgilisini kurtaramamış olmanın verdiği suçluluk duygusu hem de deprem gecesinde şahit olduğu acı veren olaylar onu çok etkilemiş, o, hayatı boyunca aldığı bu hasardan kurtulamamıştır. Bu, onda “hiç kimseye anlatamadığı, anlatamadıkça içinde büyüyüp sancısı etine işleyen bir kedere” dönüşmüştür. Öyle ki o, depremde kurtardığı anne ve kıza bile sevinecek durumda değildir. Hilmi'nin sevineceği büyük olaylara bile sevinememesi, hayatı boyunca çektiği acının varlığını sürdürmesi onun apaçık depresyon evresinde olduğunu ve bunu atlatamadığını göstermektedir.

Deprem, savaş, yangın gibi travmatik olaylar kişiler üzerinde travmaya bağlı stres bozukluğuna yol açabilmektedir. Mental Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabına (DSM) göre kimi zaman travmatik olay, yeniden yaşanır. Bu, olayın sıkıntı veren bir biçimde tekrar anımsanması, olayı sık sık rüyada görme, travmatik olay sanki yeniden oluyormuş gibi hissetme ve bunu yaşama, travmatik olayın bir yönünü sembolize eden ya da travmanın yıl

dönümleri gibi, ona benzeyen olaylarla karşılaşıldığında yoğun psikolojik sıkıntı duyma şeklinde gerçekleşebilmektedir (Hacıoğlu ve ark. 2002). Ülkemizde gerçekleşen depremlerde de -1999 Marmara depremi ve öncesi- travmaya bağlı stres bozukluğu yaşayanların sayısının azımsanmayacak kadar çok olduğu ve bunun tedavisinin uzun bir süreci kapsadığı araştırmalarla kanıtlanmıştır (Aker, 2006). Sözü edilen rahatsızlığı yaşayanların bununla beraber kendilerine zevk veren aktivitelerden uzak durduğu, bunlara ilgisini kaybettiği, sürekli üzgün ve mutsuz hissettiği belirtilmiştir. Bu durum kimi zaman öylesine ağırdır ki kişi yaşamını idame ettirmek için çalışmak istemez, hayata karşı olumsuz bir tutum geliştirir ve kişide yavaş yavaş ölme isteği belirir. Deprem yol açtığı stres bozukluğuna çoğu zaman depresyon da eşlik etmekte, depremzedenin ruhsal iyiliği için uzun bir süre gerekmektedir. Bu sebeple incelenen eserlerdeki travmaya bağlı stres bozuklukları da çalışmaya dahil edilmiştir. *Deprem Umutsuzluğa Yolculuk (2023)* romanında Sema, depremde annesiyle göçük altında kalmış, enkazda hem kendi ölümüyle hem annesinin ölümüyle yüzleşmiştir. Bu, onda travma yaratmıştır. Depremden sonra Ankara'ya taşınan Sema, bir iş başvurusu için apartmana girmiş, aradığı dairenin zeminden üç kat aşağıda olduğunu görmüştür. O, merdivenlerden inerken göçük altında kaldığı anları hatırlamış ve vücudu buna tepki vermiştir.

“...altı numara üç kat aşağıdaydı. Merdivene yöneldi. Aşağıya inerken binadaki ışığın daha da azaldığını gördü. Tedirgin oldu. Depremde göçük altında olduğu an aklına geldi. Geri döndü. Birkaç merdiven yukarı çıktı. İçindeki ses ‘Buraya kadar geldin, devam et.’ diyordu. İçi bunaldı. Nefesi daraldı. Gözleri karardı. Tekrar yönünü değiştirdi.” (Dinçay,2023:36)

Sema, zemin kattan aşağı inerken etrafın da kararmasıyla bulunduğu yeri göçük altında kaldığı yerle özdeşleştirmiştir. Bu sebeple midesi bulanmış, solunumu bozulmuş ve bayılma noktasına gelmiştir. Sema, depremi yeni atlatmış, yeni bir şehre taşınmış ve evin geçimini üstlenmek zorunda kalmıştır. Tüm bunlar onda stres, kimi zaman umutsuzluk olarak kendini göstermiştir. Deprem anını da hatırlatan bir yere girince onun vücudu artık tepki göstermiştir.

Babamla Ben (2020) romanında Nesrin tedavisi sırasında yan yatakta bulunan, orta yaşlı bir depremzedenin yaşadığı travmaya bağlı stres bozukluğu ve depresyonla beraber, deprem anını tekrar yaşadığına şahit olmuştur. Depremzede, sağlık ocağındayken kendisini yere atmış, deprem anını tekrar yaşıyormuş gibi kurtarılmak için bağırmıştır.

“Nesrin’in yanındaki yatakta tedavi gören, bedeni çiziklerle dolu, ısırmaktan dudakları morarmış orta yaşlı adam kendini yere atarak sol omuzunun üzerine düşüyor. Başı zemine çarpmasına rağmen sanki düşmemiş ve başı hiç ağrıyıyormuş gibi sakince. Çekilen onca acının ardından bir metreden aşağı düşmek canını yakmamış gibi.

Bir anlık şaşkınlık ve sakinlikten sonra çılgılık atmaya, bağırma; acılı bir hayvan gibi hırıldamaya başlıyor.

'Kurtarın beni! Her yer karanlık, dolap sallanıyor ve üzerime devrilecek, artık nefes alamıyorum. Haydi, ne olur kurtarın beni!'" (Soysal,2022:61)

Kişinin zihni, onu deprem anını yaşadığına öylesine ikna etmiştir ki adam ilk korku ve şoku atlattığı evreden sakinleşmeye geçmiştir. O, sanki enkaz altındadır ve hareket etmesi durumunda yıkıntıları yerinden oynatıp tehlikeye yol açacakmış gibi davranışlar sergilemektedir.

"Duraksıyor. Enkazın altında olduğu ve hareket etmesi durumunda bir şeyleri oynatacağı düşüncesiyle sakinleşiyor. Bir sürüngen gibi yavaşça hareket ediyor. Çevresine bakıyor. Gözlerini kapatıyor.

'Kimse yok mu?' diye hırıldamaya başlıyor.

'Sesimi duyan yok mu?'" (Soysal,2022:61)

Depremzede, yaşadığı yoğun stres ve depresyon sebebiyle deprem anını tekrar yaşamış, sürekli nefes alamadığını, öldüğünü söylemiş ve onun sakinleşmesi uzun sürmüştür.

Travmatik olaylardan sonra olay anının sıkıntı veren biçimde anımsanmasının söz konusu olabileceği aktarılmıştı. Bu, kimi zaman bir uyarıcının etkisiyle tetiklenme biçiminde gerçekleşmekte kimi zaman da ortada hiçbir uyarıcı yokken ortaya çıkmaktadır. Sözünü ettiğimiz romanda Nesrin'in ilk eşi Osman depremde hayatını kaybetmiştir. Nesrin, Yalçın ile evlenmiştir. Çift akşam yemeğinde az pişmiş biftek yerken Nesrin kötü olmuş, soluk alışverişi değişmiş, ağzındakileri yutamamış ve koşarak tuvalete gitmiş, kusmuştur. Bir süre kendine gelemeyen Nesrin, bifteğin üzerinde kan gördüğünü ve bu durumun ilk eşi Osman'la enkaz altında kalma anını anımsattığını söylemiştir. Her ikisi de enkaz altındayken Osman'ın eli Nesrin'in omuzundan uzanmıştır; o, eşini uyanık tutmak için kendisine uzanan eli ısırarak Osman'ı uyarmıştır.

"Üzerimdeki dolabın kolona dayandığı yerden hava geliyordu ve bu şekilde ölmeyeceğimi biliyordum. Osman'sa karanlıktaydı. Başının üzerine devrilmiş dolap kapağı onu hareketsiz bırakıyordu. Gece uyurken omzuma koyduğu elleri hâlâ aynı yerdeydi. Bir ara 'Beni uyanık tut Nesrin!' dedi. Bunun nasıl olacağını sordum, elini ısırmanı söyledi. Mantıklıydı çünkü uyursa ölecekti. Konuşacak her şeyin tükendiği zamanlarda elini ısırardım, 'Tamam, Nesrin.' dedi. Ne zaman yönelttiğim soruya yanıt vermese elini ısırardım, 'Yaşıyorum.' dedi." (Soysal,2022:101)

Ancak bir süre sonra Osman ses vermeyince Nesrin, yaşadığı kaygı ve stresle eşinin elini kanatana kadar ısırması ve ağzına kan tadı gelmiştir. Yaşadığı panikle eşinin elini parçalarcasına ısırarak kadının ağzına deri parçası gelmiş ve bir ölü elinin parçalarının ağzında olduğunu fark eden kadın kusma refleksi göstermiştir.

“Dolabın kapağından içeri süzülen güneş battığında ben uyumuşum, belki bir, belki iki, belki üç saat, hatırlamıyorum. Uyanınca telaşla elini ısırdım Osman’ın, ses gelmedi. Bağırđım, onu yerinden oynatmayı denedim, ses gelmedi. Bileğiyle baş parmağının kesiştiğı yerin derisini koparırcasına ısırdım. Kanın tadını almıştım. Kanıyordu eli. Bir kere daha ısırmayı denedim. Bir parça vardı ağzımda. Kanlı bir deri parçası, belki de et... Tükürdüm, bağırđım, midemde bir şeyler olsa kusacaktım, kusamadım, hıçkırır hıçkırır ağladım.” (Soysal,2022:61)

Nesrin, yaşadığı travmatik olay sebebiyle sarsılmış, bunun üzerinden epey zaman geçmesine rağmen bifeğin üzerindeki kan ile enkaz altında eşinin elini şiddetli bir biçimde ısırdığında ağzına gelen kan tadını özdeşleştirmiş ve eşinin ölümünü anımsamış, vücudu buna tepki vermiştir. Osman’ın ölümünden sonra da Nesrin, uzunca bir süre kâbuslarla bağırarak uyanmış, uyku sorunu çekmiştir.

“Her gece yatağında yeşil ceset torbası içindeki o beyazlamış, o morarmış yüzü gözlerinin önüne gelir ve kâbuslara kapatırdı göz kapaklarını. O ceset torbasının içine Osman’la birlikte kendisi de girerdi rüyalarında. Bağırarak uyanıp ayağı kalktığı gibi yatak odasının ışığını yakardı. Mutfağı gidip su içerdı. Saate bakardı, sabaha daha çok var! Işığı kapatmadan uzanırdı yatağına. Şanslıysa uyurdu, şansızsa güneş doğana kadar gözlerini tavana asıp beklerdi.” (Soysal,2022:86)

Nesrin’in yaşadığı travmayı bir uyarıcıyla anımsayıp bundan etkilenmesi, günlerce kâbuslar görmesi, uykusuzluk çekmesi onun depresyon belirtileri gösterdiğini, yaşadıklarının onu etkilediğini göstermektedir. Romanda depremde sevdiklerini kaybeden ve bundan dolayı depresyona giren yalnız Nesrin değildir. Yalçın da eşini kaybetmiş, oğlu Sarp da annesiz kalmıştır. Yalçın eşi Leyla ile enkaz altında kalmıştır. Oğulları Sarp, o gece babaannesinde olduğu için kurtulmuştur. Enkaz altından ilk Yalçın kurtarılmış ancak o, eşini de enkazdan heyecanla kurtarmak isterken ona zarar vermiş ve onun ölümüne sebep olmuştur. Yalçın bu sebeple kendisini çok suçlamış, eşinin kendisi yüzünden öldüğünü düşünüp içine kapanmış, oğluna karşı da kendini suçlu hissederek onunla sağlıklı bir baba-oğul ilişkisi kuramamıştır. Nesrin ile evlendikten sonra da sık sık bu suçluluk duygusuyla boğuşmuş, çalan bir şarkıda dahi eski eşini anımsamış ve onun için patlarcasına ağlamış, kaybettiğı eşini unutamamıştır.

“En zoru da yarasını bir dövme gibi vücudunda taşıyanlarla konuşmak. Yalçın’ın yarası hâlâ açık! Elinde, kolunda, boynunda, yüzünde; ne zaman pıhtılaşsa yeniden kanıyor. Bedeninden çıkan irinler kuruyunca oluşan kabuk, bir el marifetiyle kaldırılıyor hep. Ve her sözcük bir tuz etkisi yapıyor. Her sözcük yakıyor, acıtıyor. Sözcükler ve cümleler...” (Soysal,2022:46)

Yalçın, depremin üzerinden zaman geçmesine, yeniden evlenmesine rağmen çok acı çekmektedir. Depremle beraber tüm hayatı değişmiş, oğluyla baş başa kalmış, tüm bunların üzerine eşinin ölümüne sebep olduğu düşüncesiyle deprem anını, çğılıkları, devrilen eşyaları unutamamış olan Yalçın’ın depremin üzerinden iki yıl geçmesine rağmen acısı azalmak yerine sürekli artmıştır. Bu da Yalçın’ın depresyonda olduğunu açıkça göstermektedir.

“Her gece bir önceki günün tekrarı gibiydi. Gözlerini kapadığında hep aynı sallantı ve çığlık sesleri kulaklarındaydı, gıcırdayan tahtaların, kırılan tabakların, devrilen dolapların sesi. Karanlığın, tozun, demirinin, tahtanın ve acının kokusu. Yataktan fırlayıp ışığı yakması ve sabahı beklemesi, korkak bir kedi gibi büzülmüş hâlde güneş doğana kadar ağlaması; yorgun, uykusuz, yaralı ve acılı bir hâlde oğlunu uyandırıp kahvaltı hazırlaması... Sarp’ı okula bırakıp galerinin yolunu tutması, denizi seyretmesi uzun uzun, ardından gözlerinin önüne Gölcük’ün gelmesi, toprağın ve denizin altında yatması tüm geçmişinin... Acı vermesi bu geçmişinin... Acı! Tesiri her gün daha fazla!” (Soysal,2022:122)

Yalçın, acılarını unutmak, geçmişi yok saymak için annesini geride bırakarak Gölcük’ten Gemlik’e oğlu ile taşınmıştır. Yalçın, sadece yaşadığı yerden değil, geçmişinden de kaçmaya çalışmış, geçmişiyle yüzleşmemiştir. Tüm acısına rağmen oğlunun temel ihtiyaçlarını karşılayan Yalçın, yaşadığı depresyonun ve oğlunun annesini öldürmüş olmanın verdiği azapla oğluyula olması gereken baba-oğul ilişkisinden kaçınmış, onun duygusal ihtiyaçlarını karşılamamış, onu çok sevmesine rağmen sevgisini ona göstermekten kaçmıştır. Bu, annesini depremde kaybeden Sarp’ın bir anlamda babasını da kaybetmesine neden olmuş, Sarp da bu duyguların etkisiyle sağlıklı bir çocukluk geçirmemiş ve o da depresyon belirtileri gösteren tepkiler vermiştir. Eğitimi için Amerika’da olan Sarp, Türkiye’ye geldiğinde, buranın ona yaşadığı korkunç anları tekrar anımsattığını, depremin rüyalarına girdiğini ve uyuyamadığını söylemiştir.

“Boğulmak ve Türkiye’ye gelmek arasında hiçbir fark yok ki. Berbat günlerimi aklıma getiriyor o lanet ülke. Annemin ölüşünü, memleketimin yerle bir oluşunu, Gemlik’te bir hiç gibi, bir böcek gibi yaşayışımı, kimsenin beni istemeyişini, benim kimseyi sevmeyişimi düşünüp duruyorum. Annemin ölümüne sebep olan lanet olaylar her gece rüyalarım giriyor ve uyuyamıyorum.” (Soysal,2022:71)

Sarp, bir anlamda depremi yaşadığı, babasından sevgi göremediği, kendisinin istenmediğini düşündüğü yerlerden uzaklaştıkça rahatlamış; Türkiye’ye ziyarete gelmek bile onun acılarını tazelemiştir. Bunun yanında, iki yıllık bir üniversiteden mezun olan Yalçın, depremde sonra jeolog olmuş, doktorasını yapmış ve şehir şehir gezerek depremle ilgili seminerler vermeye başlamıştır. Oğlu Sarp da aynı bölümü okumuş, Amerika’ya doktorasını yapmak üzere gitmiştir. Bunun, baba-oğlunun onları Leyla’dan ayıran travmalarına karşı geliştirdikleri bir savunma mekanizması olduğu düşünülmektedir.

Sözünü ettiğimiz romanda, yaşlı bir adamın, depremde kızını bulma hikâyesine değinilmiştir. Yaşlı adamın kızı Nazlı, depremin olduğu gün arkadaşında kalmaktadır. Arkadaşının evi, depremde yerle bir olmuş, tüm cesetler enkazdan çıkarılmış ancak Nazlı’nın cesedi o enkazda çıkmamıştır. Yaşlı adam, tüm çalışmalar bittikten sonra bir kez de kendisini enkazı didik didik aramış ancak kızının cesedini bulamamıştır. O zaman yaşlı adam anlamıştır

ki Nazlı o gün arkadaşında kalmamıştır. Gölcük'te, Değirmendere'de yıkılan evlerin tamamına gidip nereden, kaç cesedin çıktığını öğrenerek kızını bulmaya çalışan yaşlı adam, aylarca kızını aramış, en sonunda bu stres ve üzüntüyü kaldıramamış, yaşadığı ağır depresyon onu akıl sağlığını yitirme noktasına getirmiştir.

“Aylarca süren bu aramalarım akli dengemde sorun yaratmaya başladı. Dışarıda yaşıyordum. Karımın çağrılarına kulak tıkiyordum. Bir gün beni alıp hastaneye yatırdılar. Her gün yatıştırıcı ilaçlar aldım, hastaneden çıktığımda beynim beton gibiydi. Dışarıda yaşananları algılayamıyordum. Olur olmaz yerlerde gölüyor, olur olmaz yerlerde ağlıyordum.” (Soysal, 2022:283)

Yaşlı adam, kızını hiçbir yerde bulamayınca on altı yıldır kimsesizler mezarında her gün mezarları sulamakta ve onlarla konuşmaktadır. Yaşadığı travmayı aşamayan yaşlı adam, kendisini bu yolla rahatlatmaya odaklanmıştır.

Travmaya bağı stres bozukluğu ve depresyon, hemen atlatılabilecek bir durum değildir. Kimi zaman kişiler bu durumları atlatırken fiziksel, duygusal, bilişsel ve davranışsal çeşitli tepkiler verebilmektedir. Bu psikolojik durumlar her bireyde farklı seyretmektedir. Ağlama nöbetleri, nesnelliği kaybetme, yaşananları sürekli anlatma isteğı, kaybolmuş, tükenmiş hissetme gibi pek çok tepki, bireylerde kendisini göstermektedir. (Hacıoğlu,2002:211) *Erzincan'ı Dolan Gel* hikâyesinde, yaşlı kadın, gelini ve torunlarıyla depreme yakalanmış ve onları depremde kaybetmiştir. Yaşlı kadının bakırcı ustası oğlu felaket sırasında şehirde değildir. Oğul şehre geldiğinde gerçekte yüzleşir ve annesini bir çadırda bulur. Yaşlı kadın, oğluna sürekli deprem anını anlatmaktadır. Oğlunun defalarca, sus, demesine rağmen yaşlı kadın, deprem anını sanki uykudaymış gibi sayıklayarak tekrar tekrar anlatmaktadır. Bu durum tam bir depresyon sayılmasa da yaşlı kadının, travmadan doğan davranışsal bozukluğu depresyonun başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir.

Ağır travmatik olaylar, travma sonrası stres bozukluğuna (PTSD) neden olabilmektedir. PTSD, müdahaleci düşünceler, aşırı uyarılma, geri dönüşler, kabuslar ve uyku bozuklukları, hafıza ve konsantrasyon değişiklikleri ve irkilme tepkileri gibi belirli semptomlarla karakterize edilir. PTSD semptomlarının, stres kaynaklı beyin yapısı ve işlevindeki değişikliklerin davranışsal tezahürünü temsil ettiğı varsayılmaktadır. Stres, nörokimyasal sistemlerde ve belirli beyin bölgelerinde akut ve kronik değişikliklere neden olur ve bu da stres tepkisinde yer alan beyin "devrelerinde" uzun vadeli değişikliklere yol açar. Geçici hafıza kaybı da bunlardan biridir. Pek çok araştırmacı, depremi de bu ağır travmatik olaylar içerisinde dahil etmiştir. (Bremner, 2006) *Kaybolan Yazar (2019)* romanında da depremi yaşayan Sadık'ta hafıza değişiklikleri yaşanmıştır. Sadık, depreme tarlada çalışırken yakalanmış, depremin etkisiyle yüz üstü düşmüş ve üzeri toprakla kaplanmıştır.

Kendi açtığı delikten nefes almayı başaran Sadık, üç gün boyunca kurtarılmayı beklemiştir. Hastanede eşini, çocuklarını, arkadaşlarını depremde kaybettiğini öğrenen Sadık, geçici hafıza kaybı yaşamış, depremden önce yaptığı öğretmenlik yıllarına gitmiş, köy köy dolaşarak meydanlarda ders anlatmıştır. Onun bu hâli normal bulunmamış, o, hastaneye yatırılmış ve tedaviden sonra yavaş yavaş kendisine gelmiş, başından geçenleri anlatabilmiştir.

“Deprem olduğu sırada ben tarladaydım. Tarla toprak olduğu için beni çok etkilemedi. Ama yüz üstü düştüğüm için kalkmakta çok zorlandım. Kambur bir şekilde toprağın üzerinden kalkmasını bekledim. Zar zor bir şekilde yanımdaki çapayı kullanarak küçük bir delik açabildim. Ve o küçük delikten hava aldım. Zannedersem üç gün sonra da beni bulmuşlar. Tarlalara bakmak kimsenin aklına gelmemiş. Sonra gözümü bir açtım hastanedeyim. Bütün yakınlarım vefat etmiş. Karım, çocuklarım, dostlarım ve bütün köy. Tabi delirmişim. Kafayı yemişim. Delirmek böyle bir şeymiş. Allah başka kimseye göstermesin.” (Çelik,2019:148)

Hem toprak altında ölümle burun buruna gelmek hem hayattaki en yakınlarının tümünü kaybetmek Sadık’ın zihinsel süreçlerini etkilemiş, kendi deyimiyle o, delirmiştir.

“Hastanede daha fazla duramazdım. Kaçtım. Madem delirdim. Deli bir şekilde yaşamaya hakkım vardı. Gittim köy köy gezdim. Köy meydanlarında insanlara ders anlattığımı zannediyorum. Sonra bir gün beni sımsıkı kocaman bir beze sardılar ve buraya getirdiler. Aradan yaklaşık iki yıl geçti sonra sonra kendime gelmeye başladım. Daha sonrasını da siz biliyorsunuz zaten.” (Çelik,2010:149)

Sadık, yaşadığı felaketin üzerine tüm ailesini, arkadaşlarını ve köyünü kaybettiğini anlayınca hafızasını kaybedecek duruma gelmiştir. Yaşadığı stres ve depresyon onun nörolojik yapısında bozulmalara yol açmış, uzak geçmişteki öğretmenlik yıllarını hatırlayarak meydanlarda ders anlatmaya başlamıştır. Ancak iki yıllık bir tedavinin ardından, yoğun ilginin de olumlu etkisiyle yakın geçmişi ve yaşadığı acıları yavaş yavaş hatırlamaya başlamıştır.

Saklı Bahçeler Haritası (2013) romanında Rıdvan, 1976 Van depreminde annesi ve kardeşini kaybedince İstanbul’a yerleşmiştir. İstanbul’da da 1999 Marmara depremini yaşayan Rıdvan, Yalova’ya yardıma gitmiş, onun eski acıları gün yüzüne çıkmıştır. O, göçük altından depremzedeleri çıkarırken ansızın kendini kaybetmiş, dört gün sonra bir başka yerde kendine gelmiştir. Annesini göçük altında kaybetmesinin etkisiyle gördükleri karşısında travma yaşayan Rıdvan, aradan geçen dört günü hatırlamamaktadır. O, içinden gelen sese uyup sevgilisini, işini, arkadaşlarını, az sayıdaki akrabasını da bırakarak ortadan birdenbire kaybolmuş, İstanbul’u terk etmiştir. Öyle ki herkes onun Marmara depreminde öldüğünü sanmaktadır. Rıdvan, geçmişinden ve iç sesinden kaçmak için böyle bir karar almış ancak başarılı olamamış, yıllar sonra tekrar İstanbul’a dönmüş, tedavi olmuştur. Fakat aldığı meçhul mektuplar onu tekrar depresyona sokmuştur.

Rıdvan'a gelen mektuplar Behiye ve Suad kardeşlerin aralarındaki mektuplaşmalardır. Bir konakta yaşayan kardeşlerin Kalfa diye söz ettikleri bir yardımcıları vardır. Kalfa, küçük yaşlarda hep yalnızlık çekmiş; annesi de erken ölünce babası ondan nefret etmiş, onu sürekli çalıştırmış ve sevgisinden mahrum bırakmıştır. Kalfa'nın ablası evlenirken babası ona bakmamak için onu da ablasıyla İstanbul'a göndermiştir. Baba, bundan sonra hayatını kaybetmiştir. II. Abdülhamid döneminde İstanbul'daki büyük depreme yakalanan Kalfa, iki gün enkaz altında ablasının ve yeni doğmuş yeğeninin cesediyle kurtarılmayı beklemiştir. İkinci günün sonunda kurtarılan Kalfa, bundan sonra kekeme kalmıştır. Araştırmalar, kekemeliğin daha çok çocukluk ve ergenlik döneminde ortaya çıktığını, anne, baba baskısının bunun üzerinde etkili olduğunu, çocuğunun dövülmesi, örselenmesinin onun ruhsal dünyasını olumsuz etkilediğini göstermektedir. Ayrıca bunlar çocukta öfke ve düşmanlığa sebep olmakta, bu çözülemediği takdirde ruhsal bir bunaltı meydana gelmektedir. Bu, çatışmayı bilinçdışına itmekte ve çocukta özgüven eksiliği, çaresizlik, yetersizlik, öfke, suçluluk gibi olumsuz duygulara sebep olmaktadır. Erişkinlik çağında da sözü edilen bunaltı şiddetini artırabilmekte, kişide kekemeliğe yol açabilmektedir. Araştırmacılara göre kekemelik, kabul edilemeyen çaresizlik ve öfke duygularının söze dökülmesini engelleyecek bir savunmadır (Tamam ve ark., 1998: 67). Kalfa da çocukluk döneminde örselenmiş, sevgisiz kalmış ve babası tarafından dışlanmıştır. O, babasıyla hesaplaşamamış, ona olan öfkesini ve düşmanlığını çözmeden babası hayatını kaybetmiştir. Tüm bunlarla beraber ablasının ve yeni doğan yeğeninin cesediyle iki gün üst üste bekleyen Kalfa, yaşadığı travma ve geçmiş yaşamı birleşince kekelemeye başlamış, bu durum da ömrü boyunca sürmüştür.

Depremde en yakınların kaybedilmesi ya da ailenin tamamen yitirilmesi söz konusu olabilmektedir. *Geride Kalan (2014)* oyununda Arzu'nun anne, baba ve ablası depremde ölür. O, inkâr ve öfke evrelerinden sonra yaşamda herhangi bir şeyi değiştiremeyeceğini anlayınca duygusal bir çöküş yaşar. Ne yapacağını, nereye gideceğini bilemeyen Arzu, her şeyin yok olduğunu, geride hiçbir şeyin kalmadığını, şimdilik yaşasa da bir dahakine kendisinin de yok olacağını söyler. Ona göre bu sebeple uğraşmanın, çabalamanın bir anlamı yoktur. Enkaz altında oğlunu kaybeden Meryem de ne yapacağını, buna nasıl katlanacağını bilmediğini söylemektedir. Gelecekte hiçbir şey ummamak, kendisinin de yok olup gideceğini düşünmek ve yaşamın anlamını sorgulayarak varoluşsal bir boşluğa düşmek, kaybın kendileri için nihai bir son olduğuna ikna olmak bu karakterlerin açıkça depresyonda olduklarını göstermektedir.

Depremde yitirilenlerin acısı, bundan dolayı duyulan azap, artık rutin hayattan uzaklaşıp yeni bir hayata uyum sağlama mecburiyeti ve bunların getirdiği psikolojik sıkıntı Cumhuriyet Dönemi'nde halk edebiyatı geleneğiyle yazılan/söylenen şiirlerde de yer

bulmuştur. Âşık İhsan Yavuzer, *Zehir Düştü Ekmeğime* şiirinde depremde kardeşini, yengesi ve iki yeğenini kaybettiğini söyler. Şaire bu acıya katlanmak zor gelir ve o, kardeşiyle beraber ölmek ister.

*“Bu nasıl acıydı geldi başıma
Beni koyun gardaşımın yanına
Zehir doldu ekmeğime aşım
Beni koyun gardaşımın yanına*

*Benden başka sana kimse yanmaz
Ölsem de bu acı içimden çıkmaz
Bağırdım gardaşım sesimi duymaz
Beni koyun gardaşımın yanına”* (Kızıldağ,2023:55)

Âşık, yaşadığı acının geçip gitmeyeceğini, ölene kadar bunu içinde taşıyacağını, yemekten içmekten zevk almadığını, bunların âdeta zehir olduğunu ve ölüp kardeşinin yanına gömülmek istediğini ifade etmiştir. Acının kalıcı olduğunu düşünmek, yemek içmekten kesilmek ve ölüm isteği depresyon belirtisi olduğundan şairin depresyonda olduğu söylenebilmektedir. Ozan Emanetî de *Deprem Oldu Kara Kış Günü* şiirinde uyuyamadığını, yeme içmeden kesildiğini ve yas tuttuğunu söylemiştir.

*“Ben bir Emanetî’ m yanar tüterim
Ne yer ne içerim ne de yatarım
Depremzedemizin yasın tutarım
Aklım orada kaldı kara kış günü”* (Kızıldağ,2023:59)

Emanetî’nin bu yas tutma biçimi, depresyon belirtileri içerisinde sayılmaktadır. Âşık Obalı ise depremden duyduğu acıyı *Gülde Hüzün Var* adlı şiirinde dile getirmiştir. Şair kimi zaman depremzedelerin ağzından seslenmiş ve onların içinde bulunduğu psikolojik durumu aktarmıştır.

*“Nasıl bırakırım elini kızım
Gayri tutmaz belim kurudu sözüüm
Bitmez kışa döndü baharım yazım
Üstüme dağ çöktü, yelde hüzün var
(...)
Kardeşim, evladım, anam nerede
Başımı soktuğum binam nerede
Ömrümün yoldaşı sunam nerede
Ocağımız söndü, külde hüzün var”* (Kızıldağ,2023:138)

Şair, depremde yitirilen canlar ve yaşam alanları için isyan etmiş; güzel günlerinin, bir anda bitmeyecek acı günlere yerini bıraktığını söyleyerek derin bir acı içerisinde olduğunu söylemiştir. Yaşanan kötü günlerin geçmeyeceğini düşünerek derin bir acı çekmek, depresyonun belirtileri içerisinde gösterilebilmektedir. Dolayısıyla şiirde, bu psikolojik durumun izlerine rastlandığı söylenebilir.

Depremi konu edinen Cumhuriyet Dönemi edebî metinleri Kübler-Ross'un yas evreleri esas alınarak incelendiğinde bunlar arasında depresyon evresinin eserlerde diğerlerine göre daha çok işlendiği tespit edilmiştir. Bunda, yas evreleri içinde depresyonun daha uzun sürmesi ve kişinin ruh hâline çok çeşitli biçimlerde yansması etkili olmuştur. Öte yandan karakterlerin psikolojik durumlarının eserlerde önemli bir yer teşkil etmesi sebebiyle ayrıntılı ruh hâli betimlemelerine yer verilmesi depresyonu saptamaya yardımcı olmuştur. İncelenen eserlerde depresyonun tanımında yer alan yaşama karşı ilgisizlik, kendini toplumdan soyutlama ve bunların sonucunda ölüm isteği, intihar düşüncesi; derin mutsuzluk, yemeden içme kesilme, alkol bağımlılığı, uyuyamama sorunu, sürekli kâbus görme, pişmanlıkla beraber kendini suçlama belirlenmiştir. Depresyonda olduğu tespit edilen karakterler, bunlardan en az birini ya da birçoğunu bir arada kendine has bir biçimde yaşamıştır. Bunların yanında çoğu zaman travmaya bağlı stres bozukluğuna eşlik eden depresyonla beraber bazı karakterlerin geçici anı kaybına, tamamen hafıza kaybına uğradığı, bazılarının da deprem anını yeniden yaşıyormuşçasına tepki verdikleri görülmüştür.

1.1.5. Kabullenme Evresinin Cumhuriyet Dönemi Edebi Metinlerine Yansması

Kabullenme, yas evrelerinin sonuncusudur. Ölümcül hasta ya da yakınına kaybeden kişi, olumsuz deneyimlerinin üzerinden yeterli zaman geçmişse kabullenme evresine gelmiştir. Burada inkâra, öfkeye ya da depresyona yer yoktur. Kişiler, artık başlarına geleni değiştiremeyeceklerini anlamış, geçmişle hesaplaşmış ve üzüntü, acıyla savaşı bırakmışlardır. Bu evrenin anlamı, ölümcül hastalar için huzurla ölmek; yakınlarını kaybedenler içinse hayata yeniden olumlu tutum geliştirmektir. Kübler-Ross'a göre bu aşamada kişiler yasını tutmuş, yorgun, sessiz olacak ve uykuya ihtiyaç duyacaktır.

“Kendisi için anlam ifade eden onca insanı ve mekânı yakın zamanda kaybedecek olmanın yasını tutmuş olacak ve kendi yaklaşan sonunu belli bir ölçüde sessiz bir beklenti içinde düşünecektir. Yorgun, çoğu durumda da epey zayıf olacaktır. Ayrıca depresyon zamanlarındaki uyku ihtiyacından farklı bir şekilde, sık sık ve kısa aralıklarla uyumaya ya da uyuklamaya ihtiyaç duyacaktır.” (Kübler-Ross; 2023:47)

Ölmekte olan bir hasta ya da yakınına kaybetmiş kişi, kabullenmeyle beraber huzur bulmaktadır. Buna rağmen özellikle ölmekte olan hastalarda yakın çevrenin daraldığı görülmektedir. Hasta, genellikle iletişim kurmaktan kaçınmakta ve kendi hâlinde bir sessizliğe bürünmektedir. Bu aşamada yapılacak şey, hastanın yanında olmak ve ona destek olmaktır. Kimi zaman onunla sadece sessizce oturmak kimi zaman sevgi dolu tensel bir temas ona olunabilecek en büyük destektir.

Kabullenme evresi ne denli huzurlu olsa da bu aşamaya gelmek epey zor ve yıpratıcıdır. Kübler-Ross'a göre kişilerin bu aşamaya gelebilmeleri için onların ihtiyaçlarının doğru bir biçimde anlaşılması ve bunlara cevap verilmesi gereklidir. Ancak o zaman hastalar huzurla ölmeyi beklemekte, yakınlarını kaybedenlerde ise yaşama hevesi doğmaktadır. Kübler-Ross için kabullenme evresi umutsuz bir pes ediş ya da artık yararı olmayan bir duruma son veriş değildir. Bunlar kabullenişin göstergesi değildir. İkisini ayırt etmek oldukça önemlidir. Bunlar sağlıklı bir biçimde ayrılmadığı takdirde hastanın huzurla ölmesi engellenecek ve hasta için acı dolu bir son yaşanacaktır. Kübler-Ross, bu aşamada, görüştüğü hastalardan biri olan Bayan W.'yi örnek göstermektedir. Bayan W. elli sekiz yaşında, evli bir kadındır ve karındaki kötü huylu bir kitle sebebiyle hastaneye kaldırılmıştır. Önceleri ölümü metanetle karşılayan Bayan W., eşi tarafından anlaşılmadığını ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmadığını düşünmektedir. Öte yandan eşinin, çeşitli tedavileri kabul ederse Bayan W.'nin kurtulacağına olan inancı onu rahatsız etmektedir. Tüm bunlar Bayan W.'nin metanetini kırmış ve o, o güne değin sergilemediği olumsuz davranışlarda bulunmuş, depresyona girmiştir. Bundan sonra hasta ve eşiyle görüşülmüştür. Bayan W., ancak eşi tarafından anlaşıldıktan sonra huzur içinde ölebilmıştır (Kübler-Ross,2023:150-154).

Kızgınlığın, başkalarının hayatına karşı kıskançlığın son bulması durumlarında kabullenme gerçekleşir. “Kabullenme yanlışlıkla mutlu bir evre olarak düşünülmemelidir. Bu evrede neredeyse hiç his yoktur. Acılar, ağrılar geçmiş, mücadele bitmiştir.” (Kübler-Ross,2023: 148). Bir yakınına kaybeden kişi bu evrede, hayata yavaş yavaş uyum sağlayamaya başlamaktadır. Bunu yaparken de yaşama tutunmak için kendisine bir uğraş, sığınacak bir liman bulmaktadır. Bu, herhangi bir hobi, spor olduğu gibi bir başka insana duyulan aşk ya da ilahî aşk da olabilir. *Eylül'de Aşklar* (2020)'da Can'ın sığınacağı liman Eylül'dür. O, babasının ölümünden üç ay sonra kendine gelmiş, yas sürecinin en zor evrelerini tamamlamıştır. Can, tuttuğu günlüğe artık iyi hissettiğini, sevgilisi Eylül'e olan aşkının kendisine her şeyi unutturduğunu ancak zaman zaman bu durumdan rahatsızlık ve utanç duyduğunu söylemiştir. Babasının uzun bir yolculuğa çıktığına ve bir gün geri döneceği yanılmasına bile bile kapılan Can için bu düşünce ve Eylül'e duyduğu aşk kabullenme aşamasını kolaylaştırmıştır.

“O günden sonra Eylül'den başka hiçbir şeyle, hiç kimseyle gerçek anlamda ilgilenmez oldum. Bir Eylül, bir de yelken sevdam vardı yüreğimde. Ne babamın zamansız gidişi, ne annemin büyüyen yalnızlığı, ne Meloş'un çılgın kurguları, ne depremin çaresiz manzaraları, ne arkadaşlarım, ne de okul beni onun kadar meşgul etti. Zaman zaman vicdan azabı bile hissettiğim oldu aileme karşı. Öylesine mutluydum, öylesine neşe içindeydim ki, babamın hemen ardından böyle olabileceğim için utanç bile duyuyordum bazen. Annem de Meloş derin bir çöküntü yaşamamı beklerken, ben tam tersine gemi aزیya almış, zil takıp oynar hallerde dolanıyordum evde.” (Soyсал, 2020:85)

Can'ın babasının ölümünü kolayca kabul etmesi Eylül'e duyduğu beşerî aşk ile mümkün olmuştur. *Deprem Çıgılları (2017)* romanında da Bora, babasının kaybı ve çocukluk aşkı Bahar'dan haber alamaması nedeniyle kendini içkiye vurmuştur. Ancak zamanın iyileştirici etkisi ve Bahar'ı tekrar bulması Bora'nın babasının ölümünü kabullenmesini sağlamıştır. Bora; ölenle ölünmediğini, çok üzüлp ağlamanın babasını geri getirmeyeceğini, bir gün er ya da geç herkesin oraya gideceğini söyleyerek bu durumu kabullendiğini göstermiştir. Kabullenme evresinde, beşerî aşkın yanında ilahî aşk da kişileri hayata bağlayan, içlerinde dönenip durdukları depresyonu atlatmalarını sağlayan en büyük etkidir. Kişiler, dünyaya neden geldiklerini, yaratılmalarının amacını, kendilerine şahdamarından daha yakın olan Allah ile dünyada asla yalnız olmadıklarını anladıklarında kabullenme kolaylaşmaktadır. *Yedi. Dokuz: Bir Deprem Öyküsü (2013)* romanında Fikret, depremde kaybettiği ve hiç görmediği ailesinin eksikliğini çok çeker, içerisinde bir boşlukla dünyaya tutunmaya çalışır ve hiçbir yere sığamaz, kendisini hep yalnız ve kimsesiz hisseder. Fikret, Konya'da yaşamaya başladığında rüyalarına Şems ve Mevlâna girer, her ikisi de ona rehberlik eder. Bu sayede Fikret, ruhunu olgunlaştırır ve Allah'a teslim olarak başına gelen her şeye imanla boyun eğer.

“Artık hayatın nasıl yaşanması gerektiğini anlamıştım. Yaşadığım her şeyi kabullendim. Başıma gelenler için kimseyi suçlamıyor, kimseye kırgınlık duymuyordum. Bu düşünce yüreğime ve yüzüme yansiyordu. Allah benim böyle bir yaşam sürmemi istemiş, yolumu böyle çizmişti. Artık kendimi bir kenara atılmış, kimsesiz bırakılmış bir insan olarak görmüyordum. Yeni ve gerçek bir başlangıç yapmıştım. Kendimi kimsesizliğimle, anasız, babasız, isimsiz olduğum yani yaratıldığım halimle kabullenmiştim. Yıllarca içimde kendimi aradım, sonuçta bulmuştum. Hem de kaybettiğim yerde buldum kendimi. Yüreğimde.” (Akın,2013:155)

Fikret'teki ilahi aşk, onun yıllarca çektiği acıyı, üzüntüyü ve yaşadığı derin mutsuzluğu dindirmiştir. O, hayattaki tüm kırgınlıklarından, suçlamalarından vazgeçmiş, kendini Allah'a teslim ederek huzuru bulmuştur.

“Allah benim nelere katlandığımı ve nasıl bir mücadele içinde olduğumu biliyordu elbette. Evet, beni bu dünyada anasız, babasız bırakmıştı ama onun yüce varlığını tüm varlığım ile hissediyor, serzeniş olmayan duygularım ile kabulleniyordum başıma gelenleri. Annemin ve babamın durumundan haberdar

olduklarından emindim. Bu duygu, yaşama sevincimin daima taze kalmasını sağlıyor, sonunda ebedi huzura ereceğime şüphe duymuyordum.” (Akın,2013:155)

Görüldüğü gibi inanç, Allah’a koşulsuz bağlanmak ve dünyaya geliş amacını anlayıp içselleştirmek, yaşanan en büyük kayıplara ve acılara derman olmaktadır. Bir musibetten sonra Allah’a dayanıp güvenerek yaşamaya ikna olan karakterden biri de *Kırılma Noktası* (2024) romanındaki yaşlı adamdır. Depresyon başlıklı kısımda yaşlı adamın psikiyatra ölümü dilediğini söylediğini belirtmiştik. Psikiyatr, onun inançlı olduğunu anlayınca ona Zilzâl suresini hatırlatır ve onun için yaşama tutunma sebepleri sıralar. Bu noktada yaşlı adamın inancı devreye girer ve o, yaşama tutunmak için Allah’a tevekkülü, depremde kaybettiği kızından olan torununu seçer. “Doğrudur beyim, haklısın. Cenab-ı Allah zor bir sınavdan geçiriyor hepimizi, değil mi? Çok zor... Ama kader bu... tevekkül etmek gerek, değil mi? Öyle ya... tevekkül... Bundan böyle torunun içini yaşayacaksın... Zeliham için... Zelihan... ona annesinden bahsetmek için. Annesinden, yavrudan...” (Bener,2024:73). Kadere böylece iman eden adam, ölme isteğini bir kenara bırakır ve öksüz torunu Zeliha için yaşama tutunmaya ikna olarak psikiyatrin yanından çıkar.

Felaketin ilahi bir takdir olduğuna inanılan durumlarda, öfke, depresyon artık son bulmuş, kişi içinde bulunduğu durumu kabul etmiştir. 1992 Erzincan depreminden sonra Cihangir Bektaş tarafından kaleme alınan *Erzincan Depremi* şiirinde de böyle bir durum söz konusudur.

*“Sene 92, Martın ondördü
Böyle bir depremi sorun kim gördü?
Bu afeti bize Mevlâ ’mız verdi,
Kader böyleymiş kime ne diyek” (Kara, 1993:46)*

Şiir boyunca şairin herhangi bir öfkesi, kızgınlığı görülmez. O, depremin Allah’tan geldiğini kabul etmiş, ona teslim olmuştur. “Kader böyleymiş, kime ne diyek.” dizesi her dörtlünün sonunda vurgulanmış, kabullenmenin vurgusu yapılmıştır. Sivaslı Âşık Şükrü Karataş da Marmara depremindeki acıları anlattığı *Deprem Faciası* şiirinde depremin Allah’tan geldiğini söylemiş, kudrete boyun eğmiştir. Kübler-Ross’un kabullenme evresinde her zaman yeni bir başlangıç vardır. Ancak sözünü ettiğimiz şiirlerde kabullenmenin bu özelliği görülmez, şiirdeki kabullenme daha çok boyun eğiş, çaresizliğe razı olma biçiminde pasif bir kabullenmedir.

Her yasın sonunda bir kabulleniş vardır. İnsan, doğası gereği yaşadığı olumsuz olaylara zamanla alışır, zaman kişiyi sağaltır. *Dünya Bu Kadar* (2022) romanında Şükran, ablası Şükriye öldüğünde onunla küstür. O, bundan pişmanlık duymaktadır. Şükran yaşadığı

acıyı ablasının hediye ettiği inci gerdanlıkla cisimleştirmiştir. O, ilk zamanlar bu inci gerdanlığa bakamaz ve onu diğer mücevherlerle bir kutuya koyar. Ancak zaman geçtikçe Şükran bu duruma alışır, artık ilk gün duyduğu acı hafiflemiş, inci gerdanlığa bakmak acı vermekten çıkmıştır.

“İlk zamanlar bakamıyorduk bile. Gözünün önünden kaldırdı, hiç yüzüne bakmadığı takılarla bir kutuya koydu. Arada yıldönümlerinde açıp baktı, ağladı. Büyük depremin ertesi günü, ablasının öldüğünü haber aldığı gün tanıştığı o ciğerini kızgın bir şey değmiş hissini duydu, kavruldu ne zaman baksın. Böyle böyle alıştı. Ölüme ne kadar alışırsa işte.” (Eriş,2022a:105)

Şükran’ın depremden sonraki gün çektiği acı, zamanla hafiflemiştir. O, ablasının ölümüne alışmış, bu durumu kabullenmiştir. İlk anda kişi, yaşadığı acıyla baş edemeyeceğini düşünüp bunu hatırlatan her şeyden uzak dursa ve unutmaya çalışsa da zaman, acıyı hafifletmiş ve katlanılacak duruma getirmiştir.

Beyin Gücü Depremi (2022) romanında depremde eşini ve iki çocuğunu kaybeden Sadık Bey, bu durumla baş edemeyince akli dengesini yitirecek duruma gelmiş, hastaneye yatırılmıştır. Öyle ki Sadık Bey, kimi zaman yatakların demirlerini kemirmiş kimi zaman gerçeklik algısını yitirerek kendisini pencereden atmak istemiş, hastaneden kaçmak için türlü yollara başvurmuştur. O, göçük altında kalan ve çocuğu yerine koyduğu eserlere kavuşunca yavaş yavaş kendine gelmiş ve ailesinin ölümünü kabullenip eserini tanıtmaya başlamıştır.

“Zeki kardeşim takdiri ilahi yaşanan deprem felaketi sebebiyle sevdiklerimi elimden aldı onları unutamıyorum. Çünkü eşim iyi bir ev hanımıydı, benim yazar olmama o vesile olmuştur, çocuklarım da bir an önce okuma yazma öğrenip benim yazdıklarımı okuyabilmek için gayret içindeydi. İki can param kızım Leyla, oğlum Levent, cananım Sakine Hanım toprağa kavuştular keşke yaşasalardı, başarımları görebilselerdi, kitabımı okuyabilselerdi. Çok üzgünüm, mekanları cennet olsun Allah Cennetinde bizleri buluştursun inşallah.” (Çelik,2022:126)

Göçük altında çocuklarının öldüğünü gözleriyle gören fakat bunun ağırlığını kaldıramayıp aklını yitiren Sadık Bey için eserleri hayata tutunması için vesile olmuştur. O, eşinin ve çocuklarının ölümünü artık kabullenmiş, yazarlığı ve eserleri aracılığıyla bu durumu anlamlandırdığını ve hayatına devam ettiğini ifade etmiştir. Bundan kısa süre sonra da Sadık Bey, kendisi gibi eşini depremde kaybeden birisiyle evlenmiştir. Kendisine geldikten hemen sonra Sadık Bey’in evlenmesi de onun hayatın akışında olduğuna, yaşadığı olumsuzlukları unutmamakla beraber geride bıraktığını göstermektedir.

“Takdiri İlahi gücünün doğa dengesini sağlamak için yaşadığımız depremin ardından elbette çok acıklı olaylar yaşadık. (...) İnsanın canları, cananı toprağa karışınca elbette toprak depreminden sonra beyin depremi ve şok yaşıyor. Tıpkı benim yaşadıklarım gibi ama dünyaya pozitif baktığında hayat devam ediyor. Çok şükür ediyorum bugünkü halime.” (Çelik, 2022: 142-143)

Sadık Bey'in, depremi yaratıcının doğadaki dengeleri sağlamak için bir araç olarak kullandığı görüşü, her şeye rağmen şu anki hâline şükredişi ve "hayat devam ediyor" ifadesi inancıyla beraber trajediye anlam verme ve kabullenme aşamasına ulaştığını göstermektedir.

Başkasını suçlamanın, hiddettin, kırgınlığın son bulduğu; olumsuzluklara karşı hissizliğin başladığı durumlarda kabullenme gerçekleşmektedir. Böyle durumlarda kişi, olmuşu değiştirmenin bir yolu olmadığını kavramakta, bazı durumları sadece kabul etmekten başka bir çare olmadığına ikna olmaktadır. Artık bu evreden sonra kabullenen, kendini hayatın akışına bırakmaya başlamaktadır. *Kayma*'da, depremde kimsesiz kalan Lale, bundan bir yıl sonra âşık olur ve evlenmeyi düşünür. Lale için, hayat açtığı yaraları sarıyordur. Lale artık başına gelen felaketi ve kayıplarını kabullenmiş, kendine bir aile kurma hayaliyle yüzünü geleceğe çevirmiştir.

Büyük Kızlar Ağlamaz hikâyesinde Zehra, yıkıntıların altında hâlâ cansız bedenlerin olduğu, ceset kokusunun her yeri sardığı hâlde insanların bu durumu kabullenip nasıl rutin bir hayat oluşturdıklarına ve kendisinin de buna ayak uydurduğuna şaşar:

"Enkaz yığınının dışarıdan bakıldığında irili ufaklı beton parçaları, demir halatlar görünüyor. İçinde insanların ve hayvanlarının kolu, bacağı, bir yerlerinden kalan hücreleri olduğunu biliyorsun. Kurumuş kan, deri ve beton tozu. Gece nemli, aralıksız esen rüzgâr çadıra kokularla beraber uğultuyu taşıyor. (...) Çadırkentte herkes nasıl yemek yiyebiliyor şaşıyorsun. Çatal, bıçak, kaşık sesleri martıların sesinden farksız geliyor. Topluluk ne yaparsa onu yapmaya çalışıyorsun; seslere, kokulara rağmen yine de yemek yiyor, ellerini yıkıyorsun." (Fay Boşluğu, 2013: 206-207)

Zehra'nın betimlediği sahne olağan hayatın çok dışındadır. Her yer enkaz altındadır. Bunların arasında cansız bedenlerin, bunların uzuvlarının olduğu bilinmekte, ceset kokuları etrafı sarmaktadır. Bunlara rağmen yemekler yenmekte, hayat yaşanmaya sıradanmış gibi devam etmektedir. Bölgeye sonradan gelen bir insan için bu durum anlaşılmazdır. Fakat depremi yaşamış, yakınlarını kaybetmiş, enkaz altında ölümlerin kokusunu alan insanlar başlarına geleni kabullenmişler ve yaşamlarına devam etmeye çalışmışlardır.

Halikarnas Balıkcısı'nın *Deprem* hikâyesinde teknesini bir limana yanaştıran Murat Kaptan'ı dalgalar depremin etkisiyle bir dağ başına atar ve onu orada bir genç kız bulur. Genç kızın köyü depremde yerle bir olmuş, kız depremde annesi ve kardeşlerini yitirmiştir. Ona kalan tek bir köpek vardır. Genç kız, bu faciayı ve ölenleri kabullenmiş, sağ kalan bir insan bulmak umuduyla tüm köyü dolaşmaya başlamıştır. Sonunda Murat Kaptan'ı bulan genç kız, başına gelenleri çoktan kabullenmiş biri edasıyla yaşadığı felaketi Murat Kaptan'a anlatmıştır.

Sultanlığın Sonu hikâyesinde ise Sabri Bey, annesini depremde kaybetmiş ve kimsesiz kalmıştır. Tüm depremzedelere evinin kapılarını açan Fatma Hanım, onu da konağa almıştır.

Sabri Bey'in sessiz sakin hâli diğerleri tarafından annesini kaybetmesine yorulmuştur. Onun herkeste üzüntü yaratan bu hâli, diğer çadırdakilerle rakı içince kısa sürede değişmiştir. O, herkesi etrafında toplayıp anlattığı hikâyelerle eğlendiren güldüren bir insana dönmüştür. Annesinin ölümünü bir haftada unutan ve konağın bahçesini düğün yerine çeviren Sabri Bey, kendisine bunu hatırlatanlara, annesinin ölümünü kabullendiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Dünyaya kim kazık diyecek? Bugün varsak yarın yokuz!*” (Fay Boşluğu,2013:124) Rakı ve bunun etkisiyle güldürüp eğlendirdiği diğer depremzedeler, Sabri Bey'in annesinin ölümünü kabullenmesini sağlamıştır.

Beklenen, tahmin edilen, bir süreç içerisinde ölüme ikna olunan durumlarda bunu kabullenmek; aniden yaşanan kayıplara göre daha kolaydır. Çünkü kişi, makul bir süre içerisinde zihnen ve ruhen kendisini bu duruma alıştırmış, zaman kişilerin acısını hafifleterek bunu kabullenmelerini sağlamıştır. *Şengül* hikâyesinde, Şengül'ün komşusu olan küçük çocuk, onun kaybının ardından, onun da kendi babası gibi öldüğünü ve geri dönmeyeceğini düşünür. Zaman geçtikçe bu düşüncesinde haklı olduğunu anlar, Şengül'ün cesedi aylar sonra bir depoda bulunur. Küçük çocuk, herkesin bu ölüme üzüldüğünü ancak kendisinin hiç üzülmeyeceğini çünkü onun öldüğünü bildiğini söyler. Şengül'ü çok seven, onun kokusunu yıllar sonra dahi aradığını söyleyen küçük çocuk, kendisini bu ölüme zaman içerisinde hazırladığı, bunu hissettiği için ceset bulunduğu herhangi bir şok yaşamamış, acısını Şengül'ün kaybindan itibaren öldüğünü bilerek çekmiş ve haberi aldığı anda üzülmemiştir. Denilebilir ki çocuk süreç içerisinde arkadaşının yasını tutmuş ve bu ölümü kabullenmiştir.

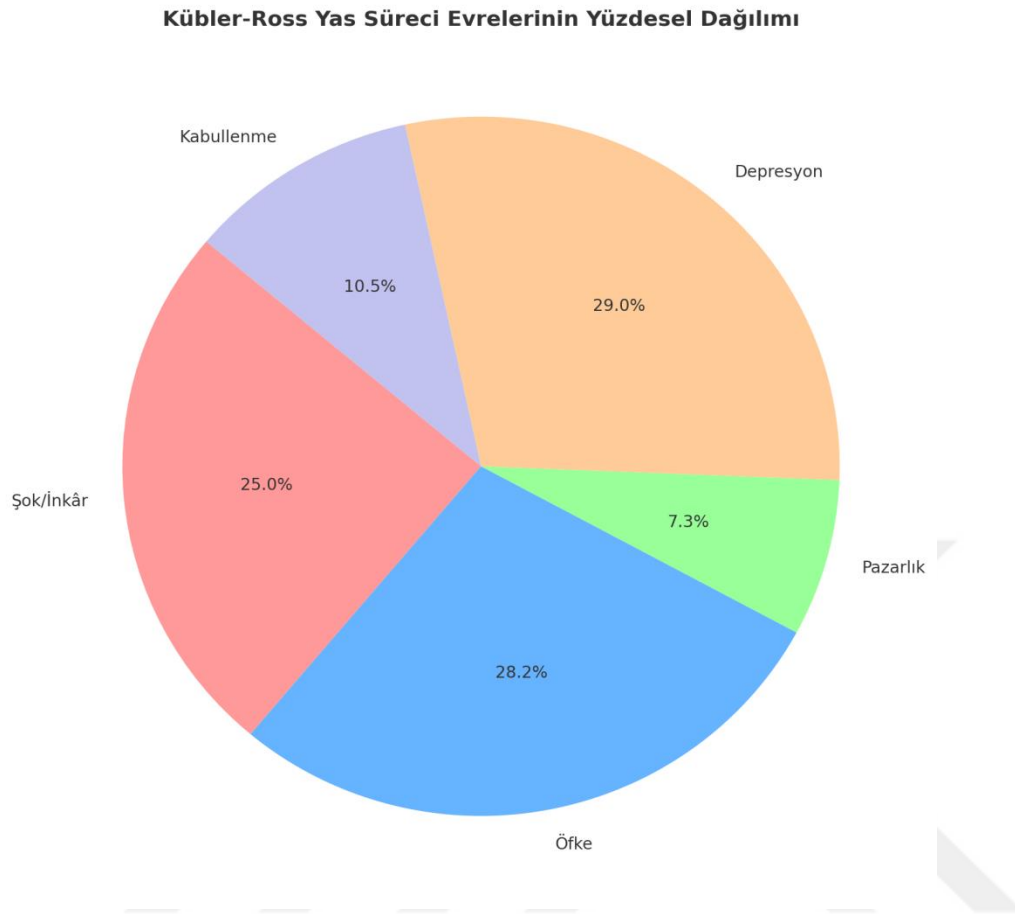
Kübler-Ross'un açıkladığı kabullenme evresi, daha çok ölümü bekleyen hastalar ve onların yakınları içindir. Deprem, ansızın yaşanan bir felaket olduğundan ölümden önce buna hazırlanma aşaması -hazırlık yası- söz konusu değildir. İncelenen eserlerde, enkaz altındayken umut ve ölüm düşüncesi arasında gidip gelen depremzedelerde yine aynı sebeple kabullenme gerçekleşmemiştir. Ölüm haberinin alınmasından önce kabullenme yalnızca *Şengül* hikâyesinde söz konusudur. Depremde birinci dereceden yakınlarını ya da sevdiklerini kaybedenlerde zamanla kabullenme gerçekleşmiştir. Bu evreye gelinmesi kişilere huzuru getirmiş, onlar yaşadıkları acıları, kızgınlıkları, kırgınlıkları kabullenerek aşmıştır. Bu da beşerî aşk ya da ilahi aşkla, kimi vakit toplulukta var olup görülmeye kimi vakit de zamanın akıcılığı karşısında acıların duramamasıyla mümkün olmuştur. En nihayetinde bir şeylere inanma, tutunma ihtiyacı ve elbette zaman insanların yaşadıkları kayıpları kabullenmelerinde ve acılarını hafifletmelerinde etkili olmuştur.

SONUÇ

Türkiye, jeolojik olarak genç oluşumludur. Birinci derece deprem bölgesinde bulunan ülkede, pek çok büyük sarsıntı meydana gelmiştir. Bunlardan 1939 Erzincan, 1999 Marmara Depremleri, İstanbul depreminden sonra en büyük afet sayılan 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi çok sayıda insanın ölümüne yol açmıştır. İlk aşamada bu sarsıntıların bireysel ve toplumsal etkileri üzerinde yoğun şekilde durulmuş olsa da zamanla psikolojik boyutlarının da en az bunlar kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. Felaketi yaşayanların sevdiklerini, uzuvlarını, evlerini, iş yerlerini, güvenli buldukları alanları yitirmeleri onların iç dünyalarını etkilemiştir. Öte yandan kişiler, bunlardan birini yaşamasa dahi onların deprem ânı ve sonrasında şahit oldukları, onlarda ruhsal çöküntülere sebep olmuştur. Yaşanan kayıplar, beraberinde yası da getirmiştir. Bu, olağan bir süreçtir ve bunun en az hasarla atlatılması gerekmektedir. Bu sebeple, yasla ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Bunlardan Elisabeth Kübler-Ross'un yas evresi teorisi şüphesiz ki bunların başında gelmektedir. Bu çalışma, psikoloji ve psikiyatri alanında büyük bir etki yaratmış, ölüm ve kayıpla başa çıkmada önemli bir dönüm noktası olmuştur. İnkâr-izolasyon, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme aşamalarından oluşan yas evresi teorisi, toplumda ölüm ve yasın daha açık konuşularak ölümcül hastaların huzurla ölmesini katkıda bulunmuştur. Bunun yanında evrensel bir model sunan bu çalışma, yas evresi araştırmalarına kaynaklık etmiş ve farklı alanlarda da kullanılmıştır.

Bu çalışmada, Kübler-Ross'un yas evresi teorisi Cumhuriyet Dönemi'nde depremi konu edinen şiir, roman, hikâye ve piyeste incelenmiştir. Bunlar arasında hikâye, roman ve piyeste doğrudan depremi konu edinen tesirli bir esere rastlanmamıştır. Toplumu böylesine ilgilendiren, birleştiren ortak bir acının Cumhuriyet Dönemi edebî eserlerinde işlenmesi yetersiz kalmıştır. Tespit edilen 75 eserde, yasın beş evresi sırasıyla incelenmiştir. Eserlerde yas evrelerinin 124 yansıması tespit edilmiştir. Bunların yas evrelerine oranları aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Tablo S.1 Kübler-Ross Yas Süreci Evrelerinin Yüzdesel Dağılımı.

Deprem, ani ve yıkıcı bir olaydır. Umulmadık bir anda gerçekleşen sarsıntılar, kişilerde şoka neden olmakta, kişiler bu afetin etkisiyle donma tepkisi vermektedir. Bunlar, incelenen eserler arasında genellikle hikâye ve romanda tespit edilmiştir. Eserlerde bu tepkiler, depremin yaşandığı ya da enkaz altında kalan ilk dakikalarda işlenmiştir. Bunların yanında evlerin yıkılmasına ve ölüme şahit olunan durumlarda, kötü bir haberin alındığı ilk anda da sözü edilen tepkilere yer verilmiştir. Şok ve donma, bedenin ve zihnin yaşananları reddetme biçimi olduğundan inkârın ilk basamağı olarak kabul edilmektedir. Kısa süren bu tepkilerin hemen ardından inkâr kendini göstermektedir. Şokun aksine inkâr, ilk âna özgü değildir, bir süreçtir. Söz konusu eserlerde, inkârın temel kaynağı ölümdür. Eserlerde özellikle evlat kaybında kişiler, ölümü uzun bir süre reddetmişlerdir. Kimileri çocuğunu enkaz altında aramaya devam etmiş, kimileri karşısında çocuğu varmışçasına konuşmalar yapmıştır. Kimileri ise travma yaratan bu yitimleri kabullenemediği için geçici ya da kalıcı anı kaybına uğramıştır. *Deli Hacer* hikâyesinde de uzuv kaybindan kaynaklı hafıza kaybı söz konusudur. Kişinin, afette bir yakınının ölümünde pay sahibi olması da travmatik bir durumdur. Söz konusu kişi için bunu kabullenmek, bununla yüzleşmek oldukça güçtür. Böyle bir olayda

karakter [*Babamla Ben (2020)*-Yalçın] yaşadıklarını yadsımış ve etrafına olayları olduğundan başka aktarmıştır.

Cumhuriyet Dönemi, modernleşme dönemidir. Özellikle dönemin ilk yarısında geleceğe umutla bakmaya ve modern bir yaşam tarzı kurmaya çalışan bireyler, depremin yıkıcılığıyla olayları ilk anda kavrayamamıştır. Öte yandan bu evre, deprem anını ve bunun dehşetini, yıkıcılığını yansıttığından yazarlar, şok ve inkâr okuyucunun dikkatini olay anına çekmek için çokça kullanmışlardır. Doğa karşısında bireyin ve toplumun çaresizliği bu aşamada gösterilmiştir. Depremin beklenmedik bir anda yaşanması, öncesinde gerçekleşeceği hiç düşünülmeyen ölüm, uzuv kaybı gibi ağır travmatik olayların meydana gelmesi ve böylesi durumlarda kişilerin duygu dünyalarının, psikolojilerinin önemli bulunması bu evrenin incelenen eserlerde sıkça işlenmesini sağlamıştır. Şok ve inkâr genellikle kısa süreli bir deneyim olsa da edebî anlatılardaki ağırlığıyla kalıcı bir etki yaratmıştır.

Kişiler, deprem gibi doğal afetler karşısında aciz ve güçsüzdür. Afette yakınlarını, uzuvlarını, evlerini, iş yerlerini kaybeden kişiler inkârın ardından öfkelenmektedirler. Ancak karşılarında bu kızgınlıklarını yöneltecekleri bir muhatap yoktur. Söz konusu eserler incelendiğinde bu aşamada, kişilerin yaratıcıya öfkelenedikleri görülmüştür. Karakterlerden bazıları yaşananları tanrının bir cezası olarak gördüğünden, tanrıya öfkelenmiştir. Eserlerde bu görüşe zıt olarak herhangi bir günah işlemediği, büyük günahlardan sakındığı hâlde deprem felaketiyle sınanan karakterler de vardır. Onlar da tanrıya bu durumu hak etmedikleri gerekçesiyle celâllenmiştir. Söz konusu eserlerde, öfkenin çeşitli olduğu ve zaman zaman yön değiştirdiği görülmüştür. Yaşanan kayıpların ardından, kişi zaman zaman kendisini, düzeni, devleti, müteahhitleri hatta kendisini bırakıp gittiği gerekçesiyle ölen kişiyi de suçlayabilmektedir. Kimi eserlerde, kayıplarda doğrudan ya da dolaylı olarak bir etkisi bulunmayan canlılar da -kuşlar- öfkenin hedefi olmuştur. Tüm bunların yanında, depremden önceki yaşamda kişiyi olumsuz etkileyenler de öfkenin yönünü tayin etmiştir. Şiirde ise halk edebiyatı geleneğiyle yazan şairler, bu anlayışa uygun olarak öfkelerini daha çok ‘kahpe’ olarak nitelendirdikleri feleğe yöneltmişlerdir. Şairler feleği depremden sorumlu tutarak ona adaletsiz, merhametsiz, acımasız, zalim ve cana kıyıcı olduğu; sille vurduğu, tatlı canlara kıydığı, insanları aldatıp döneklilik ettiği gerekçesiyle öfkelenmişlerdir. Şairler, kimi zaman doğup büyüdüğü kentler onları koruyup korumadığı, onlara mesken olmadığı için; kimi zaman da doğrudan doğruya depremi kişi ayırt etmeksizin yuttuğu, yok ettiği gerekçesiyle suçlamışlardır.

Gerçekçi ve yer yer somut bir tepki olan öfke de Cumhuriyet Dönemi deprem konulu edebî eserlerde sıkça işlenmiştir. Kişilerin beklemedikleri bir anda yaşadıkları felaket ve

kayıplar, onlara “Neden ben?” sorusuyla adaletsizliğe uğradıklarını düşündürmektedir. Öte yandan devlet sistemindeki açıklar, ihmaller, duyarsızlıklar, depremde sonra yardımların hızlıca ulaştırılmaması, devlet adamlarının sadece seçim zamanları halkla iç içe olması öfkenin şiddetini artırmıştır. Bu sebeplerden öfke, söz konusu eserlere yoğun bir biçimde yansımıştır.

Kübler-Ross’un yas evrelerinden pazarlık ise sözü edilen eserlerde en az işlenendir. Cumhuriyet Dönemi’nde depremi konu alan edebî metinler genellikle toplumsal travmaya odaklıdır. Bu eserlerde, karakterlerin iç dünyalarına ayrıntılı bir biçimde yer verilmemiştir. Öte yandan deprem ve bunun yol açtığı ölümler ansızın ve döndürülemez olduğu için pazarlık evresine pek gereksinim duyulmamıştır. Bu aşama, genellikle ölümün beklendiği ve bunun bir sürece yayıldığı durumlarda yaşanmaktadır. Kişilerin enkaz altında kurtarılmayı bekledikleri ya da yakınlarının enkazdan kurtarılmasını bekleyenlerde pazarlık evresi yaşanabilmektedir. Cumhuriyet Dönemi deprem konulu edebî eserlerde tespit edilen unsurlardan anlaşılıyor ki göçük altında çaresiz kalanlar, genellikle yaratıcıyla ya da kurtarıcı rolündeki herhangi bir canlıyla pazarlık etmişlerdir. Eserlerde, kızgınlığın bir getirisi olmadığını anlayanlar bu duyguyu yatıştırıp pazarlık aşamasına gelirler. Kişiler, tanrıdan geçmişte yaptıkları iyiliklere karşılık bir cevap bekleyerek ya da onun sadece iyiliğini göstermesini isteyerek yaratıcıyla pazarlığa girişmişlerdir. Bunun yanında enkaz altındayken yerini tespit eden köpekle pazarlık edenler ve daha önce yapamadığı bir eylemi yapmak için kendine söz verenler de mevcuttur. Ancak bunlar da sınırlıdır. Sonuç olarak içsel bir süreç olan pazarlık evresinin eserlerde geri planda kaldığı söylenebilmektedir.

Depresyon yas evreleri içinde en uzun süreli olandır ve kişide kendini pek çok farklı biçimde göstermektedir. Bu sebeple bu aşama, söz konusu eserlerde en sık işlenen evre olmuştur. Bu da toplumsal ve kişisel yıkımın eserler aracılığıyla anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. İnkâr, öfke ve pazarlığın bir şeyi değiştirmedeğini anlayan kişiler, bir süre sonra gerçeğe karşı karşıya kalmaktadır. Bu, onlarda büyük bir üzüntü ve yıkıma yol açmaktadır. Deprem, kişilerin hayatını geri döndürülemez bir biçimde değiştirmektedir. Bu afet karşısında çaresiz kalmak, kayıpların yerini doldurmanın imkânsızlığı içsel huzursuzluğa sebep olmaktadır. Aşılamayan bu olumsuz duygular kişileri depresyona sürüklemektedir. Cumhuriyet Dönemi deprem konulu şiir, hikâye, roman ve piyeslerinde bu dört türde de depresyona rastlanılmıştır. Bu eserlerde, depresyonun tanımına uygun bir dizi belirti tespit edilmiştir. Bunlar arasında, yaşama karşı duyarsızlaşma, toplumsal ilişkilerden çekilme ve bunun sonucunda ölüm arzusunun ya da intihar düşüncelerinin yoğunlaşması; derin bir mutsuzluk hali, iştah kaybı, alkol bağımlılığı, uyku bozuklukları, sürekli kâbus görme,

pişmanlıkla birlikte gelen öz suçlama gibi durumlar yer almaktadır. İncelenen eserlerde bunlardan başka, patolojik yas sebebiyle uzun bir depresyon yaşayan, ölen kişinin sesini duyma, hayalini görme gibi ruhsal tepkiler veren; depremde yitirdiklerinin vermiş olduğu üzüntü sebebiyle afetten sonraki yaşamında kaybetme korkusu yaşayan ve travmaları tetiklenince tekrar depresyon evresine dönen karakterler de mevcuttur. Depresyon yaşayan karakterler, bu belirtilerin en az birini ya da birden fazlasını kendilerine özgü bir biçimde deneyimlemiştir. Bunun yanı sıra, çoğu zaman travmaya bağlı stres bozukluğuyla birlikte görülen depresyon, bazı karakterlerin geçici hafıza kaybı yaşamasına, bazılarının ise deprem anını yeniden yaşar gibi tepkiler vermesine yol açmıştır. Bu durumlar, karakterlerin ruhsal durumlarını derinlemesine ve çeşitlilik gösteren bir şekilde yansıtmaktadır.

Deprem beklenmedik bir olay olduğundan bunun yarattığı fiziksel, psikolojik ve toplumsal yıkım, uzun vadede tam anlamıyla bir kabullenmeyi zorlaştırmaktadır. Bu felaketin ardından, kişiler ve toplumlar için kabullenme yerine genellikle bir belirsizlik ve yeniden inşa süreci söz konusudur. Ancak felaketin üzerinden kişi için yeterli bir süre geçtikten sonra içsel çatışmalar, hesaplaşmalar son bulmakta, kişi üzüntü ve acısıyla barışarak kabullenme evresine gelmektedir. Kübler-Ross'un kabullenme evresi için yapmış olduğu açıklamalar ölmekte olan hastalar ve onların yakınlarını kapsamaktadır. Burada, beklenen ölüm için bir süreç ve bunun ardından ölümü kabullenme vardır. Ancak deprem gibi doğal afetlerde bu süreç söz konusu değildir. Bu nedenle eserlerde kabullenme evresinin işlenmesi azdır. İncelenen hikâye ve romanlarda, depremde yakınlarını kaybedenler bu yitimi kabullenirken kendilerine sığınacak bir yer, nesne, kişi ya da ilahî güç bulmuşlardır. Kimi zaman Allah'a koşulsuz teslimiyet, kişinin yaradılış amacına tutunması, bir başka âlemin varlığına inanma kabullenmeyi sağlamıştır. Kimi zaman da beşerî aşk, bir insanı aşkla sevip ona bağlanmak ve hayatın anlamını ona atfetmek; toplum tarafından kabul edilip sosyalleşmek, uzun bir süre üzerinde çalışılan eserler ile teselli bulmak ve doğum ile ölümün doğanın sıradan bir döngüsü olduğunu kavramak kişilerde kabullenmenin kolaylaşmasını sağlamış, onların acılarının hafiflemesine yardımcı olmuştur. Sözü edilen bu kabullenmelerin tümünde Kübler-Ross'un anlayışıyla paralel olarak yeni bir başlangıç, hayata karşı olumlu tutum geliştirmek vardır. Ancak kabullenmenin tespit edildiği tek şiirde - *Erzincan Depremi*- yeni bir başlangıçtan ziyade kader karşısında çaresiz kalma, başa gelenlere boyun eğme söz konusudur. Burada pasif bir kabullenmenin olduğu açıktır.

İncelenen deprem konulu eserlerde yasın işleniş biçimine bakıldığında acı, öfke, depresyon, dehşet öne çıkan başlıca duygular olmuştur. Eserlerde bu duyguların bireysel ve toplumsal yansımaları açıkça aktarılmıştır. Bu sebeple edebiyata çoğu zaman atfedilen

“iyileştirici” gücün bu eserlerde belirgin olmadığını, edebiyatın bu işlevinin geri planda kaldığını söylemek mümkündür. Söz konusu eserlerde travmanın atlatılması, duygusal iyileşme ya da hayata olumlu bir yaklaşım sergileme yerine depremin yol açtığı acı, çaresizlik açıkça gösterilmektedir. Dolayısıyla bu eserlerin bir teselli, umut kaynağı olmadığı söylenebilmektedir. Bunun yerine, söz konusu eserler felaketi açıkça gözler önüne sermiş, acıları görünür kılmış ve onlara tanıklık etmiştir.

İncelenen deprem konulu eserlerin çoğunda Kübler-Ross’un yas evrelerinden biri ya da birkaçı tespit edilmiştir. Bunlardan inkâr, öfke ve depresyon eserlere en çok yansımıştır. Ancak yas evrelerinin beş aşamasının da aynı eserde ya da herhangi bir karakterin yası atlatma sürecinde sırasıyla yaşandığı görülmemiştir. Eserlerde tespit edilen evreler, karakterlerin yası yaşama biçimleri Kübler-Ross’un aşamaları ile paralel değildir. Kimi zaman, yaşanan bir evreye –depresyona- tekrar döndüğü de görülmüştür. Yazar Faik Baysal’ın 1943 Çerkeş Depremi’nde, Sami Dünder’in da 1999 Gölcük Depremi’nde enkaz altında kaldığı bilinmektedir. Faik Baysal, bu deneyimini herhangi bir eserin tamamında konu edinmese de kimi eserlerinde buna değinmiştir. Ancak Sami Dünder’in Her Şeyin Bittiği Yerden (2021) anı-romanı tamamen onun enkaz altında kaldığı ve kurtarıldıktan sonraki deneyimlerini yansıtmaktadır. Söz konusu yazarların eserlerine bakıldığında Kübler-Ross’un yas evrelerinin tümüne rastlanmamıştır. Bu, gösteriyor ki şahit olunan ölümlerin nasıl gerçekleştiği, ölüm tehlikesi yaşandığında tepkilerin kişiden kişiye çeşitlilik göstermesi, ölenlerin kişiye olan yakınlık derecesi, cinsiyet, karakter özellikleri gibi pek çok etken yas evrelerinin yaşanma biçimini etkilemektedir.

Hikâye, roman ve piyeste yas süreci genellikle aynı doğrultuda, benzer şekillerde işlenmiştir. Hikâye; roman ve piyese göre daha kısa bir tür olduğundan inkârın ilk basamağı olan şok ve donma tepkisi bu türde sıkça işlenmiştir. İncelenen eserlerde inkârın temelini oluşturan ölümün reddi ise roman ve piyeslerde daha ayrıntılı aktarılmıştır. Bunun yanında depresyonun romanlarda daha çok işlenmesi dikkat çekmiştir. Depresyonun en uzun süren evre olması, insanın iç dünyasına odaklanması sebebiyle yine uzun bir tür olan romanda işlenmesini kolaylaştırmıştır. Hikâye, roman ve piyes acıları tüm açıklığıyla aktarırken şiir, genellikle daha yoğun bireysel, duygusal deneyimi ve içsel çatışmaları öne çıkarmaktadır. Bu sebeple söz konusu şiirlerde yasin beş evresinden öfke en belirgin duygu olarak kendini göstermektedir. Bu, –Necdet Teymur’un şiirleri dışında- özellikle kayıplara dair bir şikâyet ya da feleğe yönelik isyan şeklinde ortaya çıkmıştır.

Yazarların, şairlerin siyasi görüşleri, dünyayı algılayış biçimleri farklı olduğundan incelenen eserlerde iki farklı anlayış açıkça kendini göstermektedir. Kimi sanatçılar, depremin

Allah'tan geldiğine, bu sebeple kaybedilenlerin acısını dindirmek için ilahî güce sığınmak gerektiğini- *Yedi. Dokuz: Bir Deprem Öyküsü (2013)*, *Deprem Gecesinde Büyük Sır (2023)*- eserlerinde aktarmışlardır. Kimi sanatçılar ise, deprem öldürmez bina öldürür, anlayışıyla kayıplardan doğrudan müteahhitleri, imar affı çıkaranları, denetim görevini yerine getirmeyenleri, rüşvetçileri- *Müteahhitler Cehennemi (2023)*, *Bir Gün, Gece (2015)*- eserlerinde doğrudan hedef göstermişlerdir.

KAYNAKÇA

A. İNCELENEN ESERLER

- Ak, B. (2003). *Toplu Oyunları 1*. Mitos Boyut Tiyatro Yayınları, İstanbul.
- Akın, A. (2013). *Yedi. Dokuz: Bir Deprem Öyküsü*. Kitapmatik Yayınları, Konya.
- Avcı, R. (2024). Altı Şubat Maraş Sagusu. *Salkım Söğüt Edebiyat Dergisi*, Yıl:2, Sayı:7, Şubat.
- Baysal, F. (2007). *Madam Bambu*. Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Baysal, F. (2022). *Rezil Dünya*. Nemesis Kitap, İstanbul.
- Baysal, F. (2022). *Sarduvan*. Nemesis Kitap, İstanbul.
- Bener, Y. (2024). *Kırılma Noktası*. Everest Yayınları, İstanbul.
- Büyükarman, N. T. (2014). *Toplu Oyunları 1*. Mitos Boyut Tiyatro Yayınları, İstanbul.
- Çelik, İ. İ. (2021). *Aynadaki Deprem*. Herdem Kitap, Ankara.
- Çelik, Z. (2019). *Kaybolan Yazar*. Pergole Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Z. (2022). *Beyin Gücü Depremi*. Zinde Yayıncılık, İstanbul.
- Diñçay, H. (2023). *Deprem: Umutsuzluğa Yolculuk*. Gülнар Yayınları, Ankara.
- Dündar, S. (2021). *Her Şeyin Bittiği Yerden*. Dark İstanbul Yayınları, İstanbul.
- Ertuğrul, Halit (2023). *Deprem Gecesindeki Büyük Sır*. Nesil Basım, İstanbul.
- Eriş, M. Ü. (2022a). *Dünya Bu Kadar*. Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Eriş, M. Ü. (2022b). *Sarıyaz*. Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Güler, M. (2011). *Yüreklere Fay Hattı*. Şimşek Yayınları, İstanbul.
- Kara, A. (2010). *Lâl*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kara, R. (1993). *Erzincan'ın Göz Yaşları (Deprem Ağıt ve Destanları)*. Şenkal Basımevi, Ankara.
- Karakaş, S. S. (2020). *Bir Türkiye Gerçeği Deprem*. İzan Yayıncılık, Ankara.
- Kaya, D. (2007). Sivaslı Aşıkların Marmara Depremi ile İlgili Destanları.: *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*, (20-22 Nisan 2006), C. I, s. 704-719, Kocaeli.
- Kırıkkanat, M. G. (2015). *Bir Gün, Gece*. Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Kısakürek, N. F. (2022). *Deprem*. Büyükdoğu Yayınları, İstanbul.
- Kızıldağ, H. (2023). *Âşık ve Ozanların Dilinden Deprem Ağıtları*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Kurtuluş, F. (2017). *Deprem Çılgınlıkları*. Babıali Kitaplığı, İstanbul.
- Kuyaş, N. (2013). *Serbest Düşüş*, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Mert, N. (2020). *Fincan Fincanla*. Şule Yayınları, İstanbul.
- Pen Yazarlar Derneği (haz.). (1999). *Ay Sallanıyor*. Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

- Sezer, Ç. (2008). *Aşklar ve Baharatlar*. Heyamola Yayınları, İstanbul.
- Sinan, N. (2020). *Depremde Aşk Aşkta Deprem*. Favori Yayınları, Ankara.
- Soysal, M. (2020). *Babamla Ben*. Kanes Yayınları, İstanbul.
- Soysal, M. (2020). *Eylül'de Aşklar*. Günışığı Kitaplığı, İstanbul.
- Şimşek, A. K. (Der.). (2023). *Kör Bir Karanlıkta Gece*. Şeykitap. İzmir.
- Tekay, M. (2022). *Annem Gibi Olmadım*. Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- Tekin, L. (2023). *Unutma Bahçesi*. Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Teymur, N. (2005). *Deprem(de) Şiir*. Yapı Yayın, İstanbul.
- Tunç, A. (2023). *Kapak Kızı*. Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Tunç, A. (2024). *Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi*. Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Tunç, A. (2024). *Yeşil Peri Gecesi*. Can Yayınları, İstanbul.
- Uzun, S. A. (2023). *Müteahhitler Cehennemi*. Çıra Yayınları, İstanbul.
- Ümit, A. (2023). *Şeytan Ayrıntıda Gizlidir*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, N. (2013). *Saklı Bahçeler Haritası*. Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul.
- Yıldırım, N. (2021). *Unutma Beni Apartmanı*. Hep Kitap, İstanbul.
- Yılmaz, O. (2008). *Gönül Depremi*. Meneviş Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, M. (2014). *Bir Deprem Öyküsü: Yıkıntılar*. Serüven Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Z. (2006). *On7 İstanbul İçin Kıyamet Vakti*. Karakutu Yayınları, İstanbul.
- Yücel, E. ve ark. (2009). *Deprem ve Zulüm*. Yaba Yayınları, İstanbul.
- Yüksel, K. (haz.). (2013). *Fay Boşluğu, Türk Yazınından Deprem Öyküleri*. Alakarga Yayınları, İstanbul.

B. DİĞER KAYNAKLAR

- Aker, A. T. (2006). 1999 Marmara Depremleri: Epidemiyolojik Bulgular ve Toplum Ruh Sağlığı Uygulamaları Üzerine Bir Gözden Geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(3),204.
- Akdağ, Ayşe Bengisu (2017). *Faik Baysal'ın Romanlarında Sosyal Meseleler*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Akman, E. (2012). Türk Mitolojisi ve Halk Şiirinde “Sarı/Kızıl Öküz” İnancı. *Türkiyat Mecmuası*,C.22/Bahar.
- Aral, N. (2023). Depremi Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 6 (11), 93-105.
- Arıkan, Z. ve ark. (1999). Alkol Bağımlılığı ve Depresyon. *Düşünen Adam Dergisi*, 3(12):22

26.

- Arslan, R. (2020). 1923 Ladik Depremi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (1): 143-160.
- Biber, T. E. (2019). Karadeniz’de Depremler ve Yardımlar (1939-1944). *MUTAD*, VI (2): 151-181.
- Bildik, T. (2013). Ölüm, Kayıp, Yas ve Patolojik Yas. *Ege Tıp Dergisi*, 52(4):223-229.
- Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi. (2017). Büyük Depremler. Boğaziçi Üniversitesi. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>.
- Bremner, J. D. (2006). Traumatic Stress: Effects On The Brain. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 8(4).
- Corr, C. A. (2020). Elisabeth Kübler-Ross and the "Five Stages" Model in a Sampling of Recenterican Textbooks. *Omega (Westport)*, 82(2):294-322
- Corr, C. A. (2021). Should We Incorporate the Work of Elisabeth Kübler-Ross in Our Current Teaching and Practice and, If So, How?. *Omega (Westport)*, 83 (4):7.
- Çelebi, E. (2021). Büyük Hareket: 26 Kasım Tarihli Tosya-Lâdik Depremi’nin Kastamonu Merkez ve Tosya İlçesindeki Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 42-64.
- Çelik, S. (2003). Patolojik Yas Kavramına Yeni Bir Yaklaşım. *Kriz Dergisi*, 11(2), 29-34.
- Demiryürek, M. (2003). Tevfik Fikret’in Bilinmeyen Bir Şiiri. *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 15, 167-172.
- Edemen, M. ve diğ. (2023). Deprem nedir? Nasıl Oluşur? Türkiye’de Oluşmuş Depremler ve Etkileri Nelerdir? Depremlere Karşı Alınabilecek Tedbirler Hususunda Öneriler. *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(93), 719-734.
- Ercan, Ö. A. (2023). *Göçük Altında: Yaşanmış Gerçek Deprem Öyküleri*. Halk Kitabevi, İstanbul.
- Ersoy, A. (2024). Necati Mert’in Öykülerinde Deprem. *Yitiksöz*, 4(21), 135-139.
- Geniş, B. ve ark. (2019). Travmatik Beyin Hasarının Psikiyatrik Yönü. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 472-486.
- Gül, O. K. (2011). 27 Aralık 1939 Erzincan Depremi’nin Sivas ve İlçelerine Etkileri. *Zietsohrift ür die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 3. 136.
- Hacıoğlu, M. ve ark. (2002). Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tanısının Gelişimi Üzerine Bir Gözden Geçirme. *Düşünen Adam Dergisi*, 15(4), 210-214.
- İlgaz, R. (2004). *Bütün Şiirleri (1927-1991)*. Çınar Yayınları, İstanbul.

- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Kafes, A. Y. (2021). Depresyon ve Anksiyete Bozuklukları Üzerine Bir Bakış. *Humanistic Perspective*, 3(1), 186-194.
- Kahraman, S. (2021). *Yas Süreçleri ve Kişilik*. İksad Yayınevi, Ankara.
- Karahan, A. (2023). Bu Defa Enkaz Sahnede: N. Taner Büyükarman'ın Geriye Kalan Oyununda Deprem ve Tarihsellik. *ÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(4), 178-198.
- Karakuş, G. ve Tamam, L. (2010). Depresyon Tedavisinde Temel İlkeler. *Temel Psikofarmakoloji*, Edition(1), 710-718.
- Kaya, B. (2022). Klasik Türk Şiirinde Depremlerle İlgili Kullanımlar. *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 96-103.
- Keskin, N. ve ark. (2018). Ruhsal Bozukluklarda Uyku. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 27(1):27-38.
- Kübler-Ross, E. (1997). *The Wheel of Life: A Memoir of Living and Dying*. Scribner, New York.
- Kübler-Ross, E. (2023). *Ölüm ve Ölme Üzerine*. Profil Kitap, İstanbul.
- Maciejewski, P. K. ve ark. (2007). An Empirical Examination of the Stage Theory of Grief. *JAMA*, 297(7):716-23.
- Mert, N. (2020). *Fincan Fincanla*. Şule Yayınları, İstanbul.
- Nakajima, Ş. (2012). Deprem ve Sonrası Psikolojisi. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28 (Ek sayı 2:150-155).
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi I. Cilt*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özdemir, C. (2023). Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Deprem Destanları. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, 230-255.
- Polat, H. H. (2015). Depremi Türk Roman ve Öykülerinden Okumak. *Sağlık ve Toplum*, 25(3), 9-27.
- Soğandereli, F. (2023). Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya, Anadolu ve Yunan'da Deprem Algısı. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (6), 1939-1954.
- Sönmez, M. B. (2022). Depremin Psikolojik Etkileri, Psikolojik Destek ve Korkuyla Baş Etme. *TOTBİD Dergisi*, 21, 337-343.
- Şeker, B.D., & Akman, E. (2014). Van Depremi Sonrası Duygusal, Bilişsel ve Davranışsal Tepkiler: Polis Örnekleme İncelemesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(27), 215-231.
- Şentürk, Ü. (2006). *Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler (Malatya Uygulaması)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

- Şimşek, E. (2009). Yakınma/Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları. *Milli Folklor Dergisi*, 21(84), 34-41.
- Tamam, L. ve ark. (1998). Erişkin Çağda Başlayan Bir Kekemelik Olgusu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 9(1), 64-68.
- TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası. (2011). Van Depremleri Raporu. Jeoloji Mühendisleri Odası Yayınları, No: 110. Ankara.
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (2020). *Doğu Marmara Depremleri ve Türkiye Gerçeği*. Ankara.
- Ürekli, F. (2010). Çocuklar İçin Yas ve Kaybı Anlama Yöntemleri. *Yaşam Becerileri Dergisi*, 2 (1), 32-38.
- Worth, R. (2005). *Elisabeth Kübler-Ross: Encountering Death and Dying*. Chelsea House Publishers, ABD.
- Yalçın, E. (2020). Deprem Sonrası Psikolojik Yıkım ve Rehabilitasyon. *Çalışma Psikolojisi Dergisi*, 15 (2), 112-123.
- Yücel, E. ve ark. (2009). *Deprem ve Zulüm*. Yaba Yayınları, İstanbul.
- Yüksel, M. (2019). İngiliz-Amerikan Kayıtlarında 1983 Erzurum Depremi ve Dış Yardımlar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (47), 335-366.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı	Eda LALE
Eğitim Durumu	
Mezun Olduğu Lise	Adana Anafartalar Lisesi
Lisans Diploması	Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Yabancı Dil	İngilizce
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurum	2016'dan bu yana MEB'te Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni